

Formalshagen *1830-1902*

Rød Herregård

LAA321

Gruppe 2: Mari Kummernes, Vivel Skarvatun,
Trude Stabu & Magnhild Hummel

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	4.4 1900-tallet	7.3 Gangstier & fysiske spor	7.21 Gymnastikkplassen
1.1 Oppgaveområdet	4.5 Tidslinje: Eiere	7.4 Terrasering	7.22 Oppsummering - hagens opplevelsesverdi
1.2 Problemstilling	4.6 Tidslinje: Malerier og tegninger	7.5 Trapper	
1.3 Metode	4.7 Tidslinje: Kart	7.6 Gressfelt & beplantningsmønstre	8 Restaurering
1.4 Begreper	4.8 Restaureringsplan av Marius Røhne	7.7 1800-tallets beplantning	8.1 Metode for restaureringsforslag
	4.9 Sentrale skriftlige kilder	7.8 Bildeanalyse av beplantning	8.2 Restaureringsforslag
2 Dagens situasjon	4.10 Gartnere på Rød	7.9 Skriftlige kilder om beplantningen	
2.1 Dagens uttrykk		7.10 Løvgang & allé	9 Digital formidling
2.2 Dagens bruk	5 Formalhage	7.11 Fruktrær	9.1 Digital formidling
	5.1 Formalhage	7.12 Drivhus	
3 Verdier i historiske grøntanlegg	5.2 Forbilder	7.13 Smijernsgjerdet	10 Avslutning
3.1 Verdier i historiske grøntanlegg		7.14 Rosehagen	10.1 Konklusjon
3.2 Rød Herregård som kulturminne	6 Tolkningsplan	7.15 Thujahagen	10.2 Skriftlige kilder
	6.1 Tolkningsplan	7.16 Dammene	10.3 Nettkilder
4 Historie		7.17 Lysthus	10.4 Figurliste
4.1 Hagen etableres	7 Tolkning av delområder	7.18 Åpent lysthus	
4.2 Tank-familien på Rød	7.1 Siktlinjer i landskapet	7.19 Fugleburet	
4.3 Anker-familien på Rød	7.2 Akser & sikt i formalhagen	7.20 Bysten	

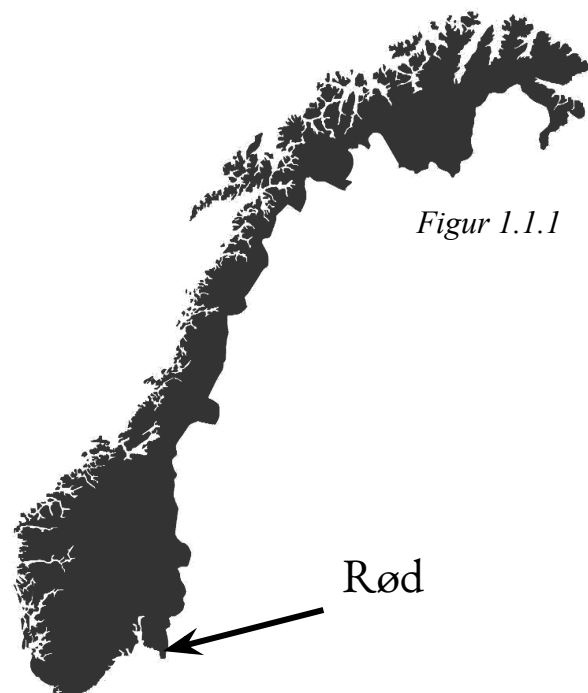
1 Innledning

1.1 Oppgaveområdet

Rød Herregård ligger i byen og kommunen Halden, tidligere kalt Fredrikshald (1665-1928). Halden ligger i Østfold i Viken fylkeskommune, og grenser til Rakkestad i nord, Aremark i øst, Sarpsborg i nord-vest og Sverige i sør-øst. Dette var tidligere en av Norges eldste industribyer. Grunnlaget for industrien var produksjon av vannkraft fra fossefall i elven Tisdal. Elven renner gjennom byen og utgjør nedre del av Haldenvassdraget, og ga liv til den industrielle utviklingen og sagbruk til byen (Carlsson og Onsager, 2005, s.25). Elven deler byen i to med en nordside og sydside. Det ble naturligvis også en betydelig sjøfartsby med den nære tilgangen til sjøen. Sjøfart var regnet som den viktigste ferdselsåren før landeveier og bilene kom, noe som ga Halden store fordeler i handel og transport (Eliassen et al., 2010, s. 11).

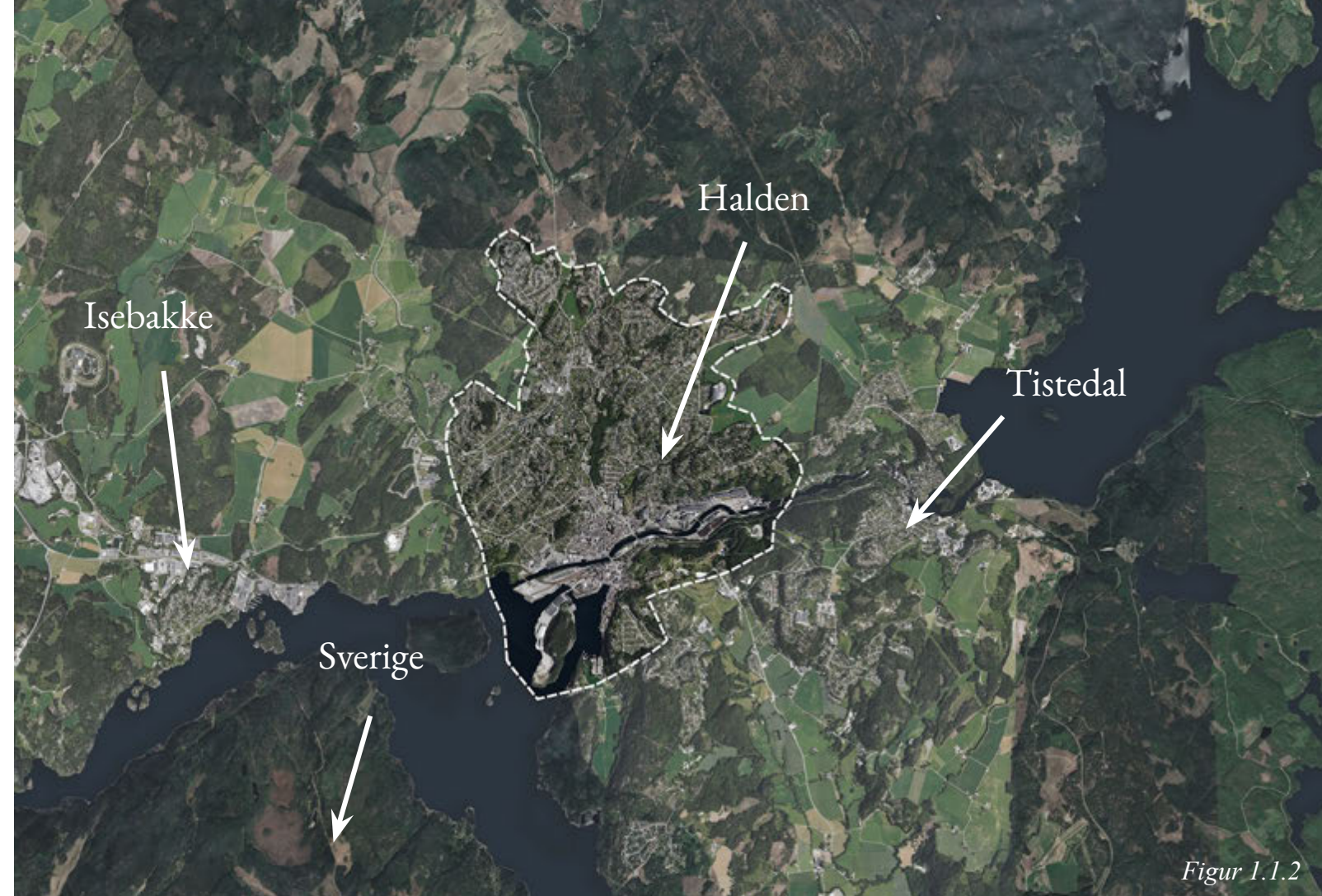
Haldens nærhet til Sverige har preget mye av byens historie. Fredriksten festning, som kan sees fra Rød Herregård, var under angrep av svenskene i 1716. Unionstiden med Sverige førte til god handel mellom de to, ettersom Halden ligger i grensetraktene mellom Sverige og Norge. Dette ble en stor inntektskilde for Halden, og som resultat av dette ble det opprettet en jernbanestrekning i 1879 for å knytte de svenske områdene tettere til byen (Thorsnæs, 2022).

Berggrunnen i Halden kommune er av grunnfjellsopprinnelsen granitt langs Ringdalsfjorden og ved Rød. Resten av kommunen består hovedsakelig av gneis. En rekke daler og vassdrag er forårsaket av berggrunnens strøkretning fra nordvest-sørøst langs Ringdalsfjorden (Thorsnæs, 2022).

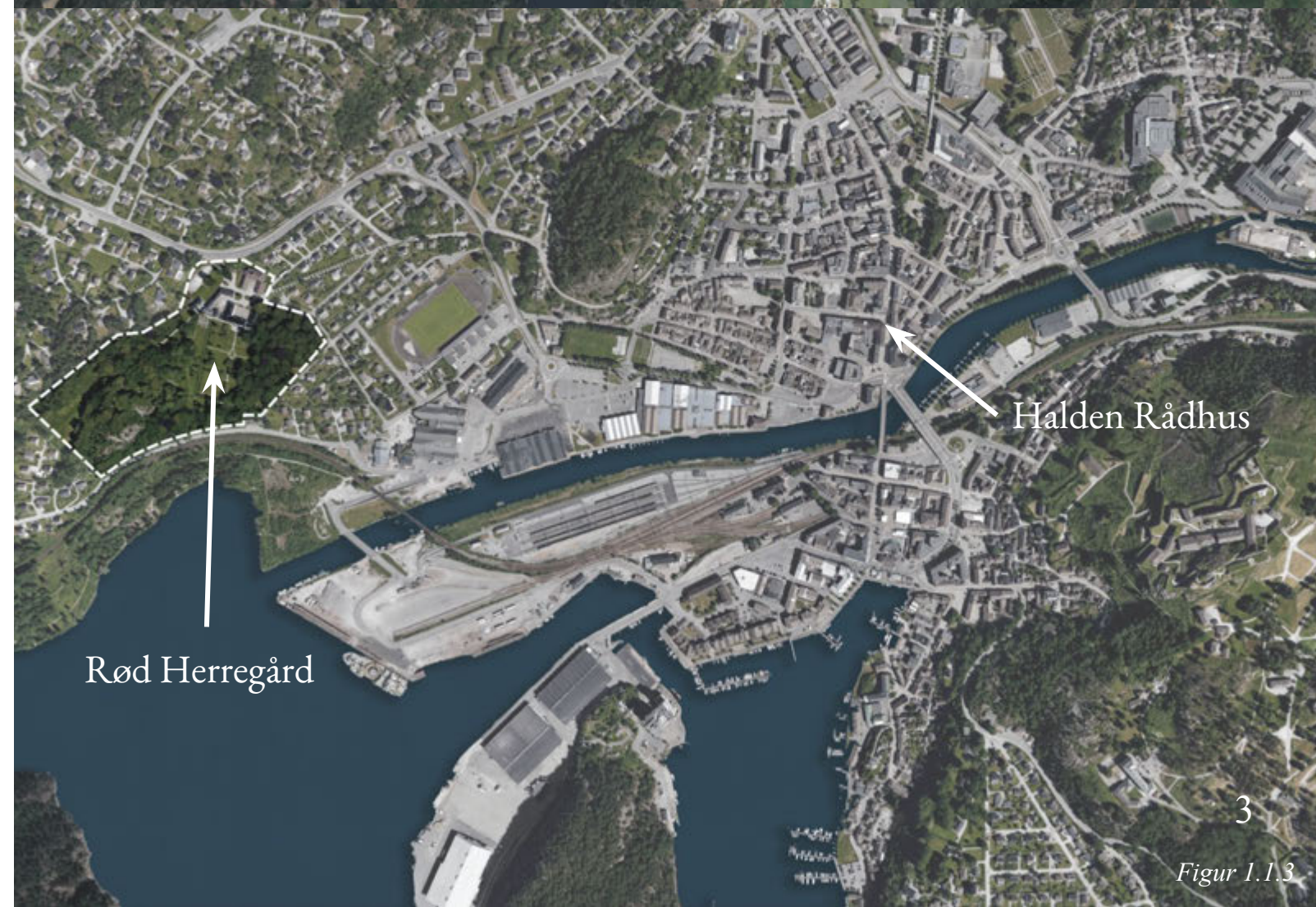

Figur 1.1.1

Rød Herregård er plassert ca. 35 moh. og ligger omtrent en kilometer unna Halden rådhus, vest for bysenteret. Herregården er en herskkelig bebyggelse bestående av hus, tun og hage, anlagt i et terreng som heller sørover mot Ringdalsfjorden, med en høyde i vest. Hovedbygget og formalhagen er omringet av landskapspark i vest og øst. I dag går jernbanen mellom Rød og havet. Plasseringen ga tidligere en strategisk beliggenhet, med nærheten til sjøen og tilgang til viktige landeveier.

Figur 1.1.2

Figur 1.1.3

1.2 Problemstilling

I denne oppgaven ønsker vi å se nærmere på formalhagen på Rød Herregård i tidsrommet 1830-1902. Perioden er valgt ut i fra eierne på denne tiden, og markerer starten på Anker-perioden. I 1830 kjøpte Peter Martin Anker d.e. Rød Herregård, og 1902 markerer året konen Thrine Anker døde. Sammen har de som eiere hatt stor innflytelse på hagens utseende fra 1830 og utover.

Problemstillingen tilknyttet vårt tema er:

Hvordan har formalhagen på Rød Herregård sett ut i perioden 1830-1902, og hvilke verdier hadde hagen i dette tidsrommet?

Fra problemstillingen fremgår en rekke underspørsmål som utforskes i denne oppgaven:

- Romlighet: Hvordan opplevdes det å gå i formalhagen i den gitte perioden?
- Dimensjoner: Hvordan var størrelse og plassering på de ulike elementene i formalhagen?
- Arter: Hva var plantesammensetningen?
- Pryd og nytte: Hvordan var forholdet mellom pryd- og nytteverdi?
- Årsak: Hva er årsaken til at hagen så slik ut?

Ved å tolke en rekke ulike kilder forsøker vi å svare på problemstillingen; med denne rapporten samt en interaktiv digital modell.

Kartutsnittet viser den fysiske avgrensningen satt for oppgaven.

Eksakt hvor formalhagen stopper og landskapsparken starter - er noen steder uvisst. Særlig på østsiden er det en glidende overgang fra det formale formspråket til mer landskapsstil. I vest er skillet derimot skarpt hvor muren er benyttet som avgrensning. I sør markerer lysthuset slutten på hovedaksen, dermed er det naturlig å avslutte avgrensningen bak lysthuset. I tillegg er terrenget brattere her, noe som skiller formalhagen fra landskapsparken. Denne avgrensningen er også vist i flere historiske kart av Rød.

Figur 1.2.1

1.3 Metode

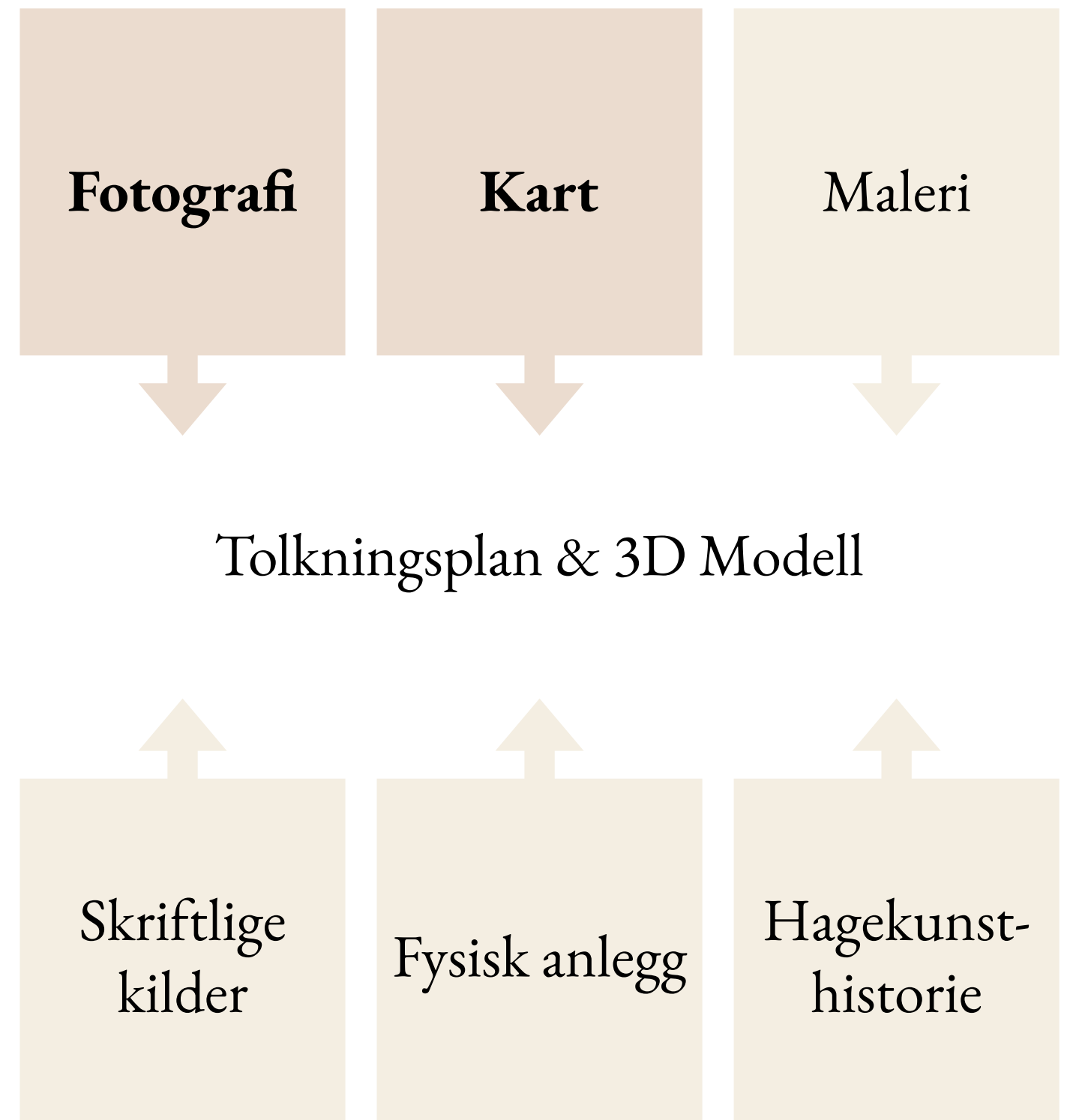
De viktigste kildene i vårt arbeid med å lete fram historien har vært gamle fotografier og kart. Opprinnelige kart og planer har gitt opplysninger om hvordan anlegget en gang kan ha fremstått, og hvordan det kan ha utviklet seg over tid. Private foto, og senere flyfoto gir enda klarere innsyn i hvordan anlegget har sett ut på bestemte tidspunkt. Kunstneriske framstillinger, deriblant trykk, tegninger og malerier har blitt brukt for å innhente supplerende informasjon, særlig fra tiden før foto ble tatt på Rød.

Av skriftlige kilder har reisebeskrivelser, dagbøker og takseringer vært interessant å gå nærmere inn på. Dette har gitt verdifull informasjon om opplevelsesverdien og bruken av, samt særpreg ved formalhagen, over et lengre tidsspenn. Ved å se disse ulike kildetyperne i sammenheng fås en større forståelse av anlegget.

Kjennskap til hagekunstens historie er sentralt for tolkningen av kildene. Kunnskap om anleggets eiere har også vært viktig for å forstå intensjonene bak hagen. For å oppnå en forståelse av de historiske impulsene på Rød har det også vært relevant å undersøke eiernes omgangskretser og gjestene på Rød.

Det fysiske anlegget fungerer også som kilde, og gir informasjon om hagens historie. I anleggsstudiet av formalhagen har særlig terrengformer og overflater vært viktige spor etter tidligere epoker. Ut av sporene har vi kunnet lest plasseringen av enkelte gjengrodde stier og gjenfylte dammer. Oppmåling av disse sporene har gitt en bedre forståelse av hagens dimensjonering.

En sentral metode i arbeidet er overlay av kartdata fra ulike kilder. Denne metoden har blitt brukt til å sammenfatte funn i kildemateriale og bestemme avstander. Dette har vært sentralt for å utarbeide en oversikt over anleggets uttrykk i perioden, som har resultert i vår tolkningsplan og 3D modell.

1.4 Begreper

Ordlisten under viser hva som legges i begrepenes i denne rapporten, og omfatter også begreper som ofte brukes i sammenheng med kulturminnearbeid.

Herregård

Opprinnelig en gård som var bolig eller setegård for adelsfolk. Benevnningen har i senere tid fått en videre betydning, og brukes gjerne om større gårder med herskabelig preg (Eliassen et al., 2010, s. 10).

Lystgård

En sommerresidens. Disse ble bygget i overklassen på 1600- og 1700-tallet for sommerbruk. Her ble det gjerne også drevet gårdsbruk (Lokalhistoriewiki, 2022).

Formalhage

En hage med klar struktur, geometriske former og ofte symmetrisk anlagt. Formalhager har typisk klare akser. Sentrum av hagen er ofte fremhevet med et rundt eller firkantet element.

Formalt formspråk

Defineres i denne oppgaven om det stramme formspråket typisk for formalhager.

Løvgang

En passasje eller gang tilplantet med busk- eller trekker på begge sider og formet slik at kronene danner et grønt tak over veien. Løvganger er ofte formklipt som stramme grønne tunneler (Bruun, 2020).

Gressfelt

I denne oppgaven defineres gressfelt som rektangulære eller kvadratiske flater med gressplen i formalhagen.

Tolkningsplan

Defineres i denne oppgaven som en plan for et område basert på historiske kilder, men også fysiske spor i dagens landskap. Planen kan vise historiske trekk ved et bestemt tidspunkt, men også hovedtrekk i en lengre epoke.

Historisk element

Defineres i denne oppgaven som et aspekt ved eller objekt fra en historisk epoke.

Kulturminne

Kulturminner er spor etter menneskers liv og virke i det fysiske miljøet vårt, og omfatter også steder knyttet til tradisjon, tro eller historiske hendelser. Disse kan være fra vår egen tid, eller fra tidligere tider, og noen eksempler er gravhauger, bygninger og hager (Riksantikvaren, 2021).

Kulturminneverdi

Verdier som tillegges kulturminner. Verdien av et kulturminne inndeles ofte i gruppene 1) kunnskapsverdier, 2) opplevelsesverdier og 3) bruksverdier (Riksantikvaren, 2021).

Restaurering

Å helt eller delvis tilbakeføre en bygning, hage eller annen gjenstand til en tidligere tilstand. Ved restaurering må det tas stilling til hvilket tidspunkt eller epoke kulturminnet skal tilbakeføres til, eller om kulturminnet skal tilbakeføres til en kombinasjon av ulike stadier (Riksantikvaren, 2021).

Rekonstruksjon

Å tilbakeføre en ombygget eller forsvunnet hage til en bestemt dokumentert tilstand (Dietze-Schirdewahn et al., 2017).

Gjenskapelse

Brukes i denne oppgaven om en tilnærming for å tilbakeføre en hage eller bygning.

Tidstypisk etterligning

Brukes i denne oppgaven om gjenskaping basert på kilder fra liknende hager fra samme epoke eller i samme stil.

Tank-perioden

Perioden 1733-1829. Fra Carsten Nielsen Tank d.e. kjøper Rød frem til Rød selges på auksjon.

Anker-perioden

Perioden 1830-1956. Fra Peter M. Anker d.e. kjøper Rød frem til Rød Herregård overdras til Stiftelsen Rød Herregård.

Første del av Anker-perioden

Perioden 1830-1902. Den første Anker-generasjonen på Rød Herregård, fra Peter M. Anker d.e. kjøper Rød til Thrine Ankers død.

2 Dagens situasjon

Figur 2.0.1

2.1 Dagens uttrykk

Formalhagen på Rød fremstår i dag som et forenklet hageanlegg sammenlignet med de tidligere tidsepokene. Etter kommunen tok over Rød i 1961 har det vært flere restaureringer for å få anlegget i bedre stand (Eliassen et al., 2010, s. 268). Gjennom restaureringene har man hatt fokus på å verne om hagens historiske elementer, samtidig som anlegget skal være skjøtselsvennlig.

Hovedhuset er bevart slik det har vært de siste hundre årene og er i dag et museum med omvisninger på Rød Herregård. Deler av fasaden på hovedhuset er i dag under restaurering.

Hageanlegget er inndelt i større, slake gressfelt, omgitt av grusstier med gamle granitt-trapper. Nederst i anlegget ligger det i dag to dammer.

Mange vekster i anlegget har blitt borte, men enkelte er bevart. Store buksbombusker er bevart øverst i hagen. Videre er det noen trær i hagen som står enda, men mange titalls flere av disse skal ha stått der tidligere. Rosehagen er godt vedlikeholdt, med rosesorter som er typiske for det tidlige 1800-tallet. Det eneste som er bevart fra Thujahagen, er stubben etter en stor død thuja.

To av hagens gamle løvganger kan også sees i dag. Hasselgangen strekker seg fra nord til sør gjennom hele formalhagen, og har i dag en relativt fri form. Lindetunellen ligger vest for lysthuset. Foran lysthuset er en lindeallé, som ble erstattet rundt 1950. I øst og vest av anlegget er det landskapsparker, men disse har også et forenklet uttrykk. Deler av den vestlige landskapsparken er blitt brukt til boligbebyggelse.

I hagen finnes det fortsatt noen historiske hageelementer som er bevart, som lysthuset fra 1756, som i dag er under restaurasjon. I sentrum av hagen, der de to gangstiene krysser står en kopi av bysten som forestiller Peder Martin Anker d.e.

I sin helhet fremstår formalhagen som åpen, oversiktlig og enkel, men fortsatt herskkelig. Formalhagen har en betydelig størrelse i norsk sammenheng, og fremstår som et særegent anlegg.

2.2 Dagens bruk

I dag fungerer Rød Herregård som et museum og åpent parkanlegg. Halden kommune overtok Rød i 1961, og eier Rødsparken i dag. Tilbygget på den vestlige siden fungerer som lokaler for de ansatte på museet. Hovedhuset er bevart slik det var, og det er mulighet for omvisning i huset og hagen. Omvisninger gis gratis til barnehager og skoleklasser i Halden. I 1997 åpnet det en kafe og galleri på Rød i låvebygningen som man kan oppsøke i dag (Eliassen et al., 2010, s. 274).

På stedet gjøres mye forskning for å få mest mulig kunnskap før endringer blir gjort. De pågående restaureringene har hatt mål knyttet til bevaring av eksisterende historiske hageelementer, samtidig som man gjenskaper hagen gradvis. Det vil være viktig å bevare disse elementene slik at hagens historiske lag ikke går tapt (Eliassen et al., 2010, s. 268, 269).

Ved siden av Fredriksten festning er Rød det mest besøkte kulturminnet i Halden (Eliassen et al., 2010, s. 276).

3 Verdier i historiske grøntanlegg

Figur 3.0.1

3.1 Verdier i historiske grøntanlegg

Historiske grøntanlegg kan regnes som viktige kulturminner. Slike kulturminner vitner om den estetiske og kulturelle historien til byen, og kan bidra til å gi mennesker en følelse av sted og tilknytning til fortiden som man ønsker å oppsøke og oppleve. Slike anlegg er også en visuell påminnelse om historien, og har derfor kunnskapsverdi.

Disse grøntanleggene har ofte hatt formuttrykk som skiller seg fra moderne anlegg. Dette kan omfatte en særegen arkitekturstil, representere en historisk epoke eller utviklingstrekk i byens historie.

I Norge er det retningslinjer for bevaring av slike anlegg og man kan se til «Riksantikvarens veileder Verdisetting og verdivektning av kulturminner (2013)». Denne veilederen kan bidra til å identifisere hvilke verdier kulturminnene har, og hvor store verdiene er.

Videre er det kategorisert tre forhold verdiene kan knyttes til; kunnskapsverdier, opplevelsesverdier og bruksverdier.

Figur 3.1.1

Kunnskapsverdier

Kunnskapsverdien til et kulturminne omhandler historien til stedet. Temaer som kunst-, stil-, bygning-, industri-, kultur-, miljø-, samfunn- og personhistorie skaper kunnskapsverdi ved et sted (Riksantikvaren, 2020).

Opplevelsesverdier

Opplevelsesverdien til et kulturminne omhandler å vekke følelser og skape en tilhørighet til stedets historie. Kulturminnets alderspreg, identitetsverdi og de estetiske verdiene som hører med vil gi opplevelsesverdier (Riksantikvaren, 2020).

Bruksverdier

Bruksverdien til et kulturminne er hvilke funksjoner anlegget har. Dette omfatter kulturminnets økonomiske verdi, ressursverdi, men også formidlings- og pedagogisk verdi. Bruksverdien omfatter også kulturminnets økologiske verdi, eksempelvis ved tilstedeværelsen av stedsunike arter som bør vernes, eller en verdi som en biotop (Riksantikvaren, 2020).

Kulturminners egenskaper

For å definere noe som et kulturminne må det tas en individuell vurdering, med utgangspunkt i følgende veiledende trekk:

- Alder, tidsdybde og kontinuitet
- Autentisitet og opprinnelighet
- Mangfold og variasjon
- Sammenheng og helhet
- Dynamikk og endring
- Brudd og kontrast
- Lesbarhet og tydelighet
- Egnethet
- Anvendbarhet
- Sårbarhet og tålegrenser
- Interaksjon natur-kultur

Prioritering av kulturminner

Selv om egenskapene definerer noe som et kulturminne betyr ikke det automatisk at kulturminnet bør prioriteres. I avgjørelsen av hvorvidt et kulturminne er «*opprinnelig sjeldent, eller sjeldent ved tilfeldig eller planmessig utvalg*», tas det utgangspunkt i flere retningslinjer.

Aspekter som taler for at kulturminnet er unikt og bør bevares er at det har hatt særlig betydning for historien, eller er knyttet til hendelser med historisk betydning.

Flere aspekter er at kulturminnet har arkitektonisk verdi, er av betydning for etniske grupper, eller har betydning som ressurs for lokal utvikling. Kulturminnets alder og type kan gi juridisk grunnlag på nasjonalt plan etter kulturminneloven (Riksantikvaren, 2020).

3.2 Rød Herregård som kulturminne

Rød oppfyller flere av kriteriene til Riksantikvarens veileder, og hovedhuset er fredet (Kulturminnesøk, 2022). Herregården har en lang historie som kan spores helt tilbake til middelalderen, med virksomheter innen blant annet trelast og sukkerproduksjon (Eliassen et al., 2010, s. 34). Her har det foregått hendelser som har vært til betydning for historien. Herregården har eksempelvis huset ressurssterke familier med en herskkelig livsstil, som har satt preg på Rød.

Hageanlegget på Rød Herregård er derimot ikke fredet. Riksantikvaren beskriver formalhagen som en:

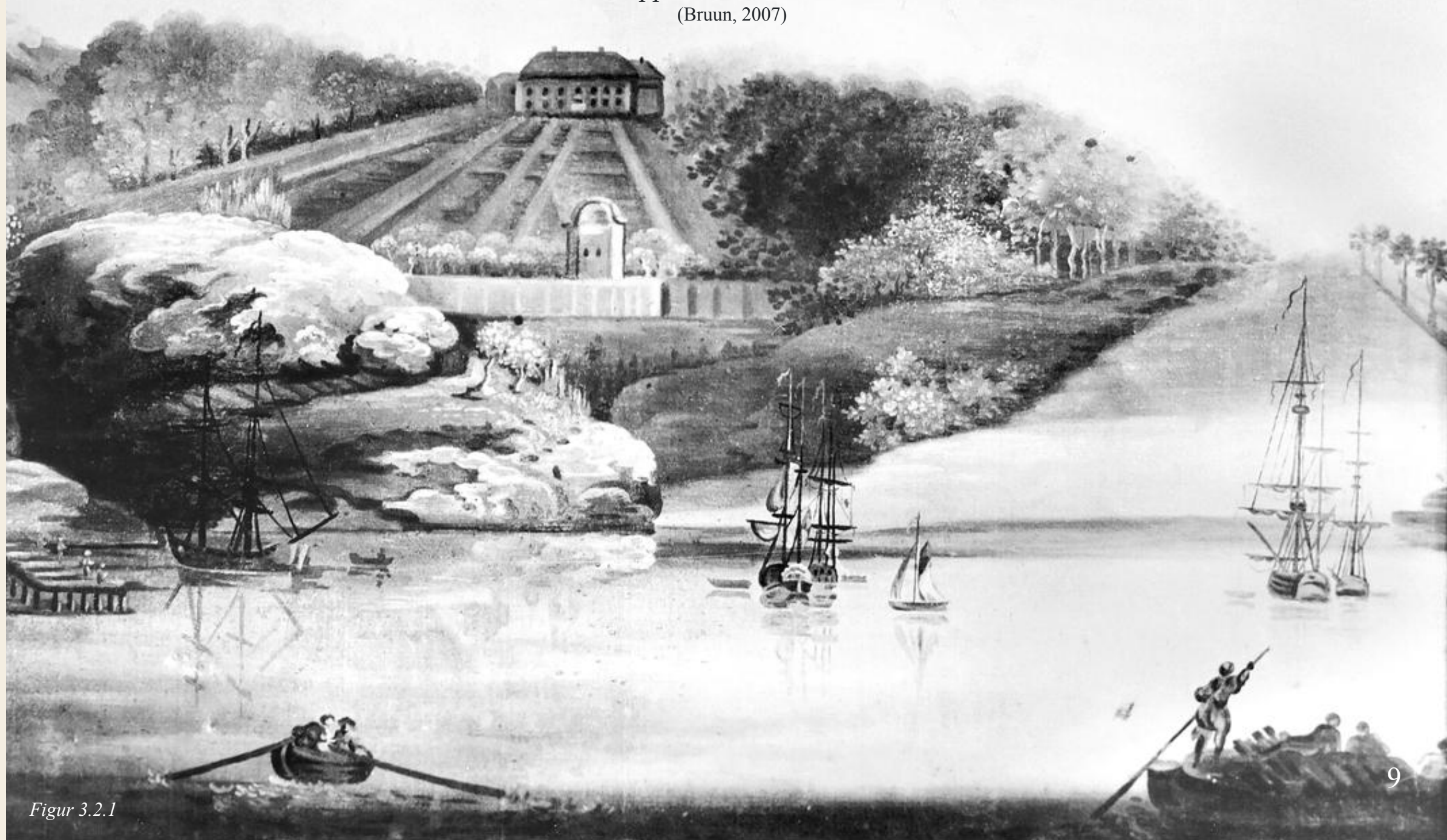
“Renessansepreget terrassehage opprinnelig fra sent på 1600-tallet”
(Kulturminnesøk, 2022)

Og Magne Bruun beskriver Rød som:

“Et av de fremste eksempler på hva norsk hagekunst kunne oppvise i eldre tid”
(Bruun, 2007)

Herregårdshistoren er godt dokumentert i skriftlige kilder, kart og malerier som omhandler stedet og begivenhetene som skal ha funnet plass her. Dette er formidlet både fra berømte malere, nevnt i brev og i flere tekster og bøker. Det har blitt utført renovasjoner for å bevare, men også gjenskape deler av anlegget. Gjennom Røds rike historie kan anlegget være en ressurs for lokal utvikling og verdiskaping der man kan tilgjengeliggjøre anlegget for allmennheten, og gjennom dette oppleve og se sporene av Røds historie hageanlegget.

På tross av at hageanlegget ikke er fredet, er det et kulturminne (Kulturminnesøk, 2022).

Figur 3.2.1

4 Historie

Rød var ikke bare et praktfullt herregårdsanlegg, men også en møteplass og smeltedigel for nasjonale og regionale tradisjoner, og europeisk elitekultur. I den følgende delen forklares hovedtrekkene i historien rundt Rød Herregård. Dette lar oss forstå hagens utforming og kulturminneverdi, samt hvordan hagen ble brukt og utviklet i takt med samfunnet. Hagens utvikling er vist i tekstbokser med kulepunkter.

4.1 Hagen etableres

“Gårdsnavnet Rudt nevnes for første gang”

Røds opprinnelse var en alminnelig bondegård, som muligens ble ryddet en gang i senmiddelalderen (Eliassen et al., 2010, s. 19). Gårdsnavnet *Rudt* nevnes for første gang i 1593, med skrivemåten *Rød* fra 1600-tallet. Fra 1604 var Rød oppført som fullgård, og var å regne som en av de større gårdene i området.

- Mulig frukthave (Eliassen et al., 2010, s. 28)

Gunder Halvorsen nevnes som oppsitter i 1665. I 1682 var det imidlertid Jens Pedersen som var gjestgiver. Han ble selveier av Rød, med adelige rettigheter (Eliassen et al., 2010, s. 19). Eiendommen skal deretter ha gått over til Mette Meng, før Rød ble gitt til postforvalter og kjøpmann Christen Andersen i 1696 (Eliassen et al., 2010, s. 20). Innflyttingen markerte starten på kjøpmennenes og byborgernes tid på Rød. Andersen døde i 1716, og hans sønn Nils Christensen Stub ble den formelle eieren av Rød frem til 1726 (Eliassen et al., 2010, s. 21).

Utviklingen av gården var i stor grad avhengig av Røds beliggenhet. Nærheten til viktige landeveier og adkomsten til sjøen ga en strategisk beliggenhet (Eliassen et al., 2010, s. 21). På denne tiden var gårdsbruket beskjedent, men det skal ha vært beitende kyr på Røds grunn, samt jordene utenfor. Stranden nedenfor Rød ble brukt til utskipping av trelast (Eliassen et al., 2010, s. 24).

- Uteanlegg og bygninger i dårlig forfatning (Eliassen et al., 2010, s. 30)

4.2 Tank-familien på Rød

Carsten Nielsen Tank

I 1733 kjøpte dansken Carsten Nielsen Tank gården på auksjon. Tank var gift med Karen Krabbe Colbjørnsdatter, som kom fra en bemidlet familie. På denne tiden ble Rød brukt som et sommersted, og fikk etter utbedringene et herskabelig preg (Eliassen et al., 2010, s. 29). Det økonomiske fundamentet for Rød skulle vise seg å bli skogfeltene, og Tank fikk hånd om viktige skogeiendommer i området (Eliassen et al., 2010, s. 30).

“Rød ble også arena for festligheter og større selskaper for den borgerlige adelen.”

- Herskabelig uteanlegg
- Terrassehaven
- Lysthus
- Fem fiskedammer
- Fukt- og urtehave
- Bygninger i dårlig stand (Eliassen et al., 2010, s. 27 og 30)

Figur 4.0.1

Nils Carstensen Tank

Sønnen Nils Carstensen Tank bodde også fast i en bygård ved Tista. Han giftet seg med Sophie Cathrine Leuch, som kom fra en velstående Christiania-familie. Med dette fikk Tank innpass i Christiania-patrasiatet, der forretningsinteresser og familieband var vevd inn i hverandre (Eliassen et al., 2010, s. 30). Nils fulgte farens fotspor innen trelast og utenrikshandel, og anla Sukkerverket i 1752. (Eliassen et al., 2010, s. 34). Nils skal ha drevet med bjørnejakt, slik som mange av sine etterfølgere på Rød (Eliassen et al., 2010, s. 55).

Carsten Nilsen Tank

Nils og Sophies sønn, Carsten Nilsen Tank overtok eiendommene og forretningene etter faren. Utover å være forretnings- og finansmann, var han også aktiv i rikspolitikk, og ble i 1815 valgt til stortingsmann. Nils' andre ekteskap var med Cathrine "Dikka" von Cappelen, datteren av Skiens rikeste mann, Diderik von Cappelen. Ekteskapene ga Nils betydelige formuer, men trelasthandelen ble hans økonomiske bærebjelke.

Carsten flyttet antakeligvis inn på Rød etter sin fars død i 1801. Rød var på denne tiden betjent av elleve tjenestefolk (Eliassen et al., 2010, s.44). Carsten sin eneste sønn Otto fikk ingen sønner, og Tank-slektens manns side stoppet dermed opp. Datteren Petronelle Didrikke Cathrine, ble imidlertid gift med Peter Martin Anker (Eliassen et al., 2010, s. 42).

Hageanlegget fullendes

På Carsten Tanks sin tid ble farens prosjekter påbygd og fullendte, og Rød nådde sitt kulturelle og økonomiske høydepunkt. På Rød dyrket han interesser og mottok besøk av betydningsfulle mennesker. Det var derfor viktig å presentere hageanlegget på en imponerende måte (Eliassen et al., 2010, s. 46).

- Hageanlegget fullendes
- Symmetriske og vinkelrette terrasser og veier. Under hver terrasse ble veiene krysset av vinkelrette hageganger
- Fiskedammer
- Terreng jevnet ut med fruktbar jord
- Planting av blomster, trær og busker
- Rette, klippede nøttealléer
- Anlegget skulle skape varierte opplevelser, preget av sentimentalitet
- Landskapsparken i øst utvikles i friere landskapsstil
- Familiegravstedet anlegges (Eliassen et al., 2010, s. 46, 27 og 53)

Møteplass og selskapsliv

Rød var et nedslagsfelt og arena for selskapseligheter og konversasjon for dannede mennesker. Forbildene for selskapslivet var nok elitens salonger i Christiania og København. Status og estetikk gikk hånd i hånd, og det var viktig for Carsten Tank å presentere gården og seg selv på høyde med forventningene.

“Det var tre faste årlige festdager på Rød (...) Allmuen og byens innbyggere ble da invitert til Rød. På nyttårsdag formiddag var det nærmest folkevandring opp gjennom Rødsalléen.”

(Eliassen et al., 2010, s. 58)

Jakt

Overklassens fritidssysler dannet et markant skille mot gledene allmuene måtte ha i sitt harde arbeidsliv. Jakt ble bedrevet som sport og fornøyelse i de øvre sosiale sjikt. Jakten kunne være mer eller mindre arrangert på forhånd, og enkelte steder ble det for eksempel skutt dels tamme dyr. (Eliassen et al., 2010, s. 62).

Grunnlov, bybranner og konkurs

I 1814 ble Norges grunnlov skrevet, og i denne perioden var Rød en viktig diplomatisk og politisk arena (Eliassen et al., 2010, s. 87). Denne tidsperioden lot seg også prege av store bybranner i Fredrikshald, der den største var i 1826. Rød unngikk brannene, men de førte til tap og langvarige skadevirkninger for Tank-familien (Eliassen et al., 2010, s. 45).

Den påfølgende tiden var preget av ettervirkningene av napoleonskrigene. Norge mistet viktige trelastmarked, noe som ga utslag også på Rød (Eliassen et al., 2010, s. 42). I etterkant av krigene økte misnøyen i Norge, med fallitter, kriser og stort skattetrykk. Den økonomiske nedgangen førte til at mange store forretningshus gikk overende, og Carsten Tank måtte selv slå seg konkurs i 1829 (Eliassen et al., 2010, s. 96).

4.3 Anker-familien på Rød

Peter Martin Anker

Da Carsten Tank slo seg konkurs, kjøpte svigersønnen Peter Martin Anker Rød, og Anker-familien skulle residere på Rød i vel 125 år (Eliassen et al., 2010, s. 99). Anker-familien hadde svenske røtter (Eliassen et al., 2010, s. 103). Peter M. Anker d.e. hadde overtatt forretningene etter faren Nils Anker d.y. sin død i 1812. Han arvet også Sorgenfri som bopel (Eliassen et al., 2010, s. 110). Som ung reiste han ofte til London, og han var hele livet opptatt av internasjonale forhold (Eliassen et al., 2010, s. 111). Han ble senere politiker, men også forretningsmann og samfunnsbygger.

Hans første hustru var Didrikke "Dikka" Tank, som døde i barsel ni år senere. Han giftet seg på nytt med Cathrine "Thrine" Olava Nikoline Gløersen (1814-1902). Hun var oppvokst på Berg, ikke langt fra Rød. Peter ble den naturlige arvtakeren etter sin svigerfar Carsten Tank, og videreførte forretningene, men også selskapselighetene.

Frihandel bidro til oppgangstider i tiårene etter 1830, og la grunnlaget for Ankers handelshus (Eliassen et al., 2010, s. 112). Ved Peters død i 1863, var han regnet som en av Norges rikeste menn (Eliassen et al., 2010, s. 117). Sønnene Nils og Christian Anker overtok forretningene.

Figur 4.3.1 Familien i trappen på Rød før 1870

Thrine Anker

Thrine Anker bodde på Rød fra 1833 til sin død i 1902. Hun skal ha vært glad i hagestell, blomster og innredning. Thrine satte sitt preg på både hagen og hovedbygningen i løpet av sitt lange liv (Eliassen et al., 2010, s. 120). Under Thrine utviklet det politiske og religiøse miljøet på Rød seg ytterligere (Eliassen et al., 2010, s. 121). Etter ektemannens død overtok Thrine Rød, og hun fortsatte å bo der som enke i nesten 40 år (Eliassen et al., 2010, s. 135). Hvert år på hennes fødselsdag, den 1. september, ble det holdt sammenkomster på Rød, og det skal ha vært nære vennskap mellom familiemedlemmene, til tross for politiske uenigheter (Eliassen et al., 2010, s. 160).

Arkitekten Henrik Trap-Mayer laget nye tegninger for huset i 1875, som innebar en ny kjøkkenfløy og større soverom med utsikt mot haven og fjorden. Thrine brukte mye tid med rosene i hagen, og beveget seg ikke ofte utenom Rød. Noen av blomstene skal hun ha tatt inn i Roseværselet om vinteren (Eliassen et al., 2010, s. 165).

- Roser i hagen
- Sjeldne vannliljer skal ha vokst i dammene
- Større valnøtt-trær som barna klatret i
- Fuglebur i parken med blant annet orrfugl
- Bysten settes opp i 1874 (Eliassen et al., 2010, s. 165 og 167)

Dagligliv på Rød

Thrine og Peter M. Anker holdt i likhet med sine forgjengere et gjestfritt hus, og selskapslivet på Rød ble ivaretatt.

“Kongelige og andre fornemme overnattet gjerne på Rød, og ved disse anledningene ble det ikke spart på noe.”

(Eliassen et al., 2010, s. 123)

Husholdningsbøker og regnskap fra denne perioden tyder på at naturalhusholdet var rådende på Rød (Eliassen et al., 2010, s. 124). Det ble solgt epler fra Rød, og samtidig kjøpt inn fugl, fisk, og en rekke andre matvarer. Det skal også ha blitt kjøpt mer eksotiske varer som appelsiner og sitroner (Eliassen et al., 2010, s. 125).

Jakt-tradisjonen ble videreført i den første delen av 1900-tallet. Denne interessen brakte Peter tidlig i kontakt med Nansenfamilien (Eliassen et al., 2010, s. 199).

Barna til Peter M. Anker

Det ble sønnene Christian og Nils Anker som videreførte Røds virksomhet, men de flyttet selv ut av Rød. Nils giftet seg med Kaja Grønn i slutten av 1850-årene, og sammen fikk de barna Thrine (1860) og Peter Martin (1863).

Nils fikk hovedansvaret for driften av skogene rundt Rød, mens Christian etter hvert overtok Remmen gård. (Eliassen et al., 2010, s. 143). Anker-brødrene investerte i blant annet rederivirksomhet, marmorsliping og tremassevirksomhet (Eliassen et al., 2010, s. 153). Nils døde i oktober 1892, og under begravelsen skal Rødparken ha vært fylt av flere tusen mennesker (Eliassen et al., 2010, s. 159).

Figur 4.3.2 Peter M. Anker d.y. på jakt med Fridtjof Nansen.

4.4 1900-tallet

Thrine Anker dør

I 1902 døde “Bestemor Anker”, og Peter M. Anker d.y. og hans nye kone Nini Roll flyttet inn på Rød. Paret gjennomførte renoveringer etter tegninger av arkitekt Halfdan Berle, og arbeidet var først ferdig i 1915. Her ble det bygd veranda ned på hageanlegget og en gjennomgang til hagesalongen (Eliassen et al., 2010, s. 176).

- På starten av 1900-tallet legges de opprinnelige dammene igjen, men en mindre dam øst for lysthuset etableres
- Busker og buksbomhekker på de øverste terrassene fjernes (Eliassen et al., 2010, s. 242)

Unionsoppløsning og skilsmisser

I 1905 oppløses unionen med Sverige, og to år senere ble Peter M. d.y. og Nini Roll skilt. Nini sitt forfatterarbeid og engasjement for fabrikkpikene, kombinert med ønsket om å bo i utlandet, lot seg ikke forene med livet som godseierfrue. (Eliassen et al., 2010, s. 185). I 1910 giftet Nini seg på nytt med Johan Anker. Det samme året giftet Peter M. d.y. seg med søskenbarnet Borghild, som var enke etter en jaktulykke (Eliassen et al., 2010, s. 186).

Oppgradering og markedssprekk

Familien på Rød tjente fortsatt godt på skogbruket, og Peter M. disponerte over 80 000 mål.

- Hagen får en storstilt oppgradering i 1921
- Nye buksbomplanter slik de hadde stått i 1840
- Thuja ble plantet i firkantformasjon nedenfor Havesalongen
- Parterrer med klippede, lave hekker og blomster ble anlagt (Eliassen et al., 2010, s. 242)

Imidlertid sprakk markedet for trehandel i 1922, og krisen rammet også økonomien på Rød (Eliassen et al., 2010, s. 197).

Borghild Anker

Konen Borghild tok også aktivt del i samfunnslivet. Hun ble i 1927 utnevnt til overhoffmesterinne hos Kongeparet, og ble senere i 1951 tildelt Kommandørkorset av St. Olavs orden. (Eliassen et al., 2010, s. 206). Borghild ble alene i 1939, og styrte Rød med sikker hånd frem til sin død i 1955 (Eliassen et al., 2010, s. 207).

Økonomisk krise og andre verdenskrig

Herman Schultz fungerte som en administrerende direktør fra 1920. Samtidig fortsatte dårlige tider, preget av fallende tømmerpriser (Eliassen et al., 2010, s. 208). Familien måtte etter hvert flytte fra Rød for å spare utgifter. I 1938 flyttet familien imidlertid tilbake til Rød, ettersom presset på økonomien hadde lettet noe (Eliassen et al., 2010, s. 209). Peter M. Anker d.y døde 1. mai 1939, og september samme år markerte begynnelsen på 2. verdenskrig. Krigshandlingene i Østfold ble aldri store. Med Peters død ble eiendommene fordelt mellom Borghilds sønner Fritz og Ole, og deres felles sønn Nils (Eliassen et al., 2010, s. 217). Utmarksområdene på Rød ble senere utnyttet til tomter, noe som ble en kjærkommen inntekt for familien (Eliassen et al., 2010, s. 234).

- Vedlikeholdet av hagen får mindre oppmerksomhet
- Hageanlegget forfaller frem mot 1950-tallet

Hus, park og have

Det ble klart at ingen av barna til Borghild kunne overta Rød. Det ble stadig dyrere å ha en tjenerstab, og det var ikke lenger mulig for familien å holde en slik herregård med alt som hørte til. Høsten 1955 døde Borghild Anker etter sykdom, og bare et halvt år etter gikk Nils også bort (Eliassen et al., 2010, s. 233). Deretter var det Fritz og Ole som overtok Rød (Eliassen et al., 2010, s. 237).

Stiftelsen Rød Herregård

Den 9. oktober 1958 overdro brødrene Ole og Fritz Anker Rasch Rød Herregård til “Stiftelsen Rød herregård” (Eliassen et al., 2010, s. 245). Brødrene besluttet å danne en stiftelse med formål å bevare Rød slik herregården hadde fremstått i P. M. Anker d.y. og Borghild Ankers tid.

For innboet ble stiftelsen “De Ankerske Samlinger” opprettet (Eliassen et al., 2010, s. 249). Rød Herregård har fra 1964 fungert som museum. I dag fremstår Rød som et av landets fineste herregårdsmuseer, og er et yndet besøksmål lokalt og regionalt.

- Restaureringer av formalhagen etter plan i 1987
- 18 epletrær og 3 pæretrær ble plantet i 1993
- Utbedring av blomsterparterrene

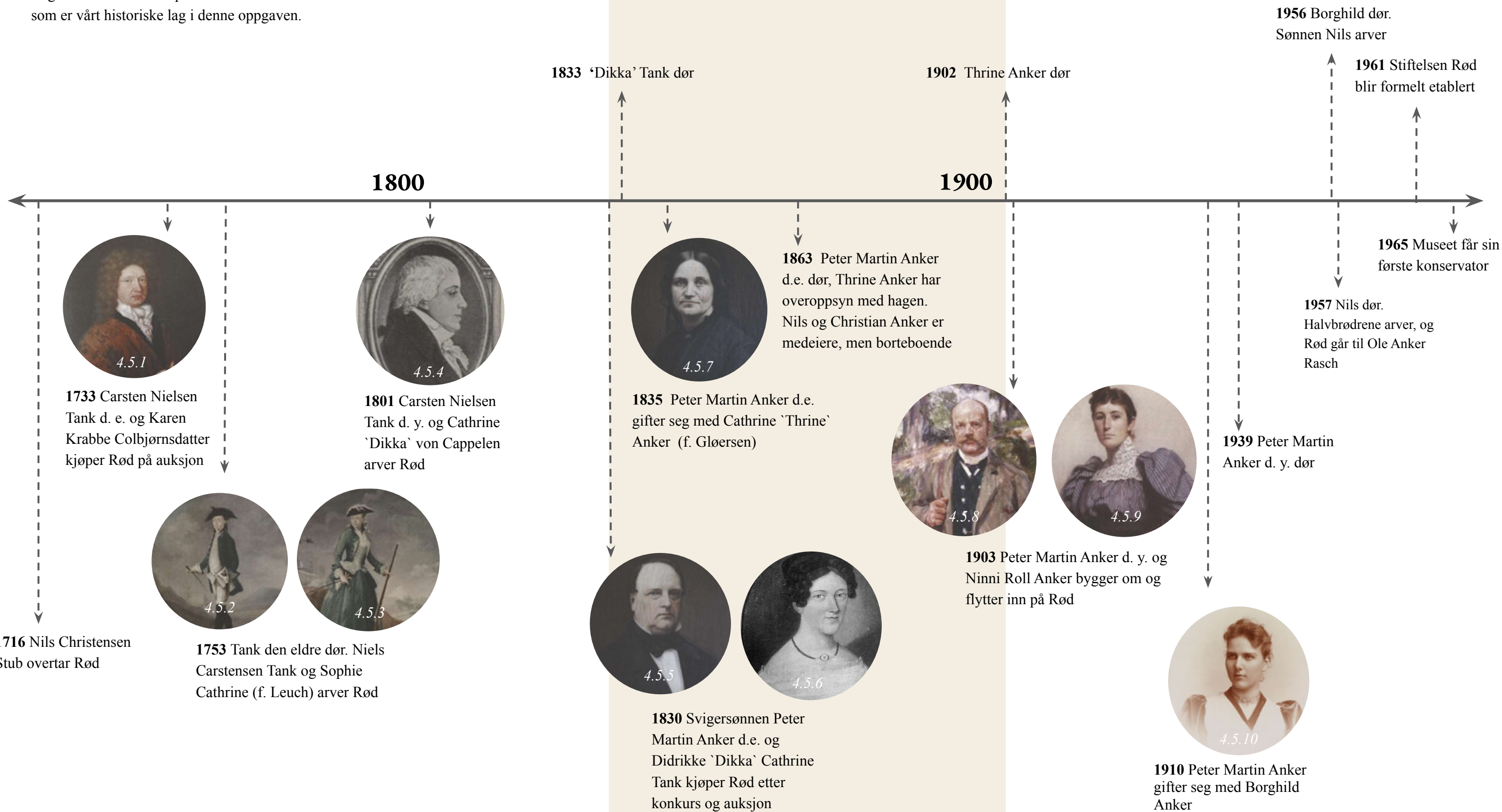
“Rød Herregård har gjennom årene funnet sin naturlige plass i vårt nasjonale museumslandskap. Med sin rike historie og vakre beliggenhet har Rød alle forutsetninger for å se også de neste 50 år lyst i møte”

(Eliassen et al., 2010, s. 277)

4.5 Tidslinje: Eiere

Tidslinjen viser Røds eiere fra 1716 og frem til museet får sin første konservator i 1965. Det fargede feltet markerer perioden 1830-1902 som er vårt historiske lag i denne oppgaven.

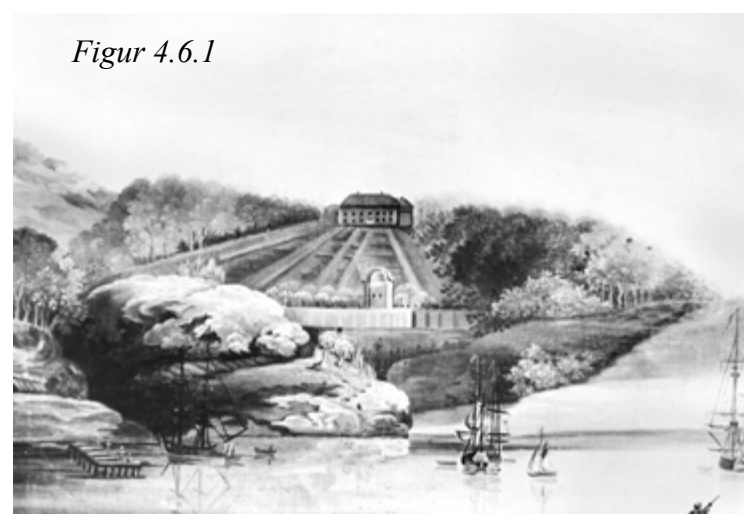
Vårt Historiske Lag

4.6 Tidslinje: Malerier og tegninger

Tidslinjen viser malerier, grafiske trykk og tegninger som gir supplerende informasjon om utformingen av Rød Herregårds formalhage gjennom historien. Disse avbildningene gir særlig viktig informasjon om romlighet, da dette er et aspekt som er vanskelig å lese ut fra kart. Den første avbildningen av Rød ble trolig utført på 1600-tallet, lenge før de første kartene av Rød ble laget.

Antakelig 1600-tallet

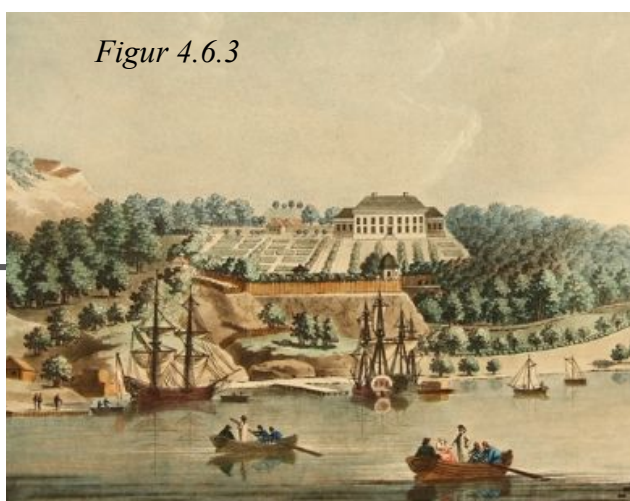

1699: Maleri av Jacob Coning

På Conings maleri er Rød er fremstilt som et enkelt våningshus. Foran huset er hagen gjerdet inn og lagt ut i bakkehellingen ned mot Ringdalsfjorden. Det er vist flere trær i hagen, som står i motsats til det øvrige landskapet rundt, som fremstår som beitemark. En smal midtakse gjennom hagen skimtes. Det kan se ut til at hagen inneholdt regelmessig beplantning og en fiskedam i nedre del.

1790-tallet: Grafisk trykk av Georg Haas

Trykket av Haas viser tydelige akser nord-sør i hagen, med stor avstand mellom de syv trerekkene. På siden av rekkene sees gressflater av ulike størrelser, der en av disse har en sirkelform. Lindetunellen, nøttealléen og to lysthus sees også.

1790-tallet: Maleri av Lorentzen

Lorentzens maleri viser formalhagen med en bred midtakse, som treffer på midten av huset. Det er malt høye hekker langs aksene i hagen, som ser ut til å ramme inn rektangulære plantefelt. Det er også fremstilt kjegleformede trær langs den øverste terrassen. Lysthuset sees nederst i hagen. Midt i midtaksen sees en struktur som kan minne om en statue eller et menneske.

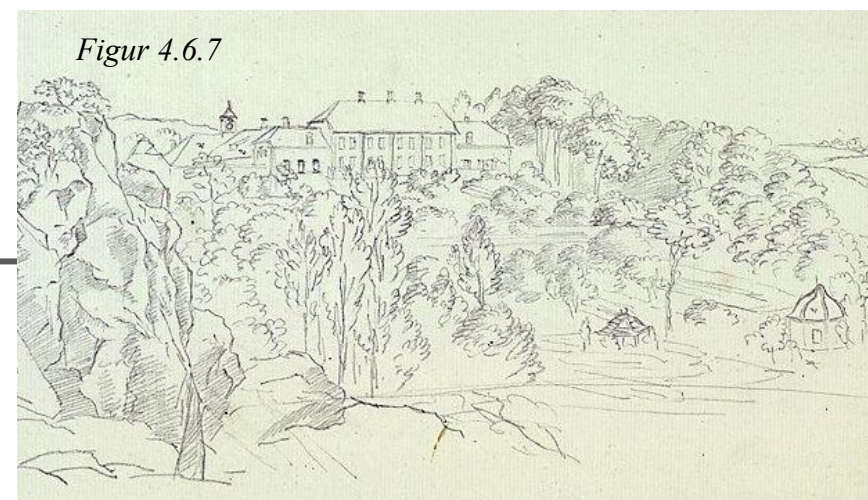
1810: Maleri av Heinrich August Grosch

1810: Tegning av Heinrich August Grosch

1810: Tegning av Heinrich August Grosch

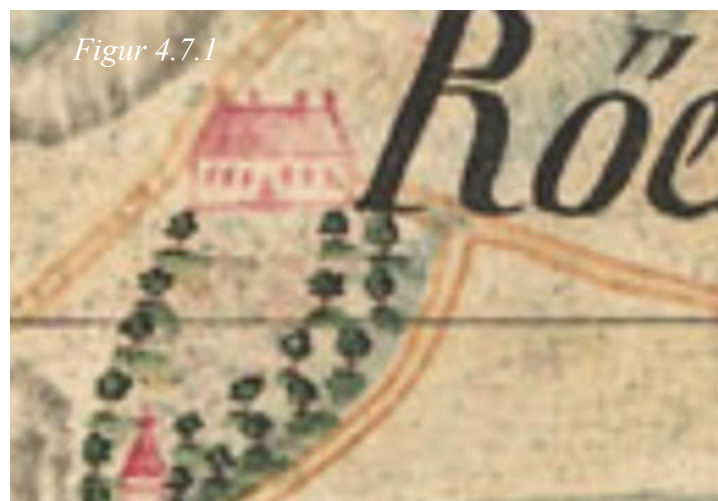
Tegningen av Grosch gir et inntrykk av en frodig hage. Her sees to lysthus nederst i hagen, der ett av disse er mindre og har en mer åpen struktur. Det er indikert en terrassering på tvers av hagen.

1829: Maleri av Thomas Fearnley

4.7 Tidslinje: Kart

Tidslinjen viser kart, oppmålinger og en restaureringsplan av Rød fra 1760 og frem til i dag. I denne oppgaven har fokuset ligget på planen fra 1858, da den er innenfor vår tidsperiode. Derimot er det også sett på kart fra både før og etter for å sammenligne, og se på utviklingen.

1760: Viser hovedhus, lysthus og en forenkling av hagen. Vanskelig å tolke formalhagens innhold her

1777: Viser forbindelser, bygg og grove trekk i landskapet. Viser ikke detaljer i formalhagen

1799: Svært forenklet. Viser et omriss av hagen som sier noe om hagens utstrekning

1800: Har mye til felles med kartet fra 1799. Viser et omriss av hagen

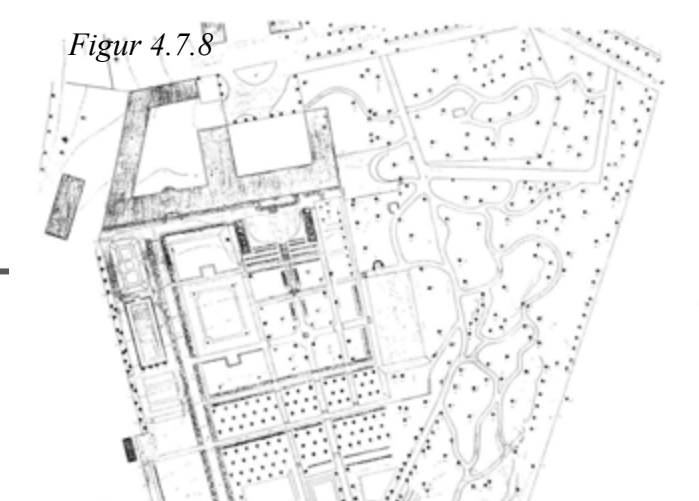
1824: Hagen er forenklet hvor kartet har en skjematisk fremstilling. Viser akser og 11 gressfelt

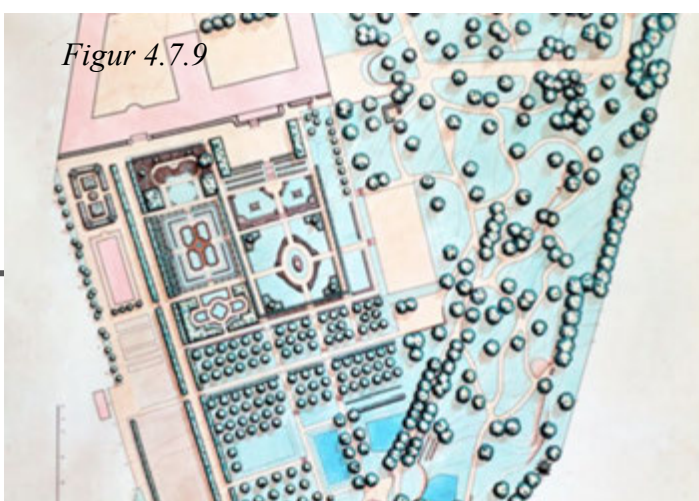
1840: Har mye til felles med 1824-kartet, men viser 13 gressfelt. Aksene er også noe endret

1858: Inneholder mange detaljer, men dimensjoner stemmer ikke eksakt med dagens situasjon

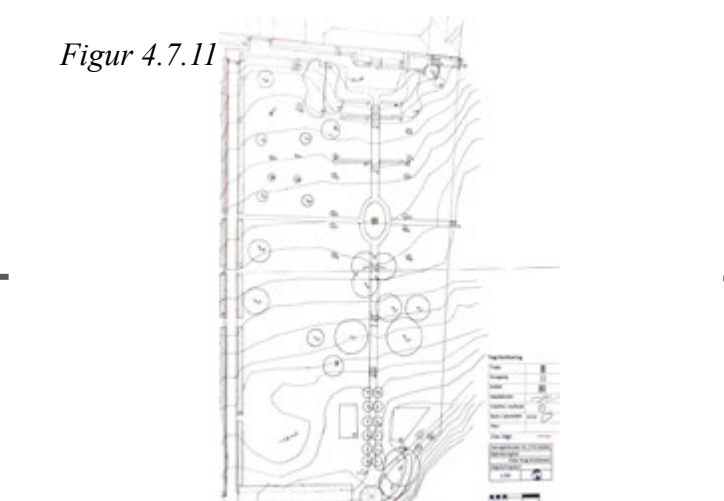
1916: Oppmåling av Marius Røhne. Se kap. 4.7

1916/1917: Restaureringsforslag av Marius Røhne. Se kap. 4.7

1961: Registrering av Magne Bruun

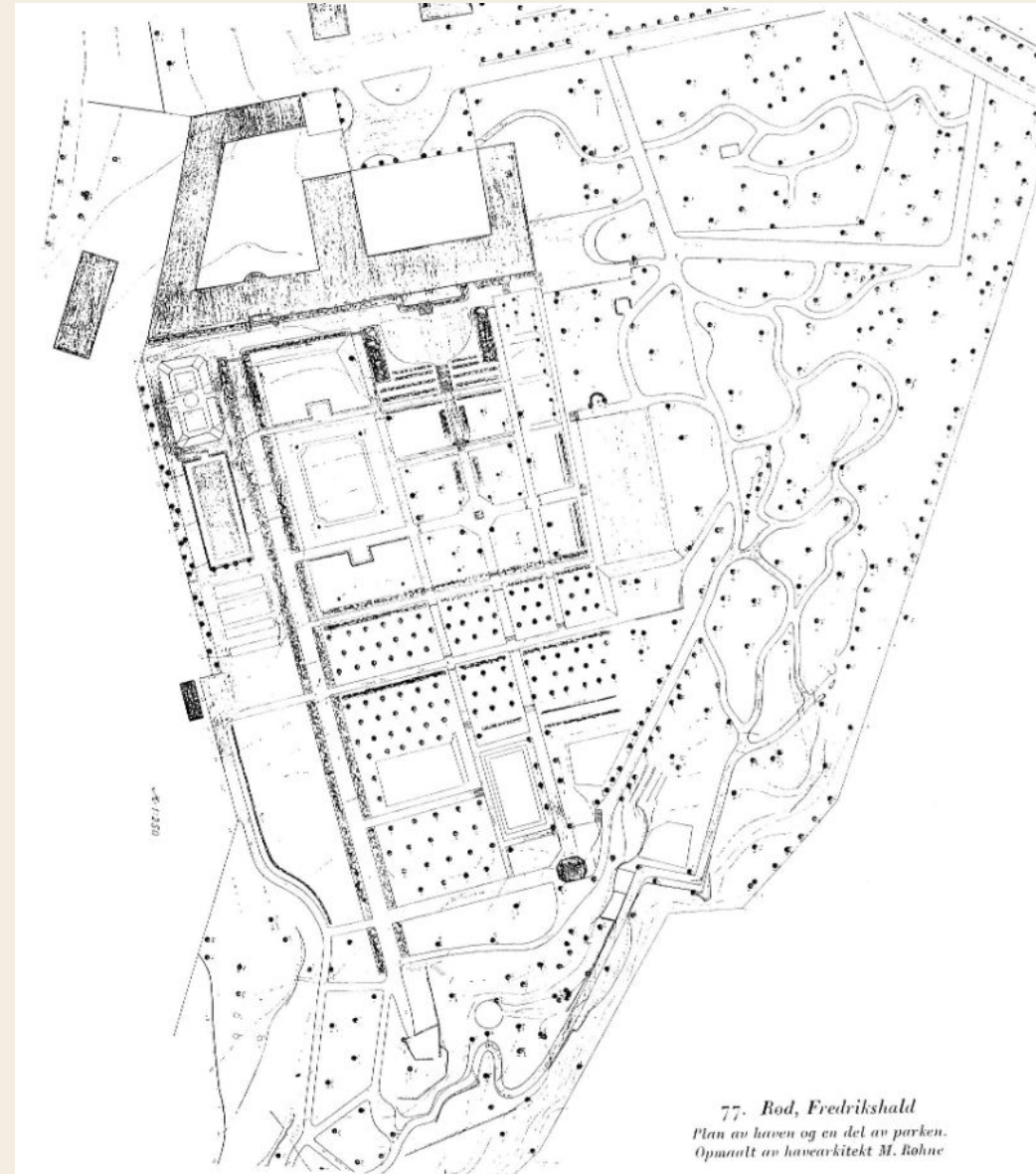

2019: Registrering av Vidar Krog Kristiansen

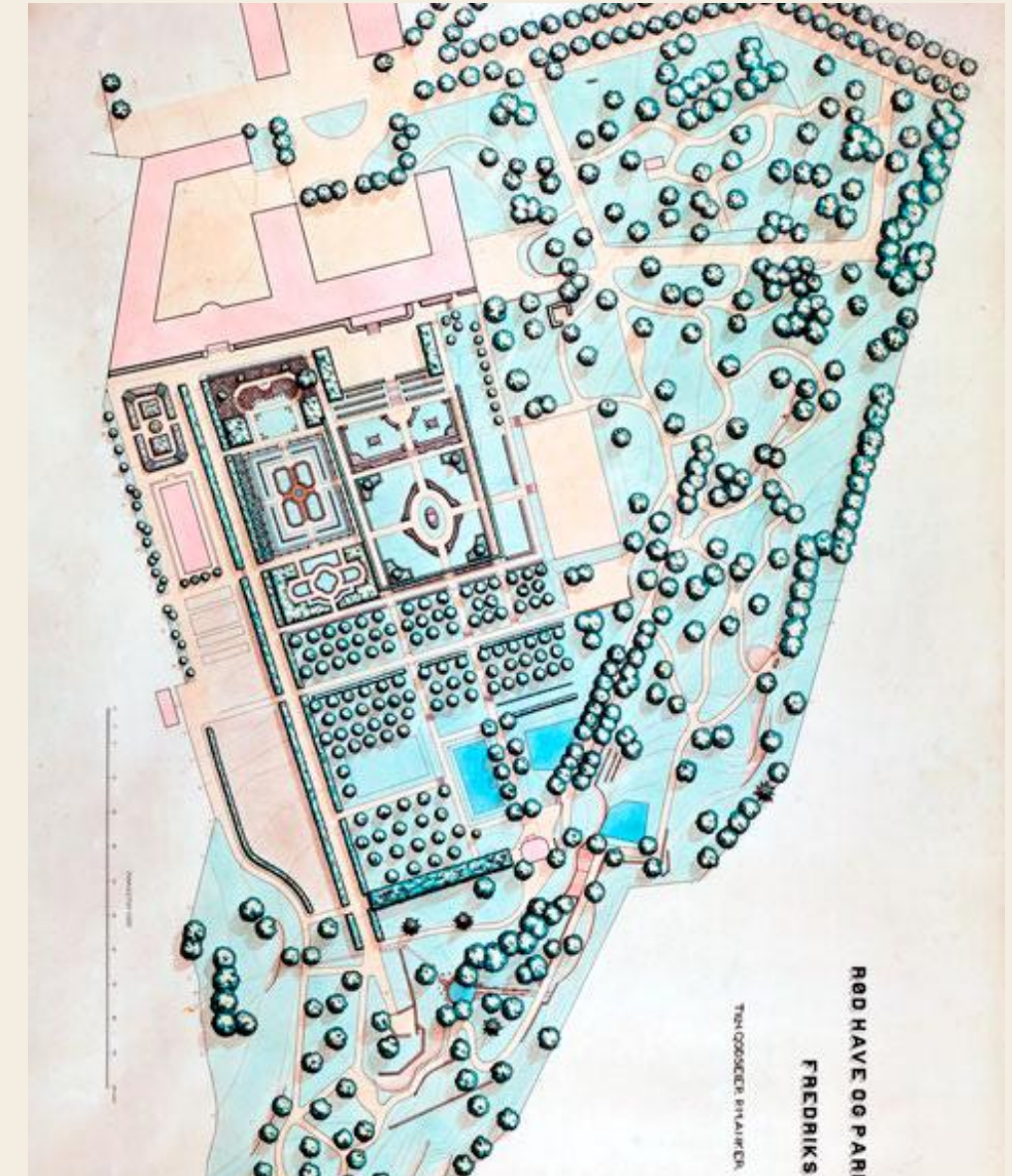
4.8 Restaureringsplan av Marius Røhne

Marius Røhne, Norges første utdannede hagearkitekt, ledet restaureringen av hageanlegget på Rød Herregård omkring 1916-1917. Dette er den første profesjonelle restaureringen av en hage i Norge (Kulturminnesøk, 2022). Han utarbeidet to planer for Borghild og Peter Martin Anker d.y, en mer omfattende plan og en enkel. Ved restaureringen av hagen valgte de å gå for den enkle. Røhnes rekonstruksjon bygger på oppmåling han gjorde av hagen i 1916, og flere av hovedtrekkene fra 1800-tallshagen ble videreført og gjenintrodusert.

Restaureringsplanen viser en videreføring av gangstiene, trekkene, flere av løvgangene og parterrene, og tyder på at disse elementene er av stor betydning for hagens uttrykk. Videre tegnet han inn formklippede buksbomhekk i planen og innførte kulethuja (Romsdalsmuseet, 2010, s.118). Midtpartiet rundt bysten og innholdet i gressfeltene er imidlertid endret, og i restaureringsplanen ser disse elementene ut til å fremstå som mer utsmykkede. Thujahagen er også strammet opp, og mer utsmykket enn fotografier fra slutten av 1800-tallet viser. I restaureringsplanen sees omrisset av den fjernede dammen, men denne ikke er tenkt restaurert, muligens med hensyn til kostnader.

Figur 4.8.1 Røhnes oppmåling (1916)

Figur 4.8.2 Røhnes forslag til rekonstruksjon (1916/1917)

4.9 Sentrale skriftlige kilder

I dette delkapittelet beskrives noen av de historiske skriftlige kildene som beskriver hageanlegget, og dette omfatter takseringer, reisehåndbøker, dagbøker, bøker og uttalelser.

1733 Taksering av Rød

I takseringen av Rød fra 1733, i forbindelse med Tank-familiens kjøp av Rød, beskrives anlegget:

“Det var flere bygninger på gården. Her var også fem fiskedammer og en frukt- og urtehave, samt åker og eng. Det var hus og brygge ved stranden, kalt Rødsstranden. Uteanlegget hadde dermed allerede på den tid et herskabelig preg. Vanlige bondegårder hadde verken fiskedammer eller frukthaver.”
(Eliassen et al., 2010, s. 27)

Videre beskrives frukthagen:

“På sydlige og østre side av stuebygningen var det en frukthave med en del meget gamle frukttrær. Det kan tyde på at det har vært frukthave på Rød allerede på 1600-tallet. Plankegjerdet rundt haven var delvis falt ned, og en stor del av gjerdet måtte derfor tas ned og settes opp på nytt.”
(Eliassen et al., 2010, s. 28)

1769 Norsk Veyviser for Reysende

Hans Holck skrev den første reisehåndboken for Norge, som også omtales som Agent Holcks Reise i Norge 1769. Holck skal ha besøkt Rød, og sammenliknet haven med slottshaven på Fredriksdal Herregård på Sjælland (Eliassen et al., 2010, s. 30). Han skal ha omtalt hagen meget rosende (Schnitler, 1916, s. 94).

1779 Reisedagbok av Johann Christian Fabricius

Den danskfødte vitenskapsmannen Johann Christian Fabricius reiste til Norge sommeren 1778, og publiserte boksen *Reise nach Norwegen* i Hamburg i 1779. Under 17. og 18. juni skriver han om besøket sitt på Rød. Han skal ha bemerket seg frukttrærne på Rød. Tank skal ha bemerket seg frukttrærne på Rød. Tank skal ha fremvist frukttrær og fortalt om ulike metoder for å hindre frost- og regnskader (Eliassen et al., 2010, s. 51). De skal også ha diskutert metoder for gjødselsproduksjon.

Han skriver om hagen på Rød (oversatt):

“(...) en fantastisk utsikt over havet og de omkringliggende fjellene (...) masse frukttrær, og med fiskedammer (...) vi fant her svært dårlige hekker, og blant frukten som vokser er aprikos-, kirsebær og ferskentrær, som imidlertid har klart å modne sine frukter tidlig”
(Fabricius, 1779, s. 69)

Han skriver at “fisk ble holdt i store mengder” og nevner også birøkt i Rød-området (Fabricius, 1779, s. 70 og 71).

1791 Reise-lagttagelser av Jacob Nicolay Wilse

Sogneprest og topograf Jacob Nicolai Wilse beskrev sine inntrykk av Rød i Reise-lagttagelser mellom 1764 og 1781. Her sammenliknes huset og haven med Sanssouci ved Potsdam. Det var nok haveanlegget med terrasser som ga assosiasjonen (Eliassen et al., 2010, s. 50). Her kommer det også frem at de utenlandske kontaktene ga impulser til anlegget på Rød, som på denne tiden var blitt stadig mer eksotisk, med aprikos, kirsebær og fersken (Eliassen et al., 2010, s. 51).

1799 Reisedagbok fra Norge Malthus

Thomas Robert Malthus besøkte også anlegget i juni 1799, men var imidlertid mindre begeistret av det han så og opplevde:

“Han tok oss med ut i haven, som var storslått anlagt i hollandsk stil, og oppholdt oss i nesten to timer med å forklare alle de metoder han hadde brukt for å skjemme naturens fagre ansikt. Vi ble temmelig utkjørt av å beskue det ene lysthus etter det andre, en uendelighet av buksbomhekker, kaktuser, kanoner, batterier og et langt etcetera av meningsløsheter. Den eneste tålig gode gjenstand var en eremitt av voks som, når man berørte en springfjær i gulvet, beveget seg fremover på en måte som nesten forskrekket oss.”
(Malthus, T.R., 1968, s. 20)

1804 Uttalelse Christian Pram

Den dansk-norske dikteren og embedsmannen Christian Pram skal ha uttalt om Rød:

“Haven er en av de skjønneste og største, jeg har seet”
(Schnitler, 1916, s. 94)

1916 Norsk Havekunst av Carl Wille Schnitler

Schnitler beskriver hageanlegget på Rød:

“Den er fuldt regelmæssig organisert i lave terrasser med rette veier og skjæringsvinkler og med de to længdesider indrammet av parkens træmasser”
(Schnitler, 1916, s. 94)

4.10 Gartnere på Rød

Det har vært mange gartnere på Rød Herregård opp gjennom tidene. Fra vår valgte periode 1830-1902 var det fem gartnere og trolig flere som hjalp til med stell av hagen. Husfruen Thrine Anker var svært glad i roser og deltok antakelig i stellet av hagen. De første årene av Ankerperioden var det Lars “havemann” som tok seg av hagen før i 1841 at Anthon Bernhard Colbjørnsen overtok som gartner fram til 1845.

Etterfølgeren hans igjen var Chr. Klempt og han er med på et par fotografier. Han var dansk og våren 1871 emigrerte han til Amerika. Faktumet at han dro fra Rød har bidratt til å snevre inn hvilke år bildene kan blitt tatt, og dermed fastsette når elementer fra 1858-kartet faktisk eksisterte. Rundt 1870 kom Petersen før Truls Stenmark ble ansatt som gartner i 1884, og arbeidet der fram til 1905 (Khaki, 2013, s.7) (Østfoldmuseene, personlig kommunikasjon, 18.november 2022).

Gartnerboligen ble bygget i 1863, og siden ombygd i 1908 (Kulturminnesøk, 2022).

Figur 4.10.1 Bildet er fra trappen i hovedaksen, Klempt sitter helt til høyre på nederste rad

Figur 4.10.2 Klempt i Thujahagen og steller med georginene

Figur 4.10.3 Truls Stenmark som klipper gresset ved hagesalongen

5 Formalhage

Figur 5.0.1

5.1 Formalhage

Hagen på Rød Herregård innehar mange av de typiske kjennetegnene for formalhager. Flere slike anlegg oppstod rundt 1700-tallet, både i Norge, men også andre steder i Europa.

Formalhagen hadde en funksjon som pryde-, men også nyttehage. Den har et svært symmetrisk uttrykk, som kan minne om italiensk renessansestil, franske formalhager og barokke anlegg. Et sentralt kjennetegn ved formalhagen er en tydelig hovedakse og tverrakse. I senteret av de to aksene er det ofte en oval eller rund skulptur av stein. Videre var det vanlig å inndelegge hagen i parterrer, og i disse var det ofte plantet nyttevekster, særlig frukttrær eller bærbusker. Frukttrærne var gjerne eksotiske, og aprikos og druer var utbredt. Disse ble ofte dyrket frem i orangerier. Prydvekster med en innrammende funksjon var ofte brukt, eksempelvis formklypte buksbomhekker. I Norge har det vært svært utbredt med gresskanter for innramming. Typisk for formalhager var også bruken av lysthus og fiskedammer (Dietze-Schirdewahn et al., 2017).

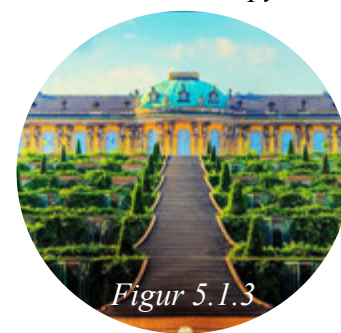

Figur 5.1.1

Figur 5.1.2

Figur 5.1.1 og 5.1.2
Spydeberg Prestegård

Figur 5.1.3

Figur 5.1.4

Figur 5.1.3 og 5.1.4
Sanssouci, Potsdam

5.2 Forbilder

Liknende hageanlegg i Europa er ofte i en større skala enn de som finnes i Norge, men likevel deler de mye av de samme kjennetegnene. Impulser og hagetrender i Europa nådde ofte Rød, der forbindelsene til utlandet var sterke.

Sanssouci i Potsdam er et anlegg fra 1700-tallet, og fremstår som en barokkhage. (The official website of Berlin, 2022). Hagen nevnes i en reisebeskrivelse Wilse fra 1791, der han påpeker likheter mellom Sanssouci og Rød Herregård (Wilse, 1971, s.215). Hagen preges av en tydelig midtakse og mange tverrakser, sett i figur 5.1.3. Videre har den parterrer i et terrassert terreng som har beplantning. På midten av hovedaksen står en byste, og nederst i hagen er det en dam. I anlegget finner man også et stort lysthus med utforming inspirert fra Asia. Hageanlegg i slike dimensjoner sees ikke i Halden, men det er ikke utenkelig at dette anlegget har vært et forbilde for formalhagene, også for Rød.

I Norge er det flere formalhager som har likheter med Rød. En av disse er Spydeberg prestegård. Anlegget har kanskje ikke vært et direkte forbilde for Rød, men det ble anlagt i samme tidsperiode. Det er tydelig at hagene har fulgt samme trend og har delt forbilder. Spydeberg prestegård fremstår som en mindre og enklere hage enn Rød. Hagen kan defineres som formalhage i det den har en tydelig midtakse og tverrakse, og der de møtes har de en geometrisk kvaderstein. Hagen er også utsmykket med parterrer med beplantning av arter som bærbusker og buskroser. Det har også vært en dam i anlegget med et lysthus, slik man også fant på Rød (Spydeberg prestegård, 2022).

Figur 6.01

6 Tolkningsplan

Figur 6.02 Modellskisse av tolkningsplan

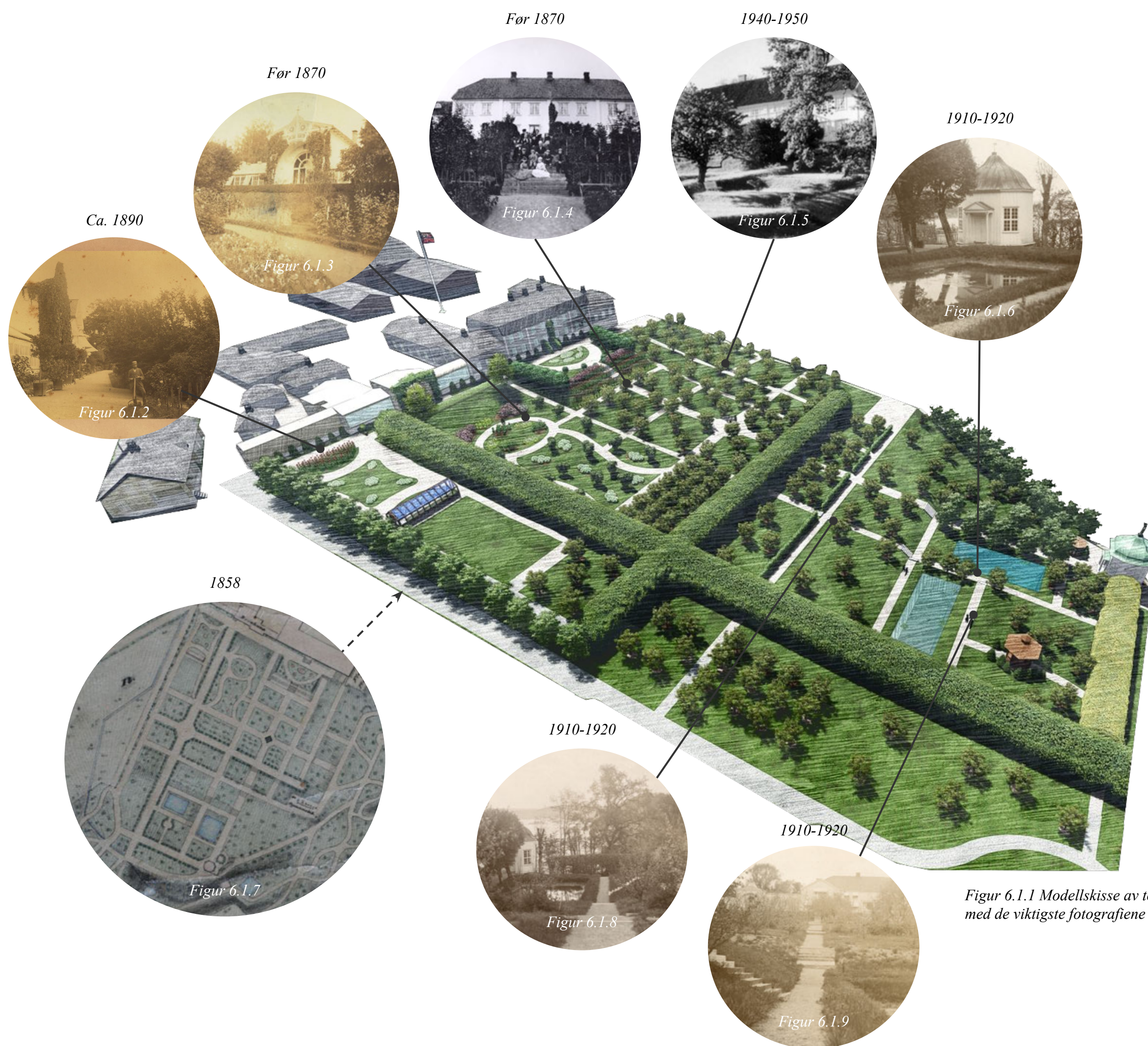
- Eks. koter
- - - - - Koter 1830-1902
- Sommerblomstbed
- Grantre
- Roser
- Syrin
- Frukttre
- Lind
- Buksbomhekk
- Løvgang
- Karussdam
- Gressplen
- Grussti

Tolkningsplan 1830-1902

LAD302 - Gruppe 2

A3 / 1:1000

23.11.22

6.1 Tolkningsplan

Tolkningsplanen for 1830-1902 tar utgangspunkt i Grimsgaard sitt kart fra 1858, som er det mest detaljerte kartet fra vår periode. Planen skal imidlertid representere perioden under den første Anker-generasjonen på Rød i sin helhet. Dette er den påfølgende perioden etter storhetstiden under Carsten Tank d.y., der formalhagen forenkles og opparbeides. Kildene tyder på at formalhagen hadde et nokså likt uttrykk de neste 72 årene, og denne utformingen har dermed historisk forankring.

Kunnskap om hagens utvikling frem til 1830 har også gitt innsikt, ettersom hagens utvikling har foregått over tid, og mange aspekter og elementer ved hagen er langt eldre enn vår epoke. Det er heller ikke utenkelig at beskrivelser fra tiden før 1840, og kan ha vært gjeldende i den første Anker-perioden.

Fotografier fra slutten av 1800- og starten av 1900-tallet har gitt supplerende kunnskap om aspekter som er vanskelige å lese ut av kart; formalhagens terrengform, romlighet, siktlinjer, dimensjoner og beplantning. Figur 6.1.1 viser noen av de viktigste fotografiene i vår tolkning, og plasseringen av disse i formalhagen.

Figur 6.1.1 Modellskisse av tolkningsplanen 1830-1902, med de viktigste fotografiene brukt i tolkningen

Perspektiver fra tolkningsplan

Figur 6.1.10 En tolkning av formalhagen 1830-1902. Illustrasjonen viser de øvre terrassene beplantet med frukttrær. Her sees også bysten i møtet mellom midtaksen og tverraksen

Figur 6.1.11 En tolkning av den øverste terrassen, med liljer, roser og buksbomhekker foran hovedhuset

Figur 6.1.12 En tolkning av hvordan det åpne lysthuset kan ha sett ut i sammenheng med resten av hagen

Figur 6.1.13 En tolkning av formalhagen sett fra sørsiden av nøttealléen som går på tvers (øst-vest)

Figur 6.1.14 En tolkning av hvordan området ved karussdammene og lysthuset kan ha sett ut. Her har det stått en trapp i granitt, og terrenget har vært brattere opp mot den andre dammen slik som vist

7. *Tolkning av delområder*

Dette kapitlet ser nærmere på formalhagens innhold, hvor delkapitlene viser til forskjellige områder og objekter. Funn som er gjort i arbeidet for å finne ut av hvordan hagen så ut i perioden 1830-1902 presenteres. Det kommer informasjon om både før, under og etter dette tidsrommet for å svare på problemstillingen. Kapitlet er bakgrunnen for fremstillingen av tolkningsplan og modell.

7.1 Siktlinjer i landskapet

7.2 Akser & sikt i formalhagen

7.3 Gangstier & fysiske spor

7.4 Terrasering

7.5 Trapper

7.6 Gressfelt & beplantningsmønstre

7.7 1800-tallets beplantning

7.8 Bildeanalyse av beplantning

7.9 Skriftlige kilder om beplantningen

7.10 Løvgang & allé

7.11 Fruktrær

7.12 Drivhus

7.13 Smijernsgjerdet

7.14 Rosehagen

7.15 Thujahagen

7.16 Dammene

7.17 Lysthus

7.18 Åpent lysthus

7.19 Fugleburet

7.20 Bysten

7.21 Gymnastikkplassen

7.22 Oppsummering - hagens opplevelsesverdi

7.1 Siktlinjer i landskapet

“Fornemt tilbaketrukket fra byen, samt høit og dominerende med utsigt til fjorden, haven og byen fra havens terrasser.”

(Wille, 1916 s. 94)

Fra formalhagen har det alltid vært god sikt utover Ringdalsfjorden. Står du i den øvre delen av hagen på en klar dag kan du se hele veien forbi Brattøya og Kuskjær og over til Sverige. I Anker-perioden var trærne lavere enn det som er i dag slik at fjorden var mer synlig.

Figur 7.1.1 Sikt fra over Thujahagen 2022. Trærne dekker mer av utsikten i dag enn under første delen av Anker-perioden, men man ser fortsatt langt utover i landskapet

Anlegget var et statussymbol og kunne vise velstand til besøkende. Det var derfor ikke så underlig at Rød Herregård er vendt ut mot sjøen, for å vises fram til alle som seilte inn til Fredrikshald.

“I evrigt falder Udsigten fra Bygningen og Haven ned til Fiorden, hvor Skibene sees passere”

(Wilse, 1791 s. 225)

Fra øverste terrasse hadde man ikke bare god sikt utover fjorden, men også god sikt over selve formalhagen.

“Før landeveien med biler kom, var sjøveien viktigste ferdselsåre.

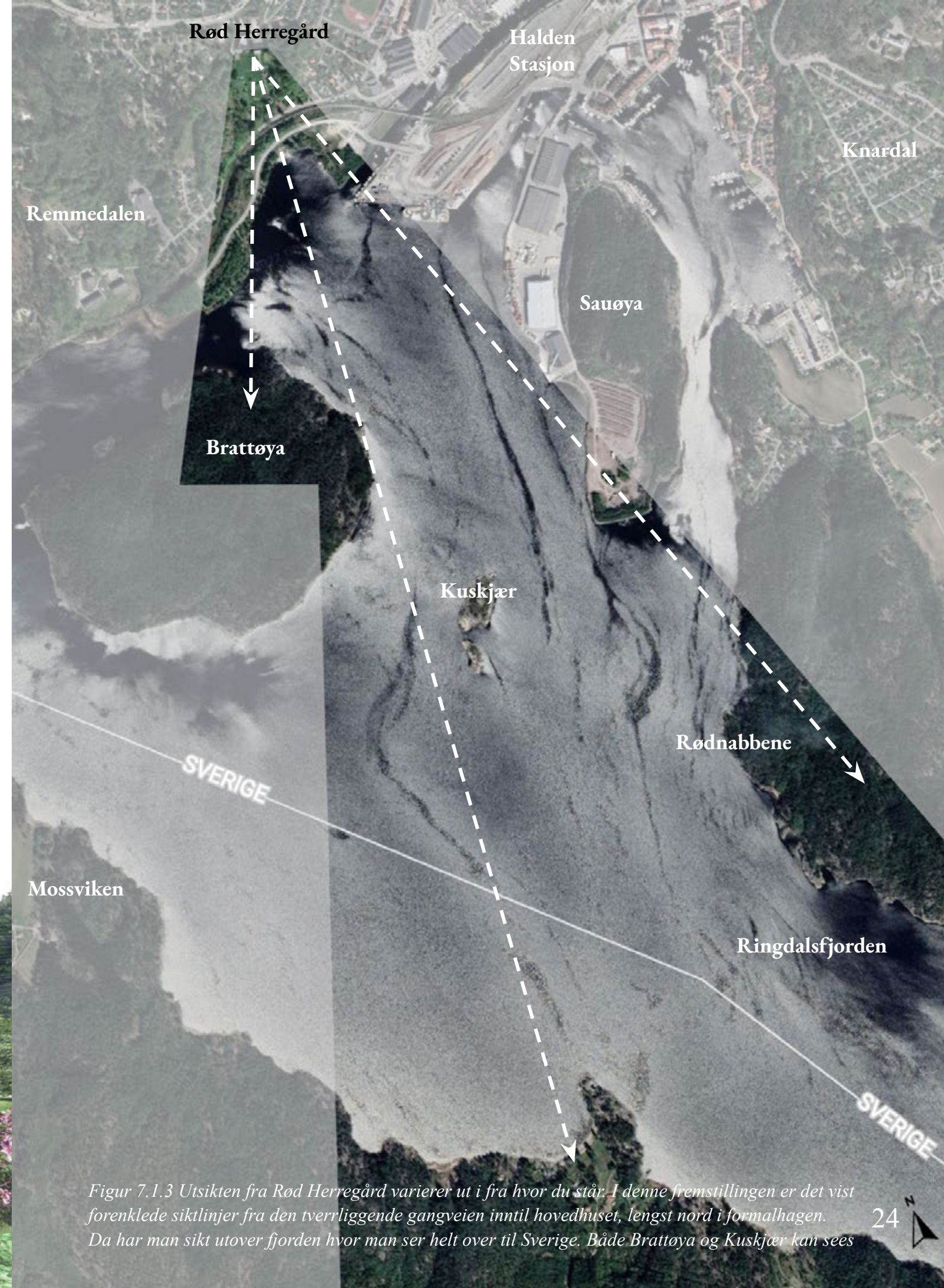
Hovedbygningen med park og have er derfor vendt mot fjord og sjø”

(Eliassen et al., 2010 s. 11)

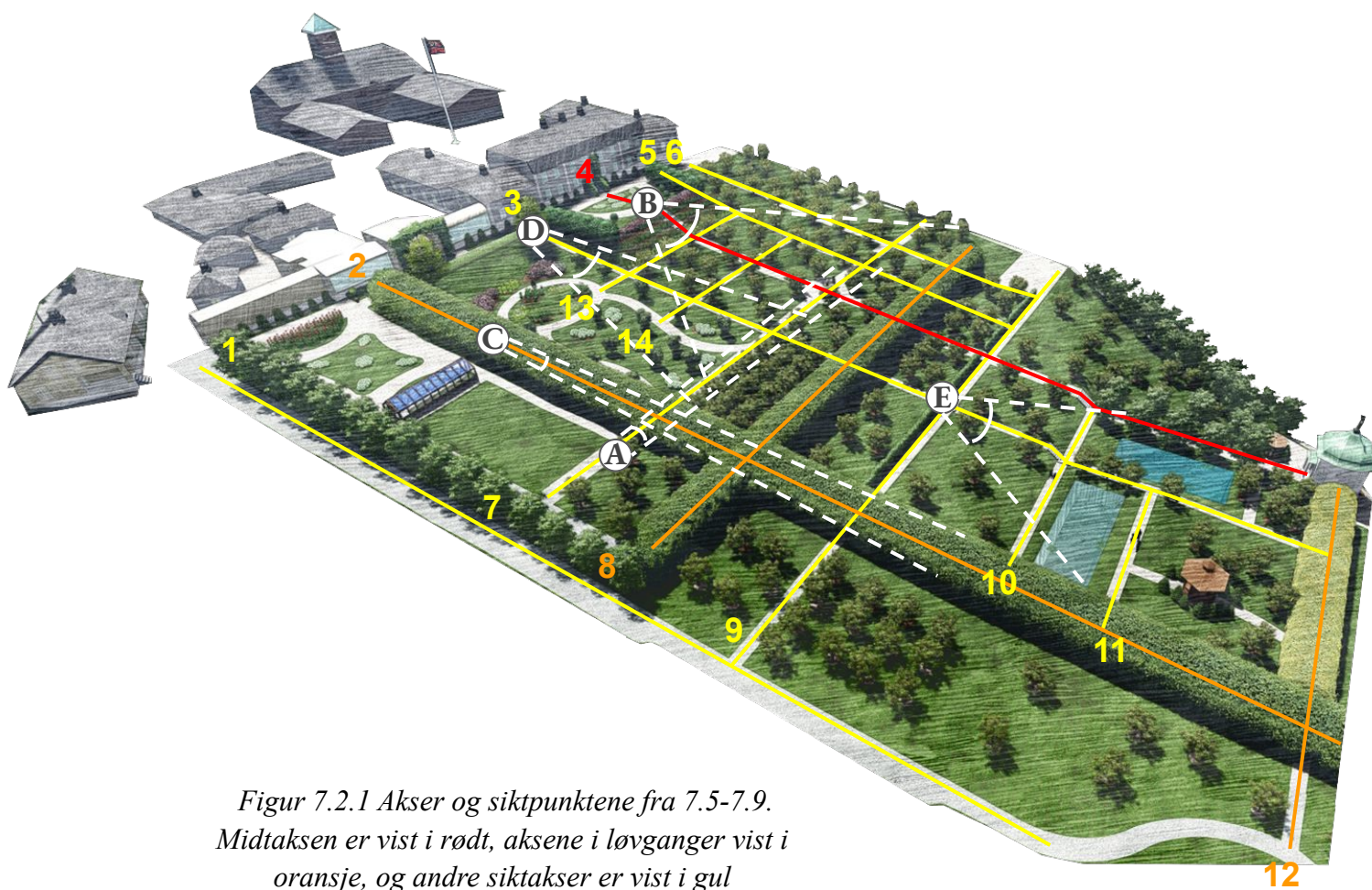
Figur 7.1.2 Fra midtaksen har man god utsikt utover Ringdalsfjorden

Figur 7.1.2

Figur 7.1.3 Utsikten fra Rød Herregård varierer ut i fra hvor du står. I denne fremstillingen er det vist forenklete siktlinjer fra den tverrliggende gangveien inntil hovedhuset, lengst nord i formalhagen. Da har man sikt utover fjorden hvor man ser helt over til Sverige. Både Brattøya og Kuskjær kan sees

Figur 7.2.1 Akser og siktpunktene fra 7.5-7.9. Midtaksen er vist i rødt, aksene i løvganger vist i oransje, og andre siktakser er vist i gul

7.2 Akser & sikt i formalhagen

Formalhagen til Rød Herregård var delt opp i et rutenett. Aksene var enten gjennomgående for hele formalhagen eller ender i et spesifikt element. På denne tiden var romlighet viktig, og sikten endret seg etter hvor du stod i hagen, men fulgte hovedsakelig aksene. Fra øvre delen av hagen kunne man se hele veien ned til Ringdalsfjorden. Selv om man hadde lang sikt virket nøttealléen Ø-V som en synsbarriere og stoppet mesteparten av sikten videre i hagen. Samme effekt hadde den fra nedre del mot øvre del og i retning nyttedelen av hagen.

Akse 2, 8 og 12 er akser i løvganger. De startet og sluttet i elementer som lysthuset, benker, huset etc. Det var generelt lite sikt ut av aksene som ses på figur 7.2.4, men der en akse krysset en annen, åpnet det seg opp et vindu til resten av hagen som i figur 7.2.2.

Akse 4 viser midtaksen og starter på plassen utenfor huset og går hele veien ned til lysthuset. Midtaksen ligger noe skjevt i forhold til de andre aksene som går samme retning. Der den krysser løvgangakse 8 blir sikten noe redusert. Løvgangen og lindealleen nederst i aksene gjør at lysthuset kommer som et overraskelseselementet.

Akse 10 virker å være forkortet, basert på spor i terrenget, og kan muligens ha gått hele veien mot landskapsparken i øst på 1700-tallet.

Akse 11 strekker seg fra en åpning i nøttealléen til enden av den vestre dammen. Her fortsetter siktlinjen over den nedre dammen og mot lindealléen foran lysthuset.

Perspektiver fra modell

A

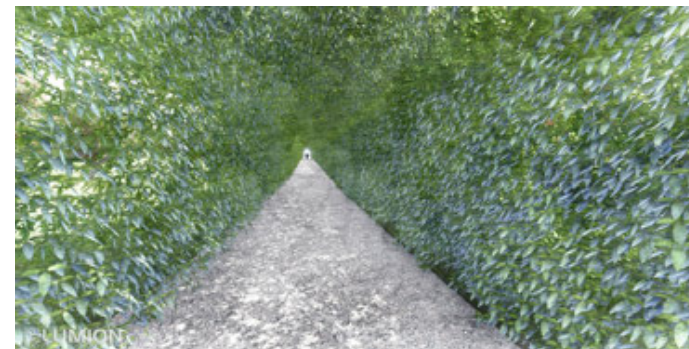
Figur 7.2.2 Tverraksen (akse 7) østover mot bysten. Aksens siktlinjer har holdt seg rimelig lik

B

Figur 7.2.3 Midtaksen (akse 4) sørøver. Utsikten til Ringdalsfjorden er mer begrenset i dag, men man ser mer av formalhagen

C

Figur 7.2.4 Akse 2 nordover. Sikten fra inne i nøttealléen

D

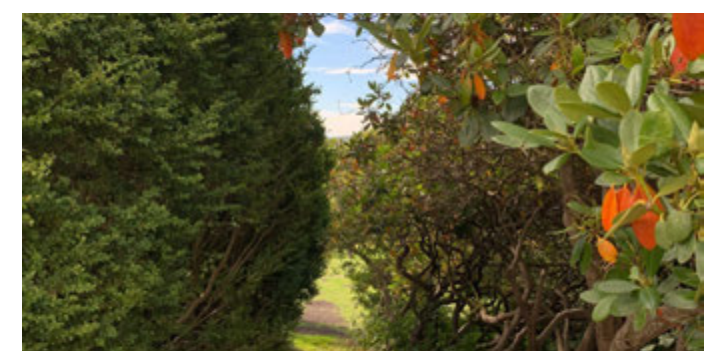
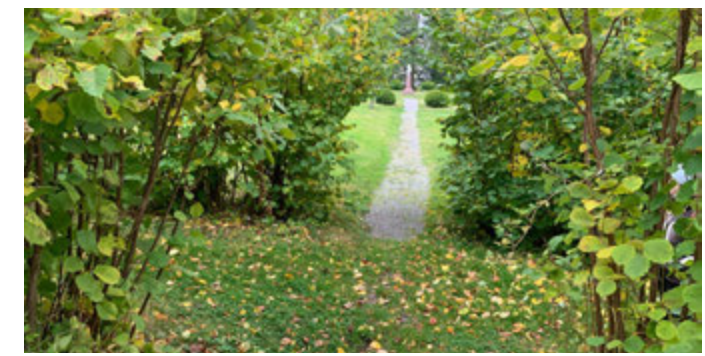
Figur 7.2.5 Akse 3 sørøver. I dag har buksbomhekken fått vokse seg stor og rhododendron tar mye sikt

E

Figur 7.2.6 Akse 3. Sikt sørøver i retning karussdammene

Foto fra 2022

7.3 Gangstier

Fra beskrivelser av hvordan hagen så ut på Carsten Tanks tid står det:

“Fire hovedveier skal ha ført ned fra hovedbygningen, avbrutt av terrasser med trapper av stein. Under hver terrasse krysses veiene av vinkelrette haveganger.”

(Eliassen et al., 2010, s. 47)

Denne beskrivelsen stemmer godt i sammenheng med kartet fra 1858, som var utgangspunktet for vår tolkning av gangstimmønsteret. Ved bruk av overlay mot dagens anlegg kom det frem at 1858-kartet hadde avvikende dimensjoner i gangstier og gressfelt, noe som kan være et resultat av skalaforskyvning i opptegningen av anlegget.

Ved bruk av overlay fant vi at oppmålingen av Røhne i 1916 hadde langt mer nøyaktige dimensjoner på gangstiene, sett opp mot dagens anlegg. Noen av gangstiene fra 1858-kartet var imidlertid borte i denne oppmålingen.

I vår tolkning er det brukt en overlay mellom 1916-oppmålingen og dagens situasjon for å bestemme beliggenheten og bredden av de fleste gangstier. Manglende gangstier eller stier som er endret etter vår periode, slik som i området rundt dammene og i Thujahagen, er tilpasset inn i tolkningsplanen. Videre beskrives bruken av fysiske spor for å fastsette observerte gangstier fra kartene og oppmålingen.

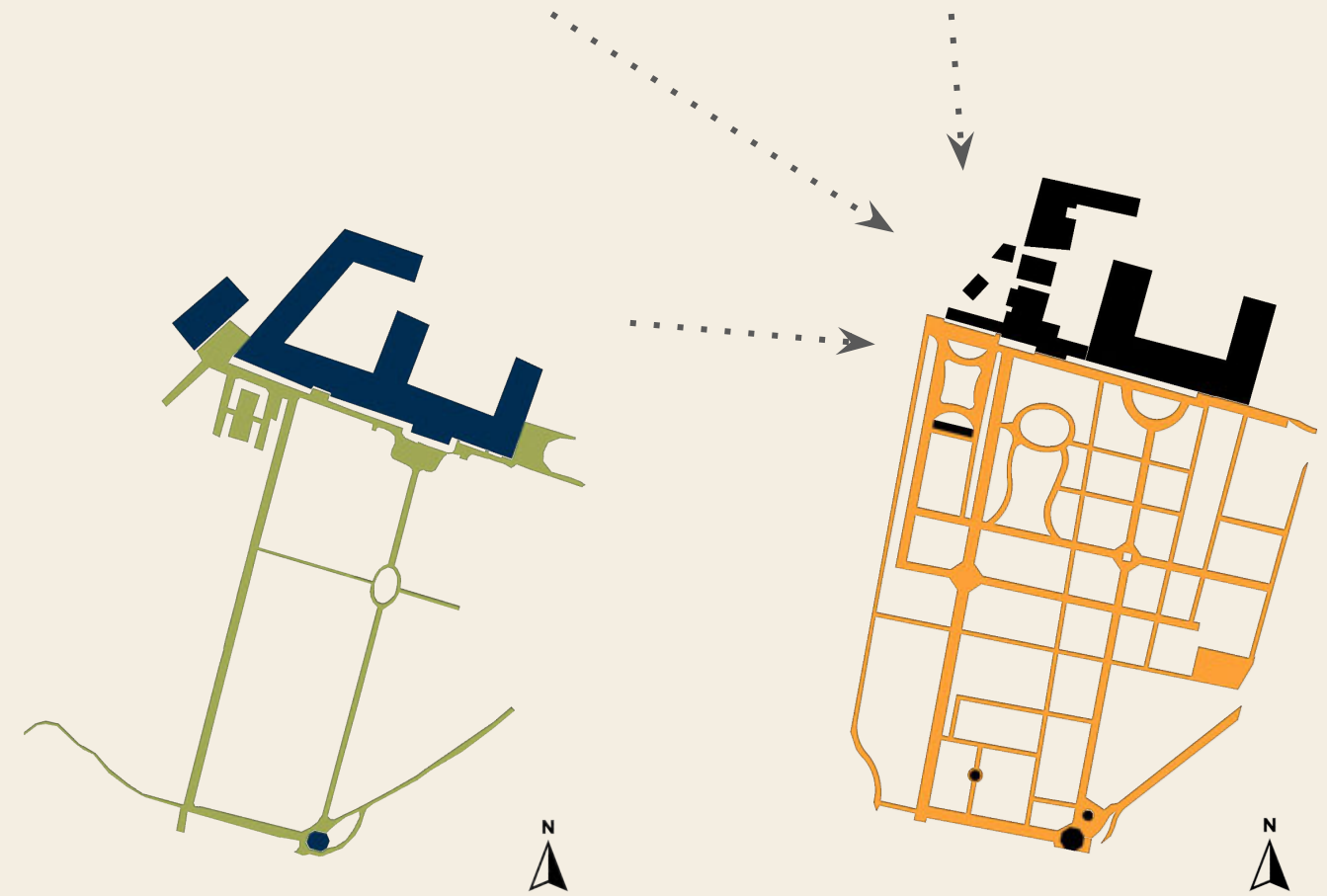
Figur 7.3.1 Gangstiene fremstilt etter vår tolkning

Figur 7.3.2 Stinettet etter kartet fra 1858

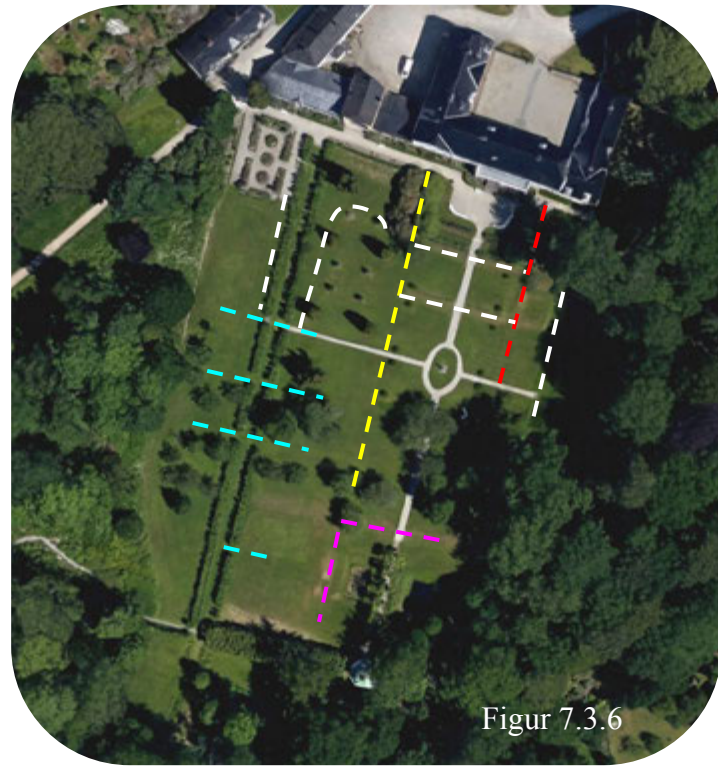

Figur 7.3.3 Stinettet etter kartet fra 1916

Figur 7.3.4 Stinettet i dag

Figur 7.3.5 Tolkning av stinett 1830-1902

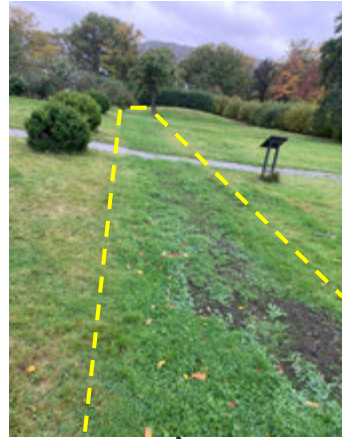
Figur 7.3.6

Figur 7.3.6 Observerte spor etter gangstier i dagens anlegg

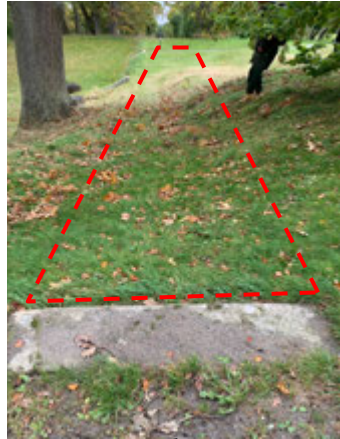
Figur 7.3.8

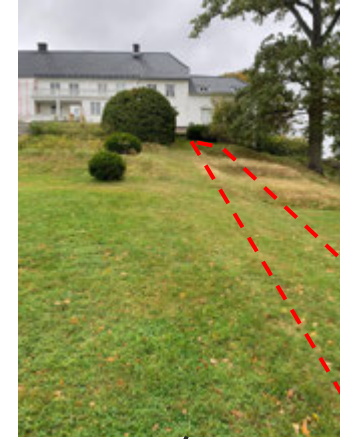
Figur 7.3.9

Figur 7.3.10

Figur 7.3.11

Figur 7.3.12

Figur 7.3.13

Fysiske spor

I ortofotoet er det markeringer i formalshagen, som kan indikere spor etter gamle gangstier (vist i stiptet linje på ortofoto). Åpningene i hasselgangen gir også en pekepinn på hvor disse stiene kan ha gått, disse er også vist i figur 7.3.14-7.3.15.

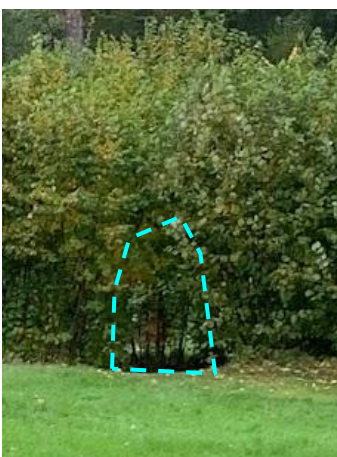
Vi har også observert fysiske spor av gangstier i formalshagen, som samsvarer godt med Røhnes oppmåling. Disse er vist i figur 7.3.6, og satt i sammenheng med tolkningsplanen i figur 7.3.7

Vår oppmåling i felt ga følgende resultater:

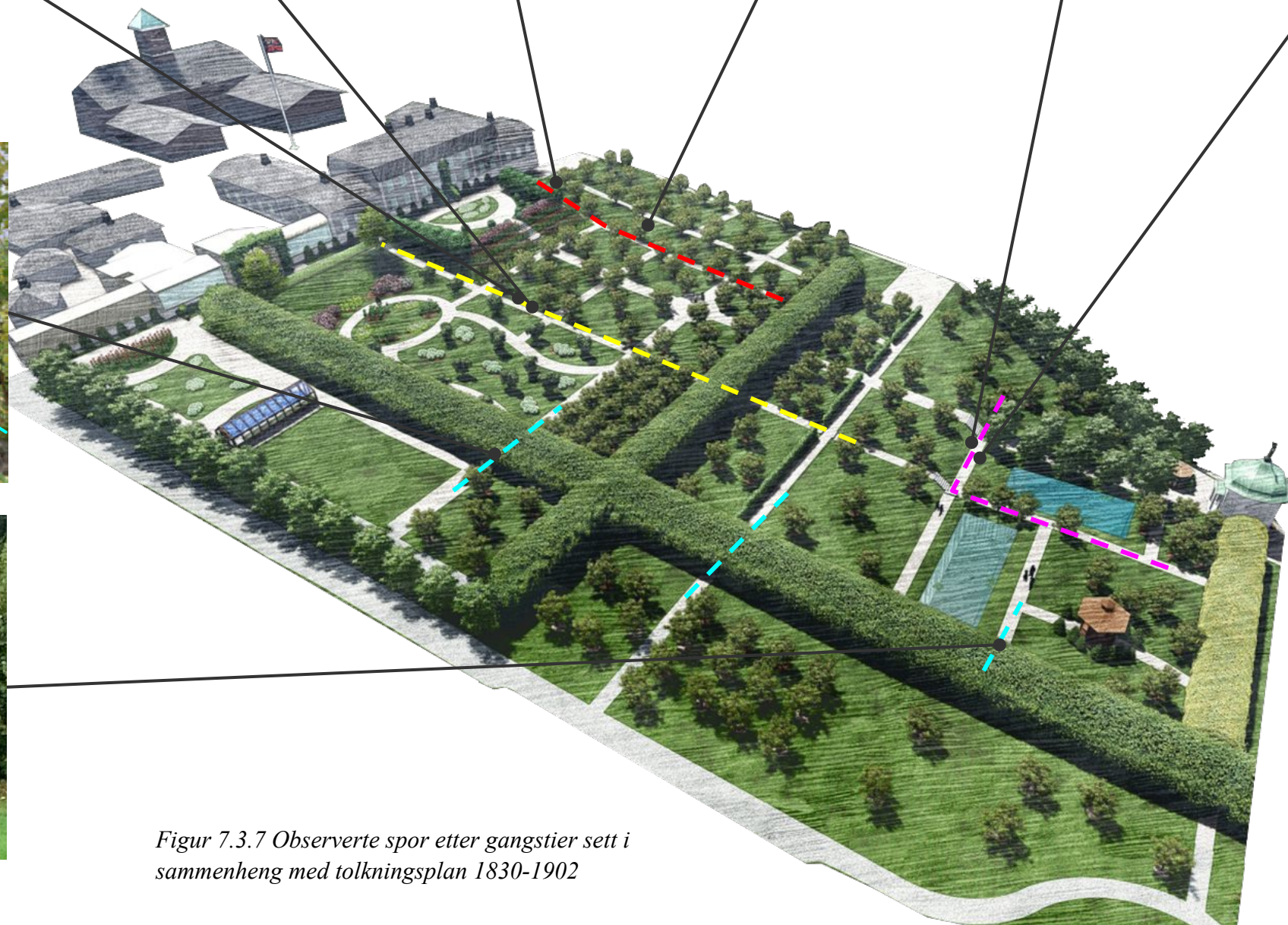
- Bredder trapp midtakse: 2,5 m
- Bredder gangsti midtakse: 1,5 m
- Bredder trapp ned mot idrettsbane: 1,5 m
- Bredder trapp ned mot Floraplassen: 2,2 m
- Bredder trapp ned mot Hasselgangen: 3,3 m

Disse breddene ble brukt for å korrigere tolkningsplanen.

Figur 7.3.14

Figur 7.3.15 Gammel åpning i hasselgangen

Figur 7.3.7 Observerte spor etter gangstier sett i sammenheng med tolkningsplan 1830-1902

Figur 7.5.1

7.4 Terrassering

Terrassering i formalhagen er beskrevet av Carl Wille i Norsk Havekunst fra 1916;

“(...) hovedparterre og blomsterhave, som atter er opdelt i en række terrasser (...) Denne hovedakse fortsættes nu med en vei nedover to følgende terrasser med frugt- og bærtrær og avsluttes paa endnu en lavere terrasse av den gamle, 8-kantede paviljon (...)”

(Carl Wille Norsk Havekunst, 1916, s. 88)

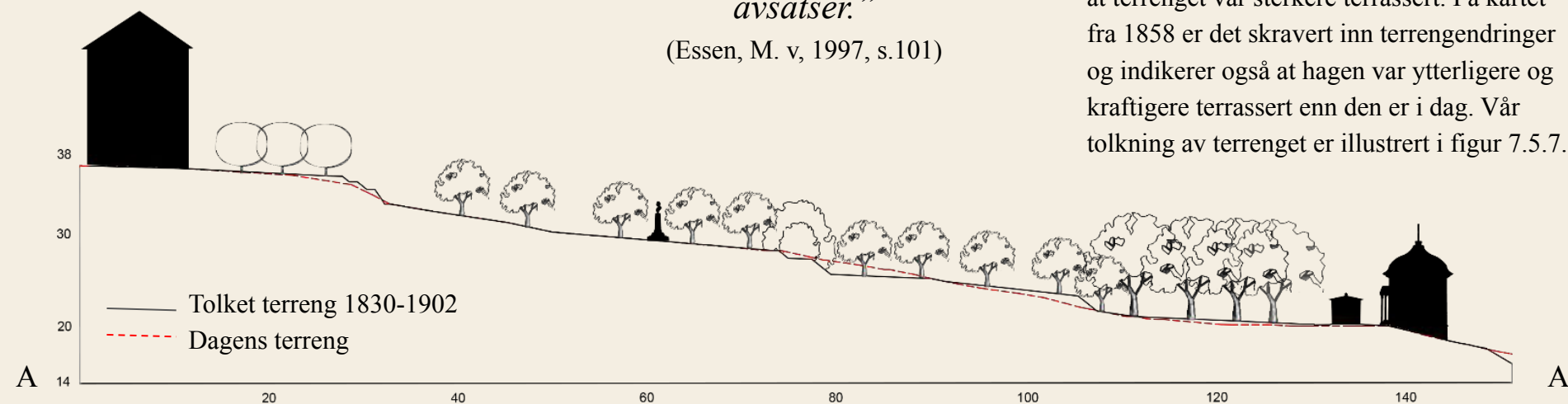
Beskrivelsen gir indikasjoner på hvordan hagen kan ha vært terrassert, men gir samtidig få konkrete størrelser å forholde seg til. Rød var terrassert i syv avsatter, med Sanssouci som forbilde:

“Det samme sagnet som går igjen når vi snakker om å “være i den syvende himmel”. Derfor var også skråningen på Rød terrassert i syv avsatter.”

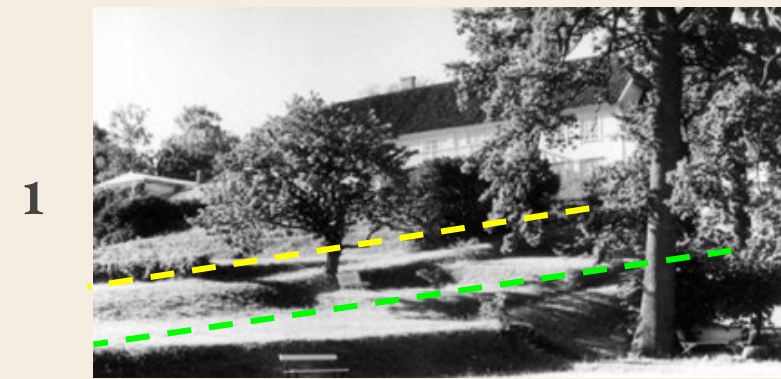
(Essen, M. v, 1997, s.101)

Bildene fra Norsk Havekunst er tatt i overgangen mellom 1800- og 1900-tallet, og gir supplerende informasjon om dimensjonering av skråninger og terrasser, både langs midtaksen og i områdene rundt dammene.

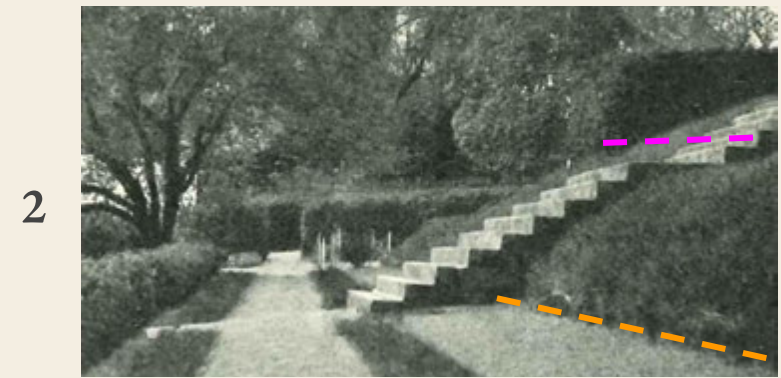
Også bilder fra senere på 1900-tallet tyder på at terrenget var sterkere terrassert. På kartet fra 1858 er det skravert inn terrengendringer og indikerer også at hagen var ytterligere og kraftigere terrassert enn den er i dag. Vår tolkning av terrenget er illustrert i figur 7.5.7.

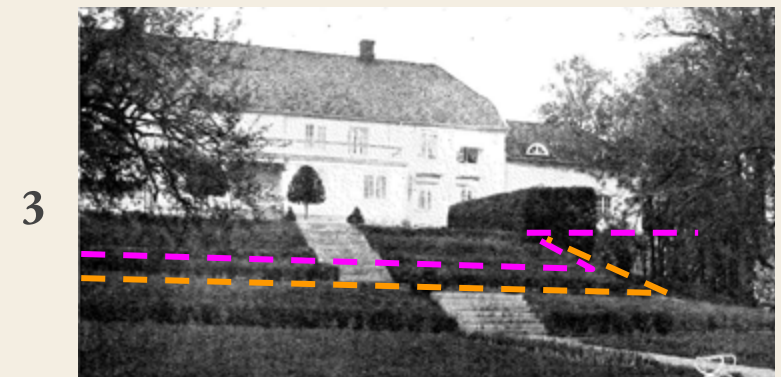
Figur 7.5.7 Snittlinje A-A' Midtaksen

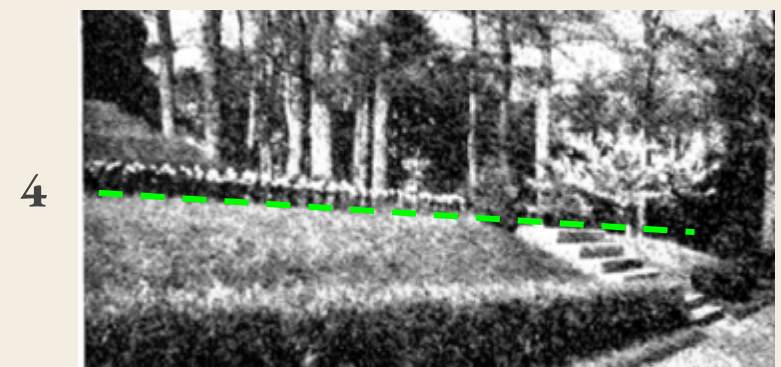
Figur 7.5.2
Terrassering slik den var på 1950-tallet

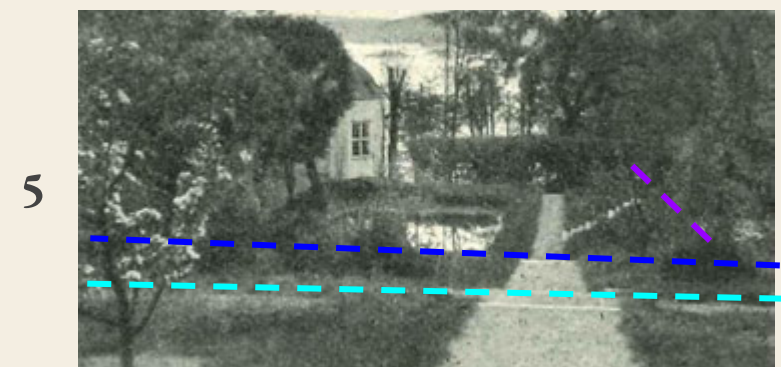
Figur 7.5.3
Terrassering øvre del 1910-1920

Figur 7.5.4
Terrassering øvre del 1910-1920

Figur 7.5.5
Terrassering midtre del 1910-1920

Figur 7.5.6
Terrassering i nedre del 1910-1920

Figur 7.5.1 Trapper i dagens anlegg markert på ortofoto

Figur 7.5.2 Trapper markert på 1858-kartet

7.5 Trapper

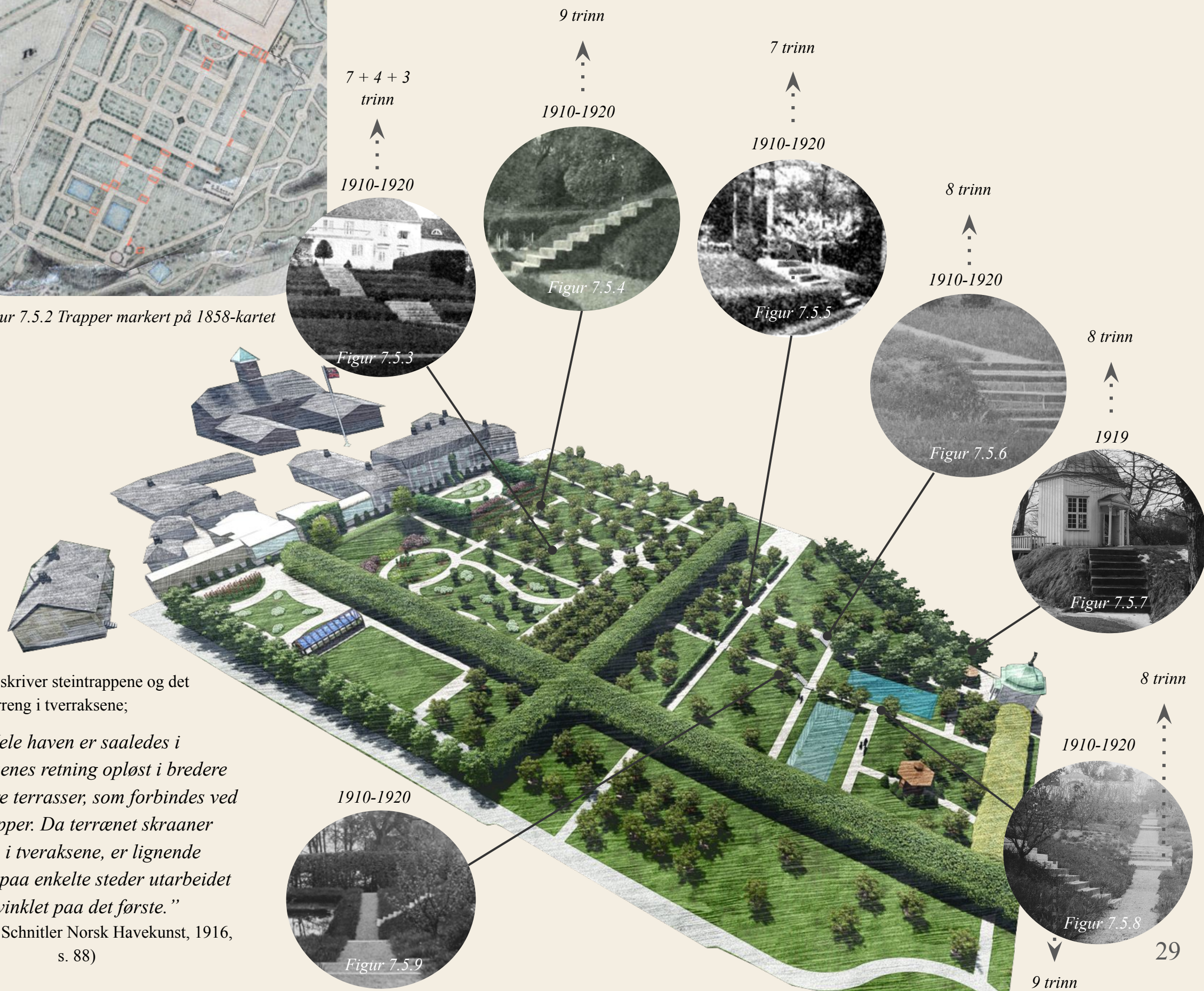
Ettersom terrenget på Rød Herregård var ytterligere terrassert i Anker-perioden, var det behov for flere trapper enn det vi finner i dagens anlegg. Dette reflekteres også i 1858-kartet, der det er tegnet inn 21 trapper i formalhagen, kontra dagens 16. I dagens anlegg ser vi også flere trinn som er plassert ut separat fra resten av trappen, slik at høydeforskjellene fordeles jevnere nedover hagen. På denne tiden var det vanlig å gjenbruke stein, og det er tydelig at flere av trappene har blitt flyttet. Historiske bilder gir supplerende informasjon om hvordan trappene kan ha stått da terrenget enda var terrassert.

Oppmåling i felt ga inntrinn på omtrent 24 cm og opptrinn på omtrent 15 cm på trappene i hagen, men mange av trinnene hadde også avvikende størrelse, sannsynligvis pga. bevegelse av trinnene over tid.

Schnitler beskriver steintrappene og det skrående terrenget i tverraksene;

“Hele haven er saaledes i hovedaksenes retning opløst i bredere og smalere terrasser, som forbindes ved stentrapper. Da terrænet skraaner ogsaa i tverraksene, er lignende terrasser paa enkelte steder utarbeidet retvinklet paa det første.”

(Carl Wille Schnitler Norsk Havekunst, 1916, s. 88)

7.6 Gressfelt & beplantningsmønstre

Gressfeltene i en formalhage er utformet etter prinsipper om balanse, ideale proporsjoner, nøyaktig symmetri og repetisjon (Formaler Garten, 2016).

Meermann beskriver gressfeltene som:

“(...) gressenger som er terrassert og beplantet (...)”

(Schnitler, 1916, s. 189, fri oversettelse)

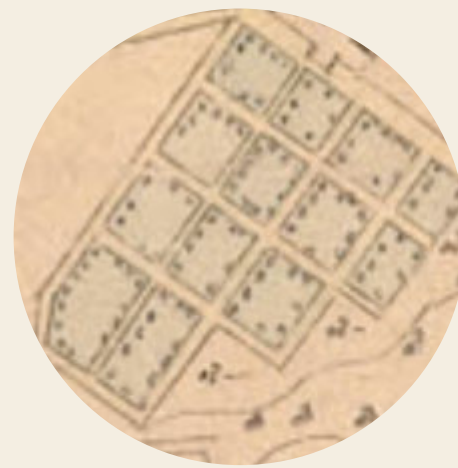
Dette tyder på at gresset i formalhagen fremsto som høyt og engaktig.

Kartet fra 1840 viser 13 slike felt med noe variert størrelser. Feltene er innrammet av beplantning langs ytterkanten. Dette er sannsynligvis trær eller busker som forsterket effekten av gangveier og siktlinjer, og kan vitne om et ønske om en symmetrisk og balansert formalhage, se figur 7.6.5.

Kartet fra 1858 viser et høyere antall gressfelt, med mer intrikate mønstre, som ikke kun forholder seg til yttergrensen av feltene. Inntegningen av beplantning fremstår noe unøyaktig, og gressfeltene var nok mer systematiske en kartet fremstiller. Et gjentakende mønster er beplantning i et terningmønster, med én sentral plante. Kartet viser også mønstre med sju eller ni planter i grid.

Oppmålingen i 1916 viser beplantning som i hovedsak står i forbandt mønstre. Fotografier fra denne tiden viser unge trær i disse gressfeltene, så dette mønsteret kom nok først på 1900-tallet. I de øvre gressfeltene er det er noe avvikende mønstre, som kan likne på terningsmønsteret sett i 1858-kartet.

I vår tolkning er det tatt utgangspunkt i grid- og terningmønstrene fra 1858-kartet, justert så beplantningen har en mer nøyaktig plassering, vist i figur 7.6.8. Gressfeltene rundt bysten, med dimensjoner 10 x 10 meter, hadde muligens et likt uttrykk, med femterningsmønster.

Figur 7.6.1 1840-kartet

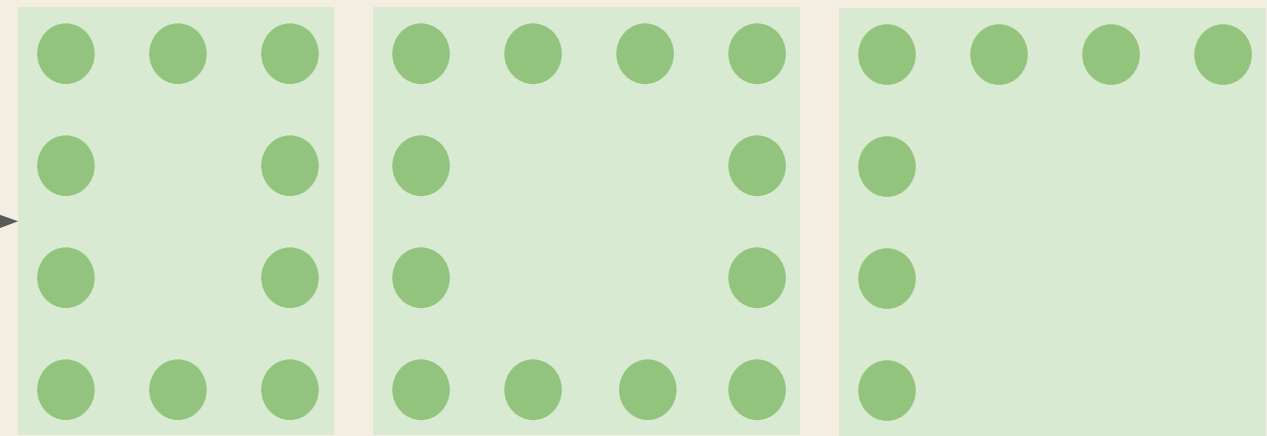
Figur 7.6.2 1858-kartet

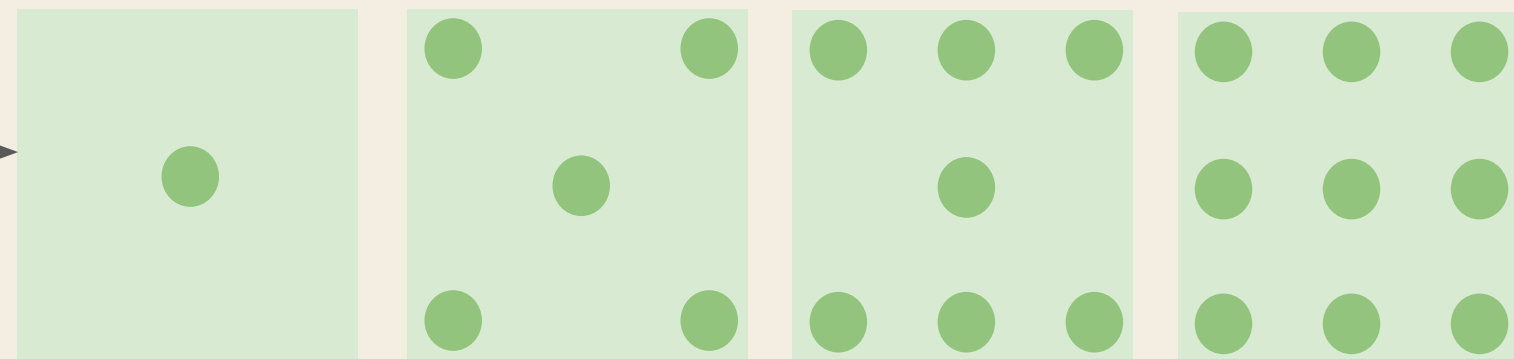
Figur 7.6.3 1916-oppmåling

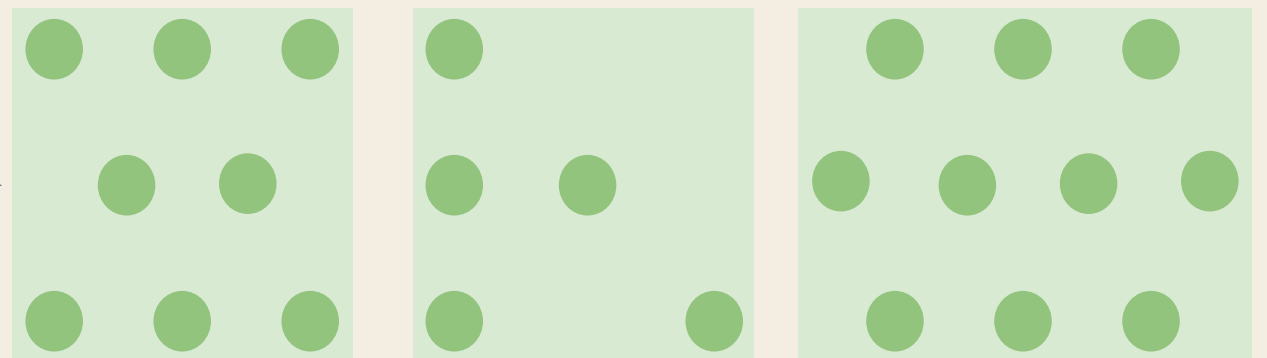
Figur 7.6.4 Tolkningsplan 1830-1902

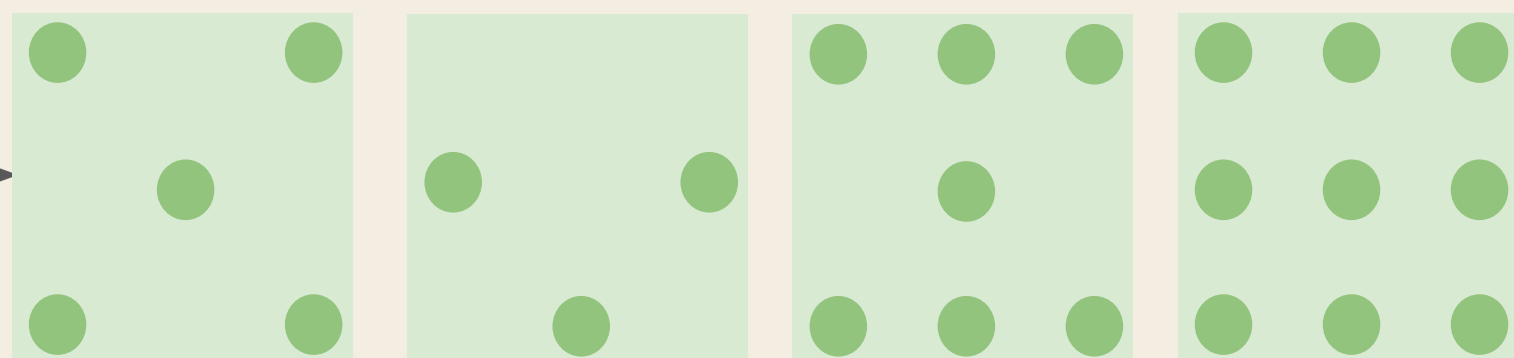
Figur 7.6.5 Tolkede beplantningsmønstre fra 1840-kartet

Figur 7.6.6 Tolkede beplantningsmønstre fra 1858-kartet

Figur 7.6.7 Tolkede beplantningsmønstre fra 1916 oppmålingen

Figur 7.6.8 Tolkede beplantningsmønstre i perioden 1830-1902

7.7 1800-tallets beplantning

Hageanlegget var ment for beundring, underholdning, pryd og nytte. Artsutvalget består derfor av både nyttevekster og prydvekster.

Kunnskap om hagebruk, hageanlegg og trender på 1800-tallet kan gi oss ytterligere pekepinner på hvilket uttrykk beplantningen kan ha hatt;

“Helt til slutten av 1800-tallet var det en vedtatt sannhet at kontrastfarger dannet den mest harmoniske helheten”

(Essen, 1997)

Ut i fra dette kan man anta at det ble benyttet sterke fargekombinasjoner når de valgte blomster: rødt og grønt, lilla og gult, blått og oransje. Videre skriver Essen;

“1800-tallet var gartnerens gyldne århundre. Jo vanskeligere å dyrke, jo mer kostbare og tidkrevende plantene var, dess bedre”

(Essen, 1997)

Ut ifra dette kan man anta at både kostbare arter og krevende former (lindetunellen) var benyttet.

Essen har også laget et register kalt “Kulturplantenes inntog” inndelt i århundrer. Da kan vi gjøre en kvalifisert gjetning om at noen av disse artene også kan ha vært benyttet på Rød.

Roser 1800-tallet	
<i>Rosa chinensis</i>	Månedsrose
<i>R. x odorata</i>	Terose
<i>R. x borboniana</i>	Bourbonrose
<i>R. rugosa</i>	Rynkerose
<i>R. x spinosissima</i>	Pimpinellrose

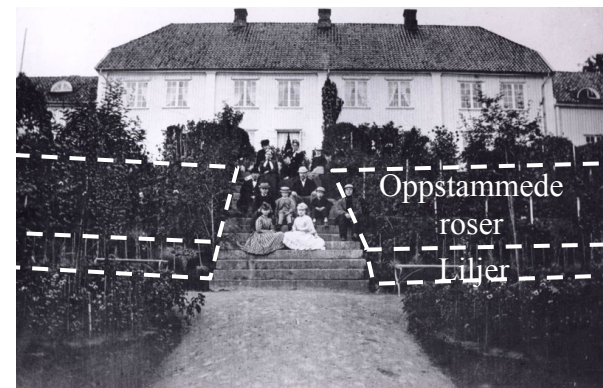
Kulturplanter 1800-tallet	
<i>Aconitum variegatum</i>	Hjelm
<i>Amaryllis</i>	Amaryllis
<i>Begonia spp.</i>	Begonia
<i>Chrysanthemum coccineum</i>	Rosenkrage
<i>Dahlia</i>	Georgine
<i>Ficus elastica</i>	Gummifiken
<i>Hosta</i>	Bladlillje
<i>Paeonia lactiflora</i>	Silkepeon
<i>Phaseolus coccineus</i>	Prydbønne
<i>Rudbeckia fulgida</i>	Praktsolhatt

Trær og busker 1800-tallet	
<i>Abies sibirica</i>	Sibiredelgran
<i>Acer negundo</i>	Asklønn
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>	Lawsonsyppres
<i>Corylus maxima</i> 'Atropurpurea'	Storhassel, rød
<i>Malus baccata</i>	Bæreple
<i>Malus prunifolia</i> 'Pendula'	Kinesisk eple
<i>Parthenocissus quinquefolia</i>	Klatrevillvin
<i>Picea abies</i> 'Virgata'	Vanlig gran 'Virgata'
<i>Prunus avium</i> 'Plena'	Fylt søtkirsebær
<i>Prunus triloba</i>	Rosemandel
<i>Rhododendron spp.</i>	Rhododendron
<i>Ribes sanguineum</i>	Blodrips

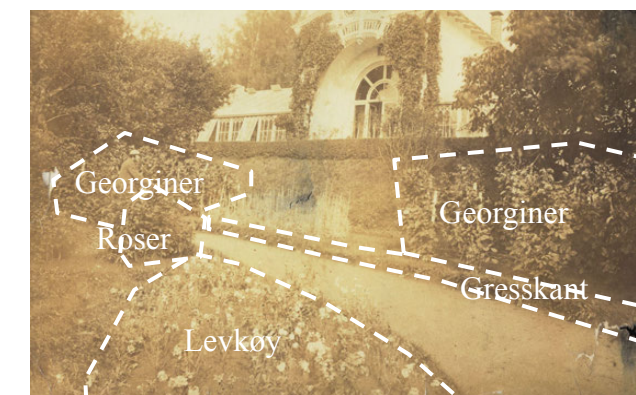
Figur 7.7.1 Et utvalg av typiske arter brukt i Norge på 1800-tallet

7.8 Bildeanalyse av beplantning

I dette delkapittelet analyseres historiske fotografier for å identifisere noen av artene brukt på Rød Herregård. Enkelte bilder er tatt etter vår periode, men er likevel relevante for å avdekke hagetradisjonene på Rød.

Figur 7.8.1 Før 1870

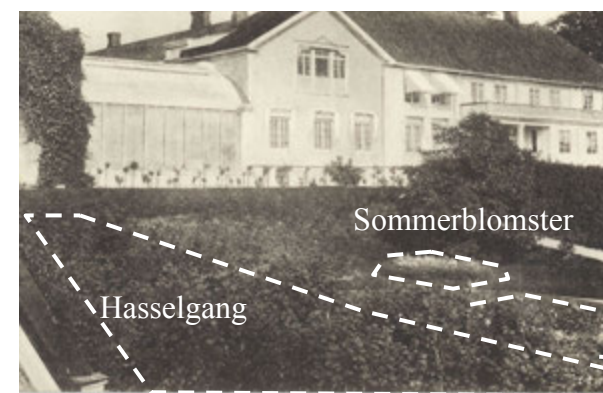
Figur 7.8.2 Før 1870

Figur 7.8.3 Ca.1890

Figur 7.8.4 1903

Figur 7.8.5 ca 1903

Figur 7.8.6 ca 1906

Figur 7.8.7 1903

Figur 7.8.8 1925

Fotografiene er av varierende kvalitet, og det er i noen tilfeller usikkert hvilke arter som er avbildet. Analysen er en kvalifisert gjetning, og er sett i sammenheng med Essens oversikt over typiske arter fra 1800-tallet.

Fotografier fra Thujahagen viser elliptiske bed med georginer, levkøy, roser og andre blomster. De ovale bedene og rosene ble senere byttet ut med solbed og gress.

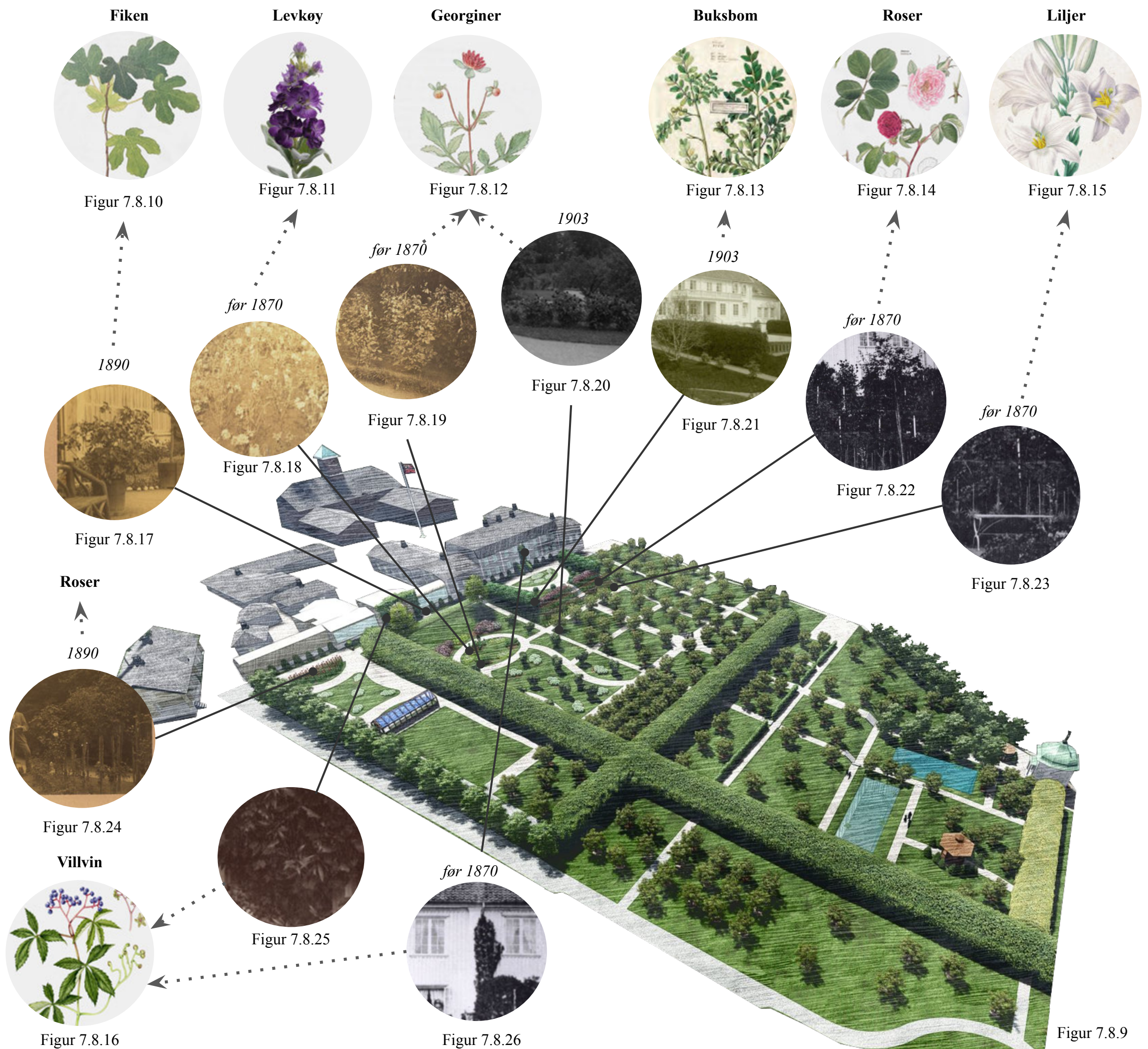
Fotografiet fra 1875 viser frodig beplantning i bakken opp mot det øverste plataået. Her sees en rekke av noe som kanskje er liljer, under flere rekker av oppstammede roser.

I bildet fra 1890 sees fiken plantet i store utepotter sammen med noe som muligens er oliventrær. I den øverste delen av Rosehagen er det avbildet oppstammede roser.

På hver sin side av hagens øverste plata, står det stramt klypte buksbomhekker. Mellom disse skal det ha vokst georginer.

Flere bilder viser klatreplanter på bygningsfasadene, og ved analyse ser dette ut til å være villvin.

Senere bilder viser åpne bed med iris, men disse ble nok anlagt etter 1902.

7.9 Skriftlige kilder om beplantning

Det finnes enkelte skriftlige kilder som nevner eksakte arter som kan ha vokst i formalhagen i perioden 1840-1902, som kan supplere funnene i bildeanalysen.

I Norske haver i XVIII. og XIX. århundrede beskriver Wille formalhagen i perioden 1801-1832 (Schnitler, 1916, s. 187). Han beskriver blant annet “**grantræplantninger**” som omgir den “*ottekantede paviljong nederst i haven*” der det ble holdt vannfugler (Schnitler, 1916, s. 186). Disse grantrærne sees på 1858-kartet, og er også markert rundt det ukjente lysthuset, så det er sannsynlig at grantrær vokste i formalhagen også i den første Anker-perioden.

Schnitler gjengir også en reisebeskrivelse av Meermann, som besøkte Rød omkring år 1800:

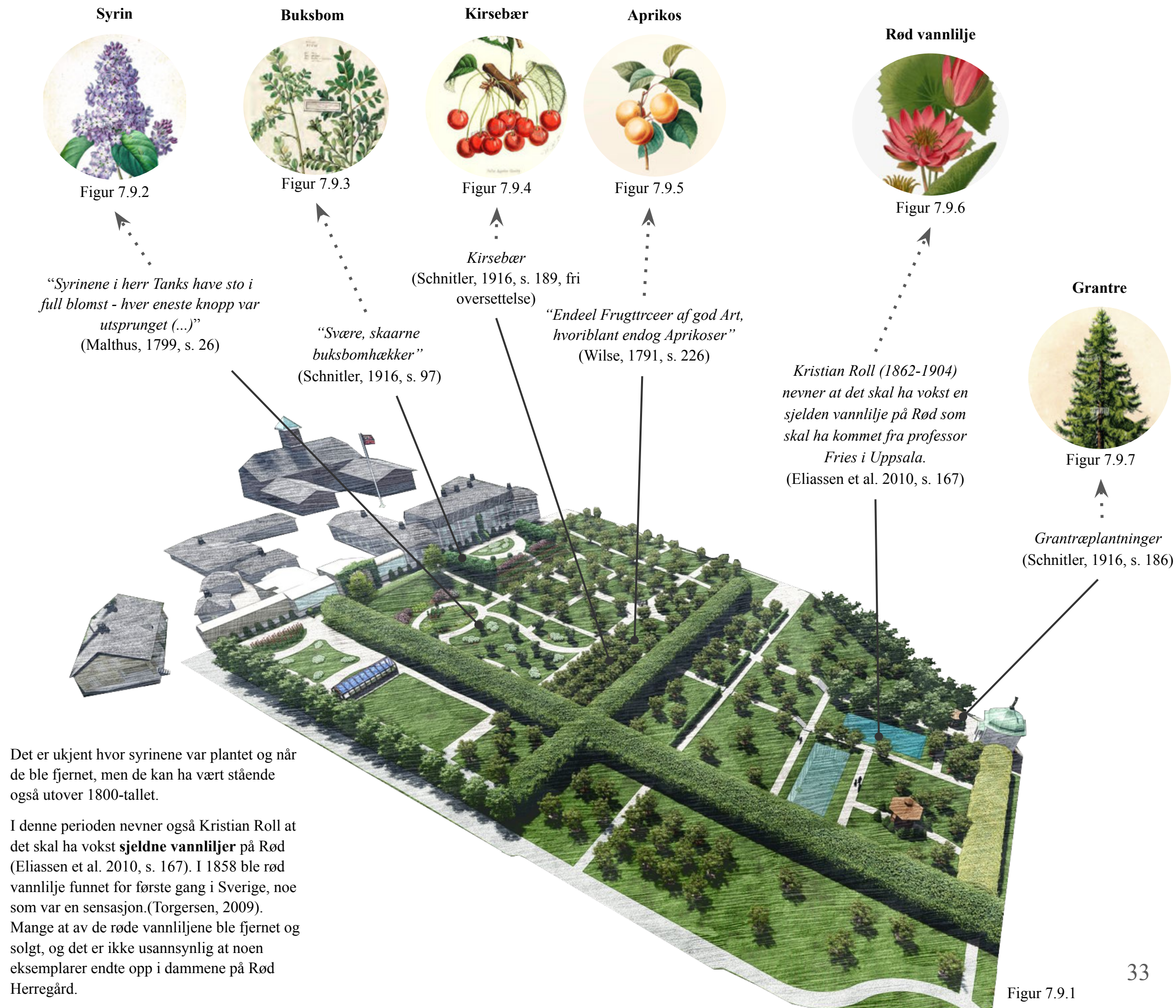
“(…) I tillegg vokser her alle slags frukter; **kirsebærerne** er omkring Fredrikshald ikke bare bedre og mer saftfulle, enn jeg har funnet under reisen i Sverige og Danmark, spesielt også en uvanlig **aprikosort** ble dyrket på espalier, selv om de [aprikosene] først starter å få farge mot slutten av august (…)” (Schnitler, 1916, s. 189, fri oversettelse).

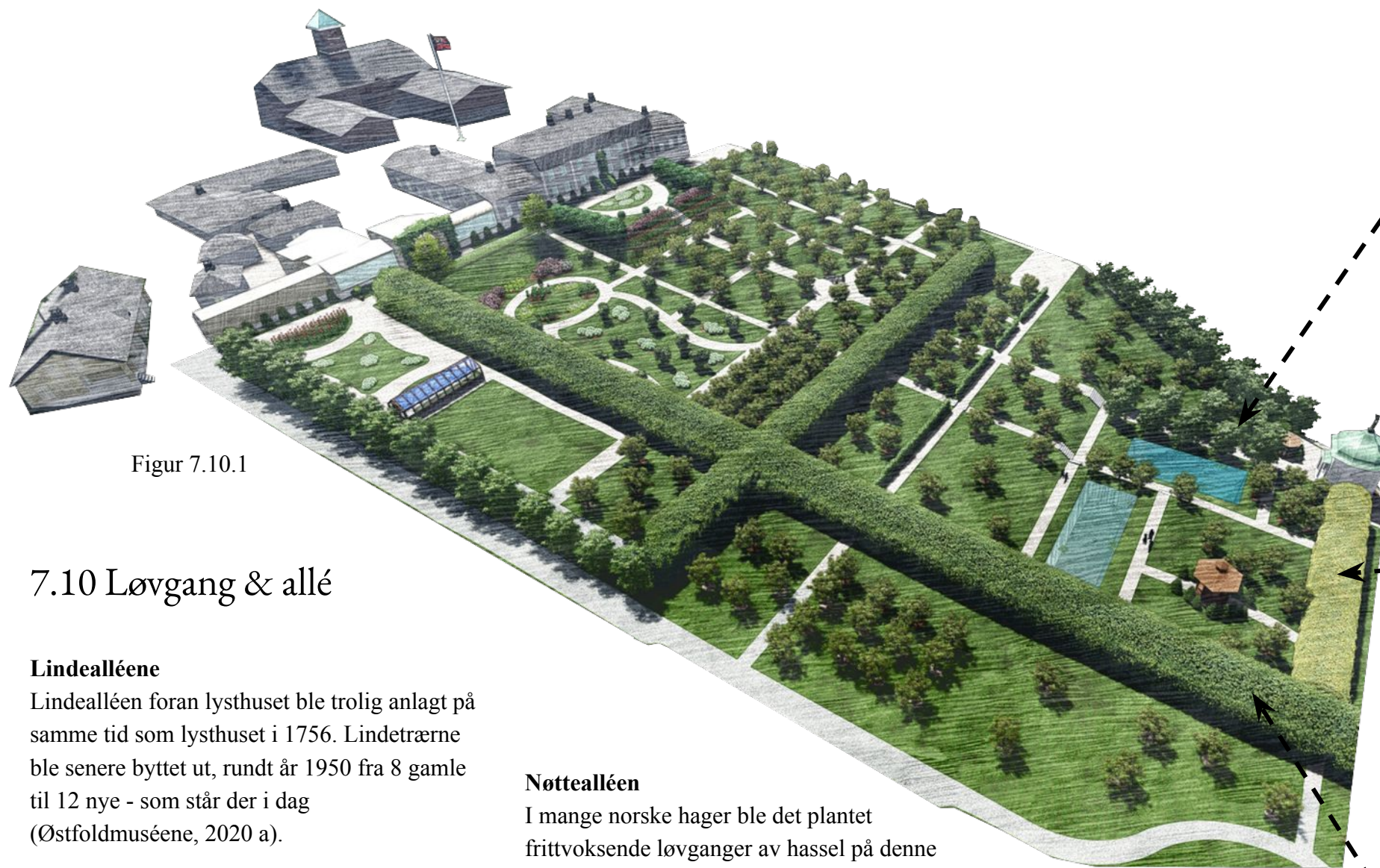
Aprikoser beskrives også av Wilse i 1791 (Wilse, 1791, s. 226). Det er mulig at disse, samt kirsebær nevnt av Meermann, kan ha vokst i hagen også i den første Anker-perioden.

Schnitler beskriver også at hagen tidligere skal ha hatt “*svære, skaarne buksbomhækker*”, men at disse etter 1840 kun “*staar igjen og flankerer øverste frontterrasse*” (Schnitler, 1916, s. 97). Disse sees også i hagen i dag.

I Malthus sin reisebeskrivelse fra 1799 beskrives også syriner:

“**Syrinene** i herr Tanks have sto i full blomst - hver eneste knopp var utsprunget (…)” (Malthus, 1799, s. 26).

Figur 7.10.1

7.10 Løvgang & allé

Lindealléene

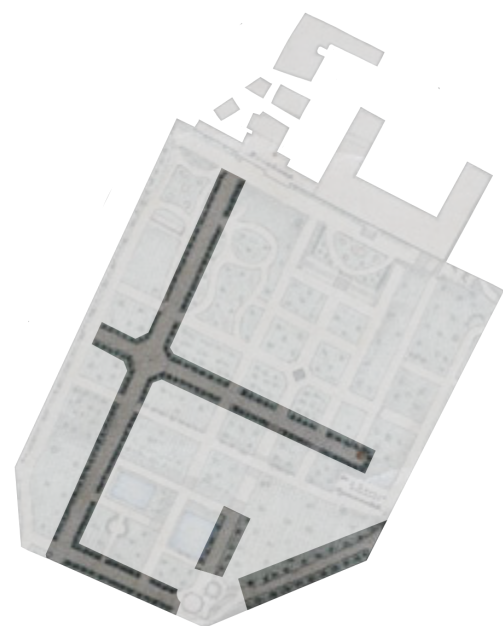
Lindealléen foran lysthuset ble trolig anlagt på samme tid som lysthuset i 1756. Lindetrærne ble senere byttet ut, rundt år 1950 fra 8 gamle til 12 nye - som står der i dag (Østfoldmuséene, 2020 a).

Det er også en lindeallé som strekker seg fra landskapsparken øst og opp mot lysthuset. Den skaper en overgang fra landskapsparken og inn til formalhagen. Alléer var et gjentakende element i hagen.

Nøttealléen

I mange norske hager ble det plantet fritt voksende løvganger av hassel på denne tiden, såkalte nøttetuneller (Bruun, 2020). Hasselgangen på Rød, også kalt Nøttealléen, kan ha dannet et kors av tunnel hvor også tverraksen var inkludert. Den mulige andre nøttealléen kan ha hatt en blindvei med sitteplasser. Nøttealléen pleide å ha en friere vekstform enn i dag, hvor det ble bedrevet nøttesanking og ekornjakt (Østfoldmuséene, 2020 a).

På 1858-kartet er det brukt samme tegn for nøttealléene, som for lindetunellen, noe som kan tale for at også nøttealléene hadde en tunellform. Tidlig på 1900-tall derimot, fikk nøttetunellen en stram klippet form ergo hasselgang; i en mer formalistisk stil (se formklippet hassel, figur 7.10.6). Dette er ikke hassel særlig godt egnet til, da den må klippes svært ofte. Da ble det verken flere nøtter eller ekorn her (Østfoldmuséene, 2020 a).

Figur 7.10.8

Lindealléene

Figur 7.10.2 Gamle lindetrær i 1915

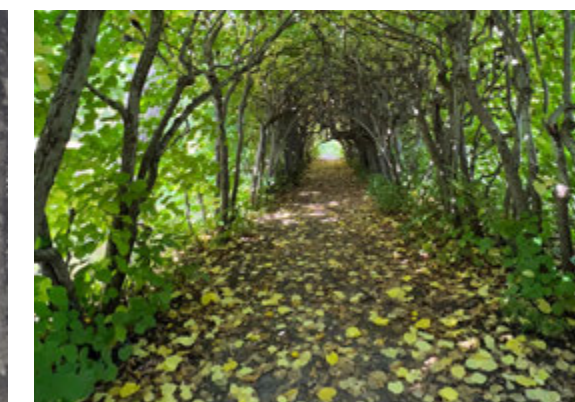

7.10.3 Dagens situasjon 2022, med nye lindetrær

Lindetunellen

Figur 7.10.4 Strammere og mer buet

Figur 7.10.5 Høyere, men liknende uttrykk i 2022

Nøttealléene

Figur 7.10.6 Formklippet hassel 1910-1920

Figur 7.10.7 Hassel med fri vekstform 2022

Lindetunellen

Lindetunellen er trolig fra Niels Tanks tid rundt år 1756 (Østfoldmuséene, 2020 a). Den var svært gartnerfaglig krevende, og et sjeldent syn i Norge på denne tiden. Den hadde, og har fortsatt den dag i dag; skulpturelle grener. Det å vandre gjennom denne var og er en opplevelse i seg selv.

Figur 7.11.1 Fotografiet viser en fruktutstilling mellom år 1920 og 1940, hvor Borghild Anker deltok med vekster fra formalahgen. Det er grunn til å tro at det har vært en lang tradisjon for dette på Rød Herregård

7.11 Frukttrær

Lystgården på Rød var ikke bare et sted for rekreasjon, men skulle også forsyne borgerskapet. Samfunnet var fremdeles preget av naturhusholdning, og gartneren skulle ofte levere blomster, frukt og grønnsaker fra lystgårdens hage. Dyrking av mer sjeldne og krevende arter, som druer og fersken, ga også en viss prestisje (Bakke, 2021).

Gjennom Wilse sine skildringer fra slutten av 1700-tallet kom det frem at utenlandske impulser påvirket Rød, som stadig ble mer eksotisk med arter som aprikos, kirsebær og fersken (Eliassen et al., 2010, s. 51). Dette viser at det har vært en lang tradisjon for bruk av frukttrær på Rød. I Anker-perioden skal det ha blitt dyrket rekker med frukttrær av eple, fersken, kirsebær, grå pære og aprikos (Wilse, 1791 s. 226) (Eliassen et al., 2010, s. 268).

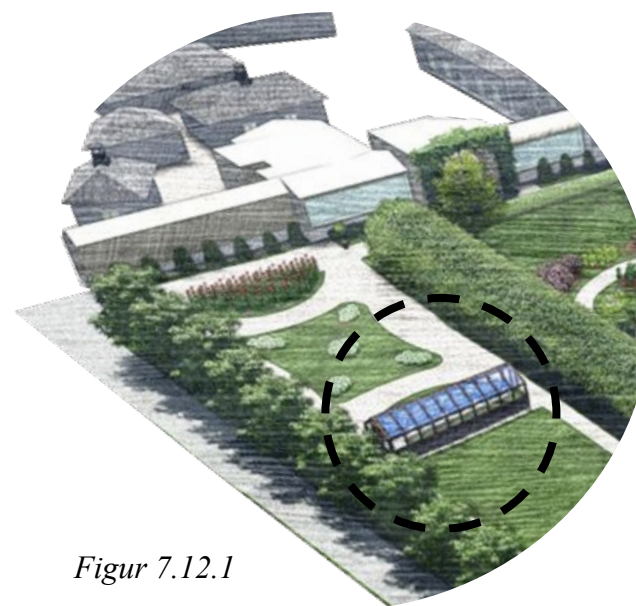
Wilse om Rød (oversatt):

“Endel frukttrær av god art, hvoriblant Aprikoser(...)”

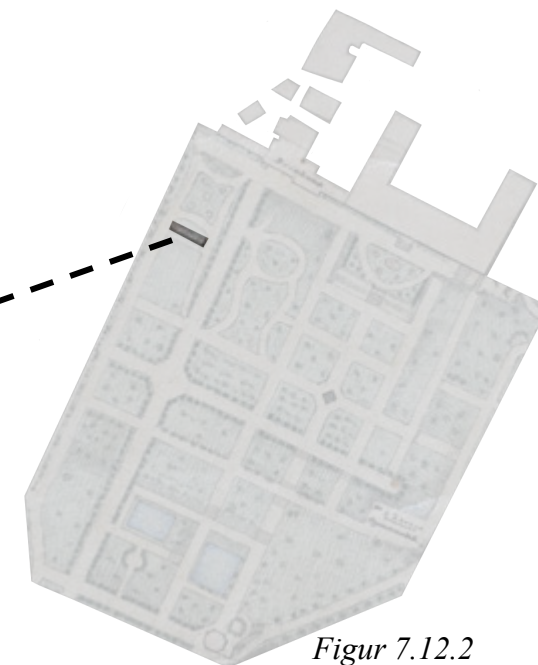
(Wilse, 1791 s. 226)

1858-kartet viser at store deler av formalahgen inneholdt trær, og med tanke på de mange kildene som nevner frukttrær, er det sannsynlig at de fleste var frukttrær.

I dagens anlegg står det fortsatt noen slike frukttrær, hvor både eple- og pæretrærne stammer fra podekvister av tidligere frukttrær på Rød. Dette arbeidet ble gjort av Nordisk genbank i 1993 (Eliassen et al., 2010, s. 268).

Figur 7.12.1

Figur 7.12.2

7.12 Drivhus

På kartet fra 1858 kan man se et lite rektangulært objekt sør for Rosehagen. Her skal det ha vært et lite tverrliggende drivhus (Østfoldmuseene, 2020 e). I kartet har drivhuset en omtrentlig dimensjon på 2 x 10 meter, men med kartets unøyaktighet kan det reelle størrelsesforholdet være avvikende.

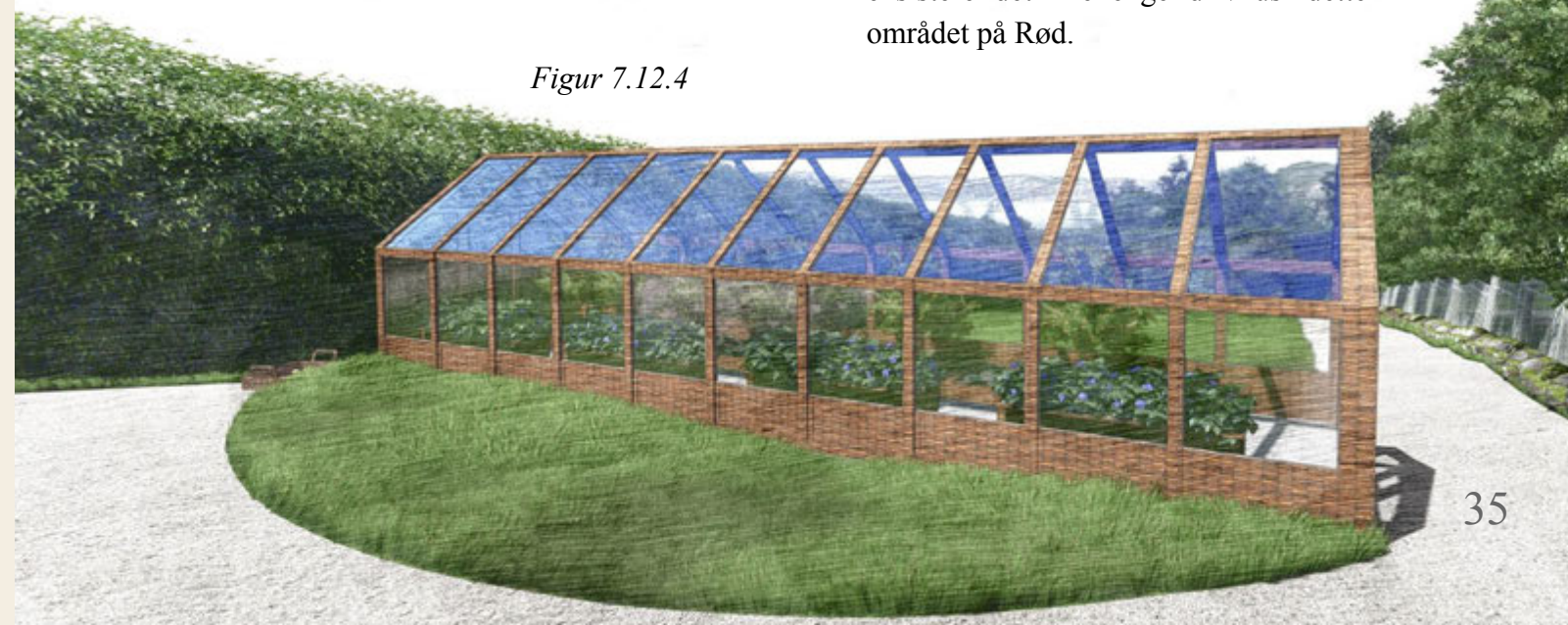
I slike drivhus kunne det dyrkes tradisjonelle norske vekster, men også mer eksotiske vekster, som aprikos og fersken (Schnitler, 2016, s. 88, 96). På 1800-tallet ble det stadig vanligere med slike drivhus på lystgårder. Dette ga tilgang til gode råvarer og ble sett på som en del av herregårdslivets ideal. (Idd og Enningdalen historielag, 2021).

Figur 7.12.3 Tidstypisk etterlikning av hvordan drivhuset kan ha sett ut

Det lille drivhuset som sto der i 1858 har senere blitt oppgradert til et større, noe som trolig har skjedd på slutten av 1800-tallet. I dag eksisterer det ikke lenger drivhus i dette området på Rød.

Figur 7.12.4

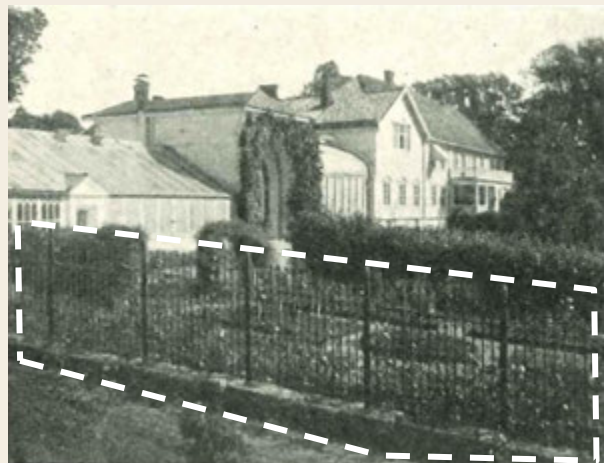
7.13 Smijernsgjerdet

Langs vestsiden av formalhagen går det i dag en steinmur som strekker seg fra Rosehagen og et stykke nedover (omtrent halve lengden av formalhagen). Den måler i dag en høyde på omtrent 60 cm. Oppå muren står det rester igjen etter et gjerde.

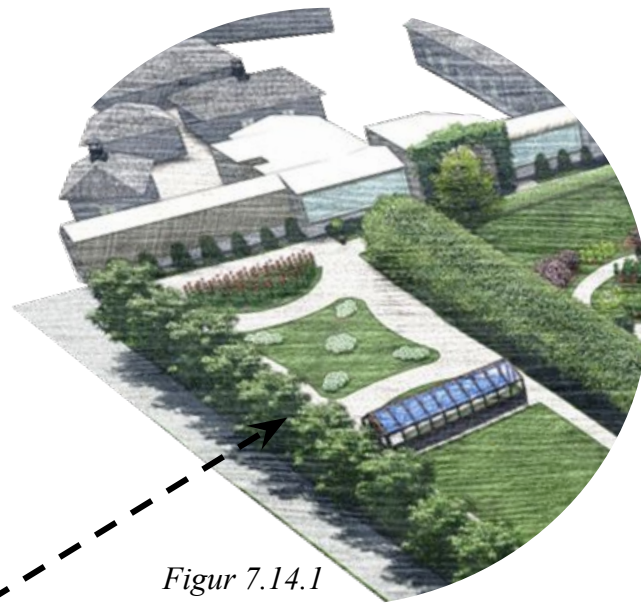

Figur 7.13.1 Foto fra befarings, dagens situasjon

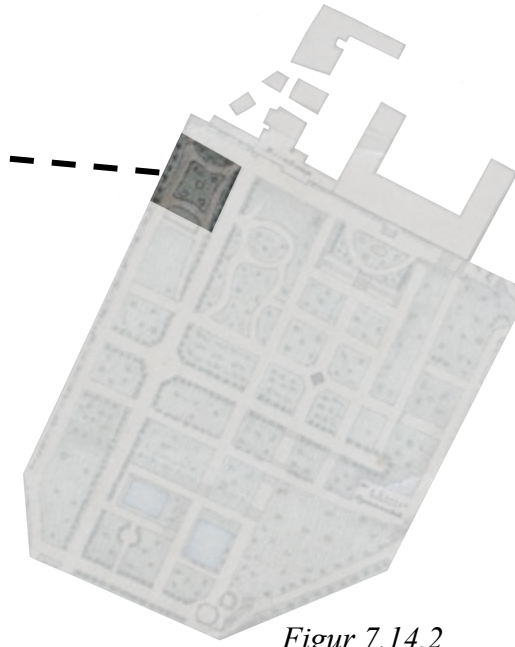
Foto fra 1900-tallet viser et smijernsgjerde pyntet med kongler og spyd, stående oppå steinmuren. Utsmykningen viser til at gjerdet hadde en prydverdi, i tillegg til at gjerder har en praktisk funksjon. Det kan ha vært for å gjøre hagen mer privat, og holde dyr inne/ute.

Figur 7.13.2 Smijernsgjerde ved Rosehagen, etter 1903

Figur 7.14.1

Figur 7.14.2

Figur 7.14.3. Ca. 1890

7.14 Rosehagen

Over drivhuset på 1858-kartet er det tegnet inn fem ovale blomsterbed, som er fremstilt på samme måte som bedene i Thujahagen. Dette er muligens bed med sommerblomster, og over disse ligger et plantefelt i en halvsirkel-form.

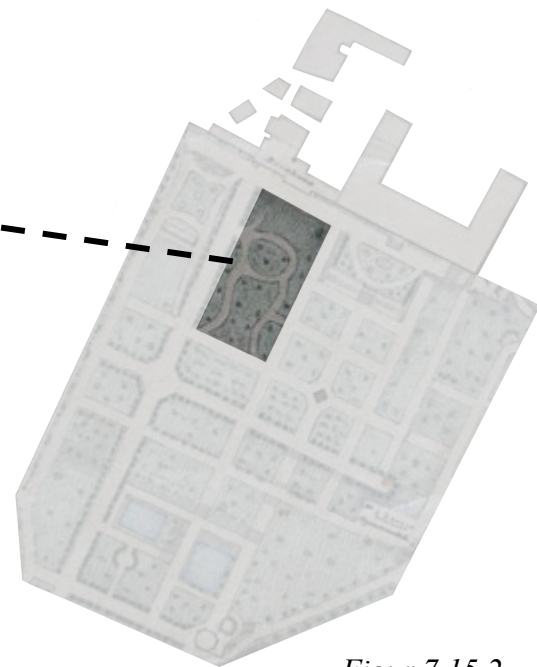
Bildet fra 1890 viser øvre del av Rosehagen, der halvsirkel-bedet sees med oppstammede roser. Feltet er omgitt av en gresskant. Det er få andre kilder som omtaler Rosehagens utforming under den første Anker-familien på Rød.

Figur 7.14.4 Tolkning av Rosehagen, sett mot nord

Figur 7.15.1

Figur 7.15.2

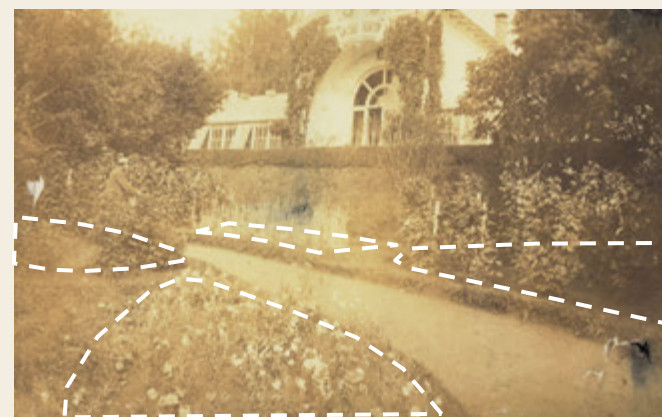
7.15 Thujahagen

På 1858-kartet hadde området som i dag omtales som *Thujahagen*, et romantisk preg med slyngende grusganger og markeringer som kan tolkes som avrundede bed. 1858-kartet viser også større planter, muligens busker eller trær, mellom bedene i et regelmessig mønster. Denne beplantningen kan ha vært blomstrende busker, eksempelvis syrin.

Trolig er det Cathrine 'Thrine' Anker som har stått for utformingen av Thujahagen i denne epoken.

Tidlige foto kan fortelle mer om hvordan området har sett ut før Thujahagen ble etablert. Figur 7.15.4 viser hagesalongen før 1870. Her ses levkøy, georginer og roser voksende i åpen jord i de ovale bedene. Utformingen tilsvarende formene i 1858 kartet. Her synes også et stinett som ligner på planen i 1858. Selv om den ligner, synes en vei mot resten av hagen (øst) lengre mot huset enn det som er inntegnet i 1858 kartet. Dette er enten endret i ettertid, flyttet under anleggsperioden eller lagt til.

Figur 7.15.3. Tolkning av Thujahagen

Figur 7.15.4 Hagesalongen og Klempt før 1870

Figur 7.15.5 Postkort som viser Thujahagen 1903

Figur 7.15.6 Drivhus, hagesalong og hovedhus etter 1903

Selve Thujahagen ble anlagt i 1915. Området fikk en ny formalistisk stil, med thujaer i hvert hjørne. Det ble trolig benyttet roser og klematis. I midten var det et rundt blomsterbed med sommerblomster, og firkantet blomsterbord rundt. I 1925 ble Thujahagen ytterligere forenklet. Flere thujaer ble plantet, blomsterbedet ble fjernet og erstattet med grus. Etter krigen er det bare gressplen og thujaer igjen av denne delen av hagen, og de siste thujaene ble hugget ned i 2020 (Østfoldmuseene, 2020 b).

Figur 7.15.7 Starten på Thujahagen 1915-1920

Figur 7.15.8 Flyfoto etter forenklingen i 1925

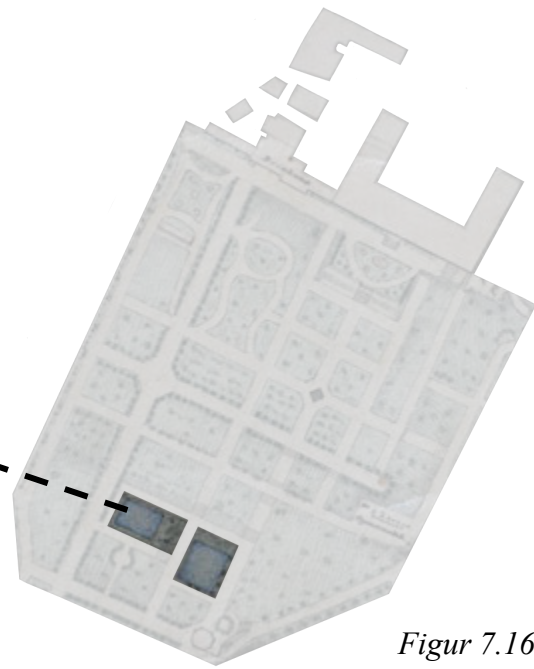
Figur 7.15.9 Etter krigen. Thujahagen er ytterligere forenklet. etter 1945

Figur 7.15.10 Dagens situasjon 2022

Figur 7.16.1

Figur 7.16.2

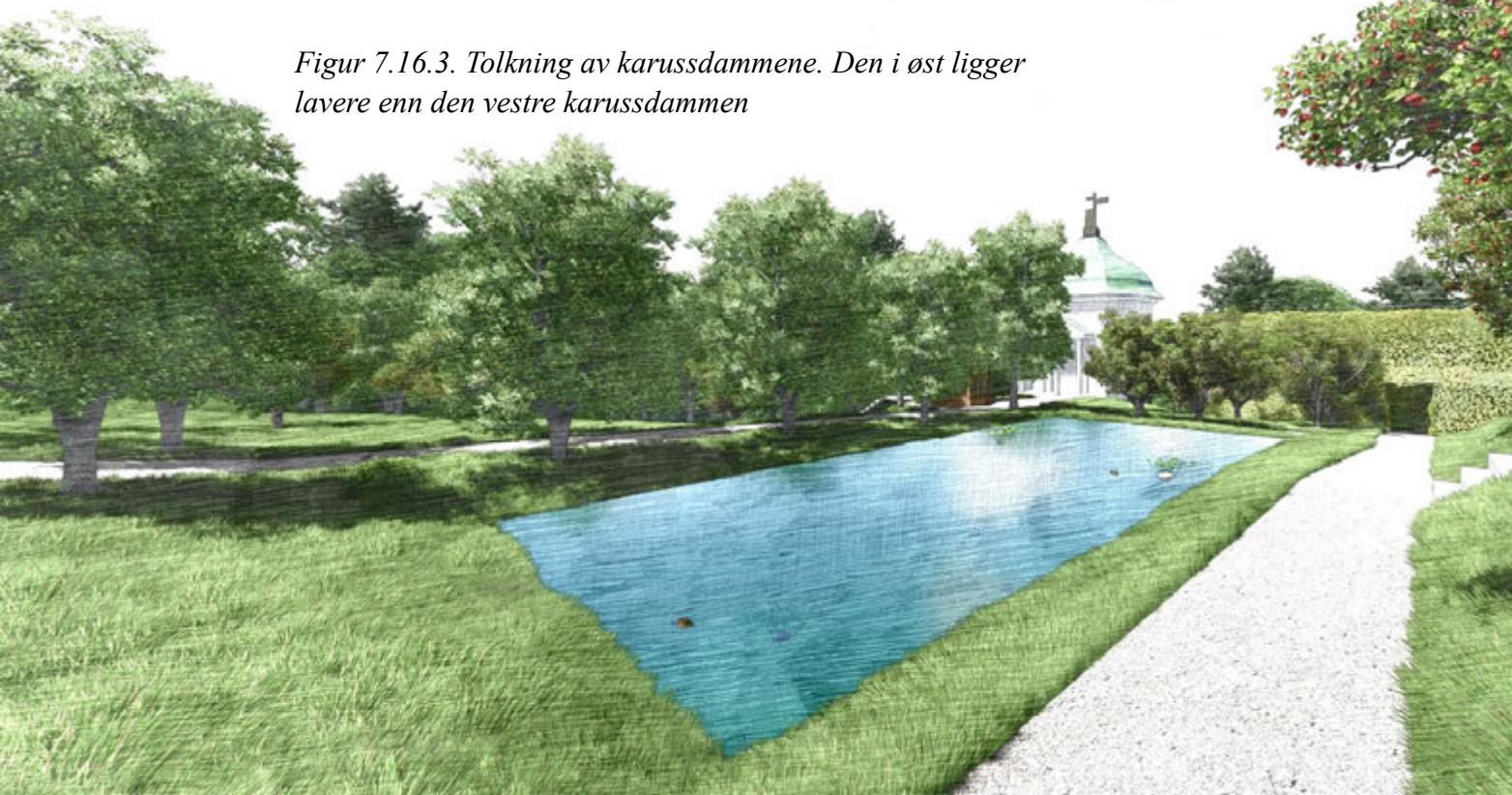
7.16 Dammene

Dammene på Rød Herregård har trolig vært der fra før Tank-perioden. Da Carsten Nielsen Tank kjøpte gården på auksjon i 1733 av Hans Koch var det allerede registrert fem dammer i anlegget. Disse skal ha vært på gårdsplassen, formalhagen og i landskapsparken. Det er nevnt at minst en av disse skal ha fungert som en andedam i Carsten Ankers tid, på 1700-tallet, og hatt en funksjon for å vanne hagen i tørre perioder (Bruun, 2007, s.75).

Antall dammer og beliggenheten av disse har variert gjennom hagens historie (Bruun, 2007 s. 72). Dette kan sees gjennom tidligere kart, skriftlige kilder, bilder og nyere satellittbilder.

Flere av dammene skal ha inneholdt fiskearten karuss, som var svært utbredt i formalhager i Norge på 1700-tallet (Hesthagen og Walseng, 2016, s.17). Karussdammer og springvann ble kommentert av besøkende på Rød så tidlig som på 1700-tallet (Eliassen et al., 2010, s.272). Produksjon av karuss kunne være en god inntekts- og matkilde.

Figur 7.16.3. Tolkning av karussdammene. Den i øst ligger lavere enn den vestre karussdammen

Figur 7.16.6

På kartet fra 1858 er det tegnet inn to dammer i formalhagen, vest for lysthuset. Ved justering opp mot Røhnes oppmåling var størrelsene på 7 x 18 meter (dammen i vest), og 7 x 16 meter (dammen i øst).

1900-tallet var preget av mye restaurering og dammene ble gjenfylt og åpnet opp i flere omganger. På 1920-tallet ble det etablert en mindre dam øst ved lysthuset, og i 1930-årene ble den siste opprinnelige dammen lagt igjen (Eliassen et al., 2010, s. 242).

I 1998 ble dammene renovert og kommunen renset opp i dammen som ligger nordøst for lysthuset. Dammen nordvest for lysthuset ble restaurert til størrelsen den var på 1800-tallet. Dammene ble kantsatt med betongelementer og forblendet med naturstein, bunnen ble støpt, og et enkelt springvann ble montert. I dag er en opprustning av dammene nødvendig (Eliassen et al., 2010, s. 272).

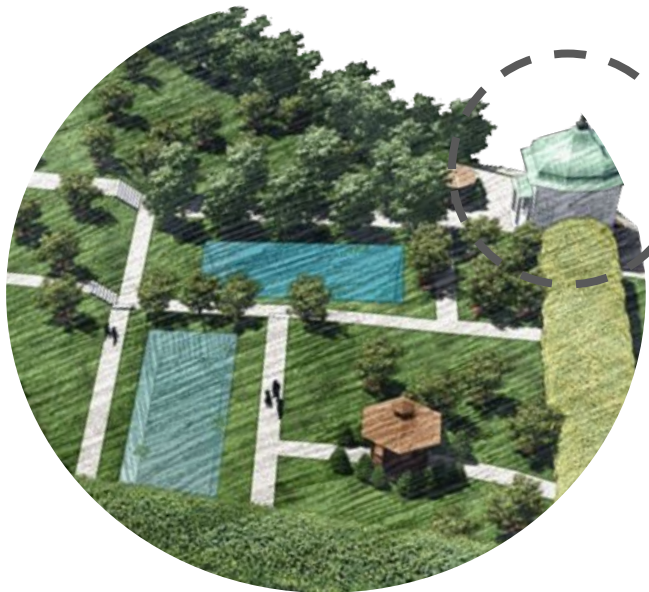
På satellittbilder fra dagens situasjon er det spor av dammen som lå lengst vest i 1858 kartet. Denne finnes ikke lenger, men kan sees som et søkk i terrenget. De to gjenværende dammene i dag er på hver side av lindealléen foran lysthuset.

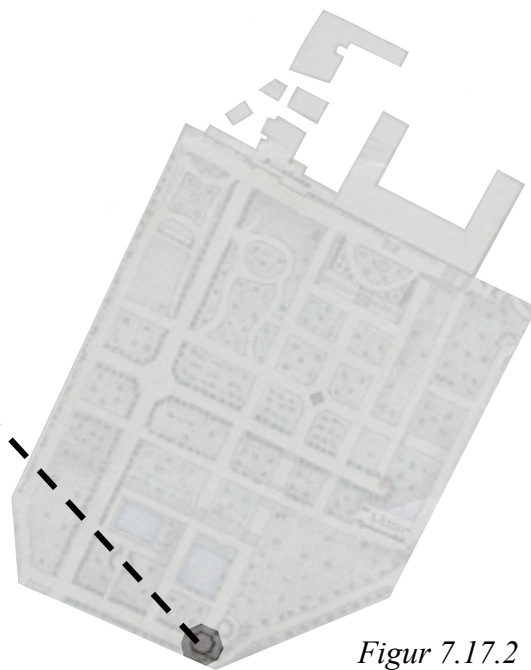
Figur 7.16.4
Ortofoto fra dagens situasjon viser markeringer i terrenget der det har vært en dam tidligere

Figur 7.16.5
Karussen tilhører karpefamilien (Cyprinidae). I små dammer er karussen ofte småvokst og tallrike. Den tåler oksygenfattige miljøer, og er en generalist. Fisken kan ha blitt spist på Rød, eller solgt

Figur 7.17.1

Figur 7.17.2

7.17 Lysthus

Lysthuset som står i formalhagen ble bygget i 1756 av Carsten Nielsen Tank. Lysthuset har et åttekantet grunnplan og et løkformet kuppel, og er plassert i enden av midtaksen, mot bunnen av formalhagen. Riksantikvaren beskriver det som en:

“rokoppaviljong (...) som avsluttet hovedaksen”

Lysthuset har en vindfløyel med en smijernsfigur og inskripsjonen: 1756 (Kulturminnesøk, 2022).

Figur 7.17.3 Tolkning av lysthuset og dets omgivelser sett mot sør

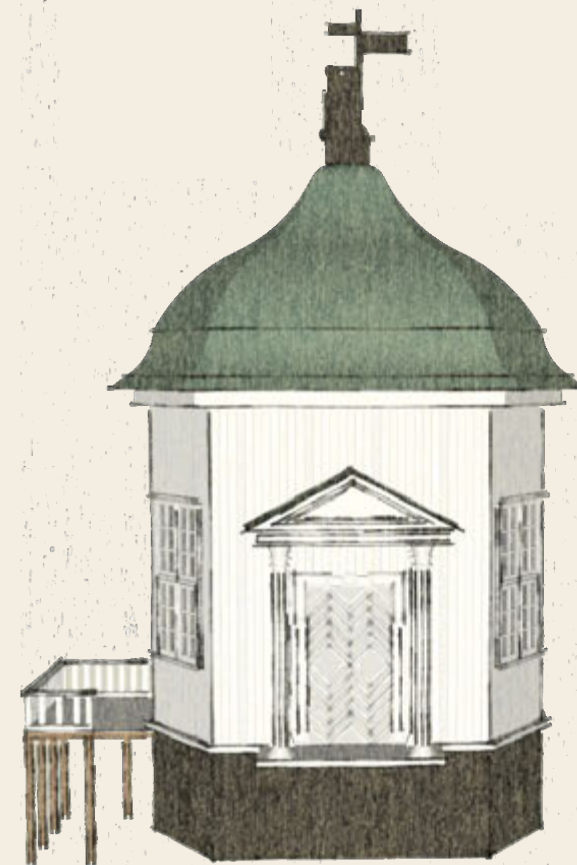

Det kan tenkes at lysthuset skulle fungere som ekstra rom i hagen. I boken “Hager til lyst og nytte” fra 1997 beskriver Madeleine von Essen funksjonen til lysthus i barokkhagene. Hagene bydde på siktakser som inneholdt noe iøynefallende. Dette kunne være en utsikt, men som oftest var det en bygning som ble brukt til dette formålet, og lysthus ble regnet som velegnet til dette.

Under bygget finner man et kjellerrom. På flere av bildene fra slutten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet vises det også en veranda på sørøst siden av lysthuset. Denne er ikke tilstede i dagens anlegg.

Figur 7.17.4 Lysthuset i 1919

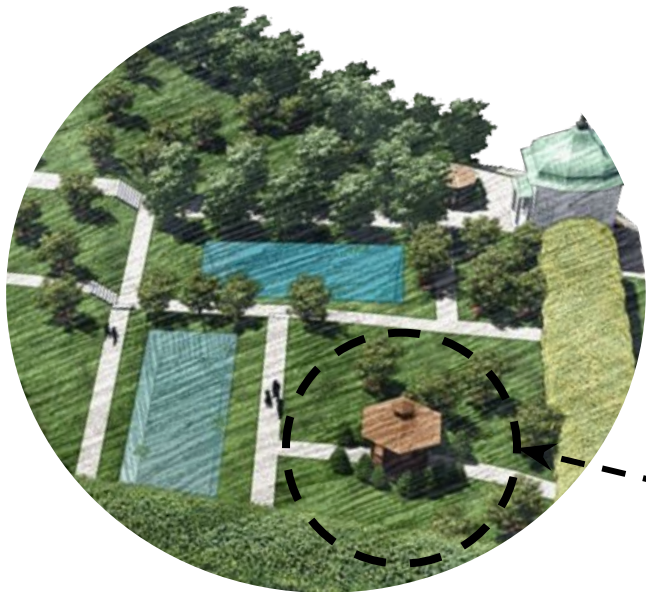

Figur 7.17.5 3D-modell av lysthus

På innsiden av lysthuset på Rød er det innredet med marmorerte paneler, marmorpeis, glasslysekrone, marmorbord og te-servise. Dagens interiør skal være nærmest uendret.

Figur 7.17.6 og 7.17.7 Innsiden av lysthuset

Figur 7.18.1

Figur 7.18.2

7.18 Åpent lysthus

I eldre malerier og skisser fra 1790 og 1810 er det vist en ytterligere struktur i hagen, som kan likne på et mindre lysthus. Dette lysthuset ser ut til å ha en nokså åpen struktur, og i 1810-skissen vises også busk-aktig beplantning rundt.

Dette er også nevnt i en besiktigelse fra 1733, der det har vært funnet:

«(...) et mindre lysthus med kuppeltak, der taket kun er synlig på bildet»
(2013 Sørensen, side 5)

Dette styrkes i “Reisedagbok fra Norge” av Malthus:

«(...) ble temmelig utkjørt av å beskue det ene lysthuset efter det andre (...)»
(Malthus, 1968, s. 20)

Figur 7.18.3. Tolkningen av det åpne lysthuset ved dammene

På kartet fra 1858 ser det ut til å være et område med en sekskantet struktur, som kan stemme godt med plasseringen av lysthuset i maleriet og skissen. Strukturen har lengde og bredde på omtrent tre meter, og det er vist at en gangsti går tvers igjennom strukturen i retning nord-sør.

I vår tolkning av det ukjente lysthusets utseende har vi tatt utgangspunkt i utformingen vist i maleriene, men også sett på den typiske utformingen av åpne lysthus fra denne perioden. På figur 7.18.5 ser man at lysthuset har et mer utsmykket tak, og på Figur 7.18.6 kan det se ut som lysthuset har et sekskantet tak- og grunnplan med beplantning rundt. I tolkningen valgte vi å kombinere disse uttrykkene. Ettersom lysthuset skal ha vært omgitt av skjermende grantrær, kan veggene ha vært nokså åpne, slik som lysthuset vist i figur 7.18.9.

Andre lysthus i Norge på 1700-tallet var bygd opp av sprinkelverk, vist i figur 7.18.7, så dette kan også ha vært en mulighet. Det er heller ikke utenkelig at lysthuset har hatt en mer lukket struktur enn vi har antatt, som på figur 7.18.8, og lignet mer på lysthuset i enden av midtaksen.

Figur 7.18.4 Tidstypisk etterlikning av hvordan det ukjente lysthuset kan ha sett ut

Figur 7.18.5 Utsnitt av det ukjente lysthuset fra 1790-maleriet

Figur 7.18.6 Utsnitt av det ukjente lysthuset fra 1810-tegningen

Figur 7.18.7 Lysthus i sprinkelverk på Ulriksdal i Stockholm

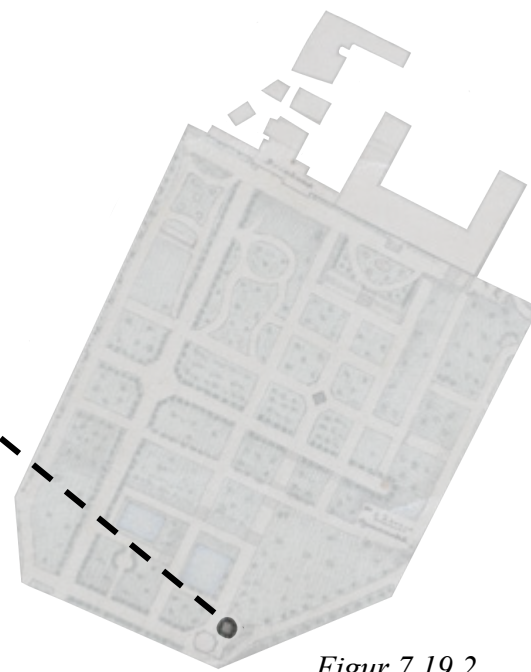
Figur 7.18.8 Wergelands lysthus

Figur 7.18.9 Et mer åpent lysthus av tre

Figur 7.19.1

Figur 7.19.2

Figur 7.19.3 Tolkning av fugleburet med vannfugler, omgitt av grantrær

7.19 Fugleburet

I 1858-kartet er det vist en struktur nord-øst for lysthuset, markert med en linje omgitt av beplantning. Strukturen er kantete, og har lengde og bredde på omtrent tre meter.

Schnitler viser til at dammene var preget av fugleliv, og at det skal ha vært en åttekantet “paviljong” nederst i hagen der det ble holdt vannfugler (Schnitler, 2016, s.186). Det er dermed sannsynlig at strukturen kan ha vært nettopp et fuglebur.

Et slikt bur ville sannsynligvis hatt en åpen utforming for fremvisning av fuglene, og grantrærne rundt ville gitt skygge og avskjerming. Vår tolkning av fugleburet er vist i figur 7.19.4.

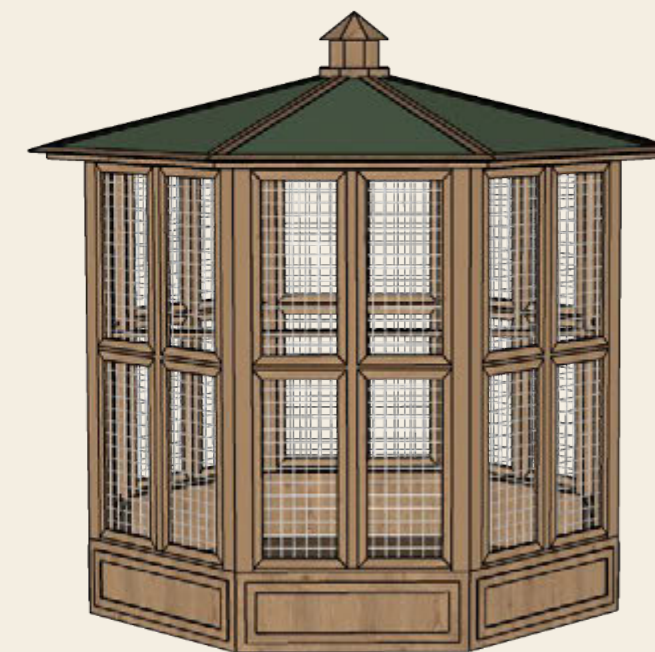
Figur 7.19.5
Stokkand

Figur 7.19.6
Svanegås

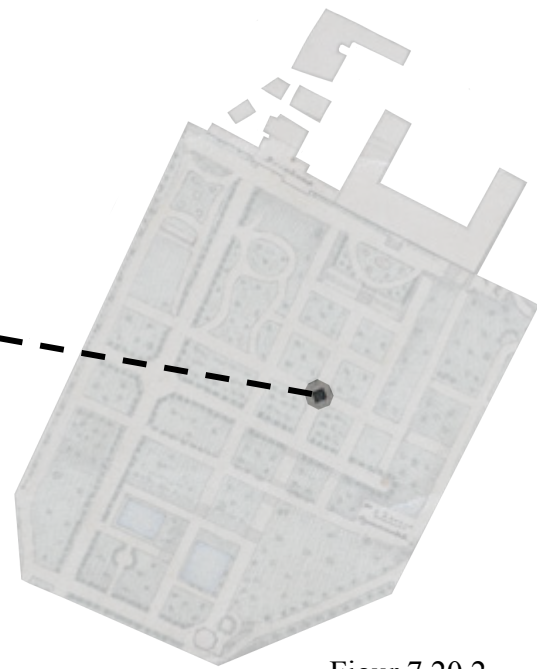
Figur 7.19.7
Svane

Figur 7.19.4 Tidstypisk etterlikning av hvordan fugleburet kan ha sett ut

Figur 7.20.1

Figur 7.20.2

7.20 Bysten

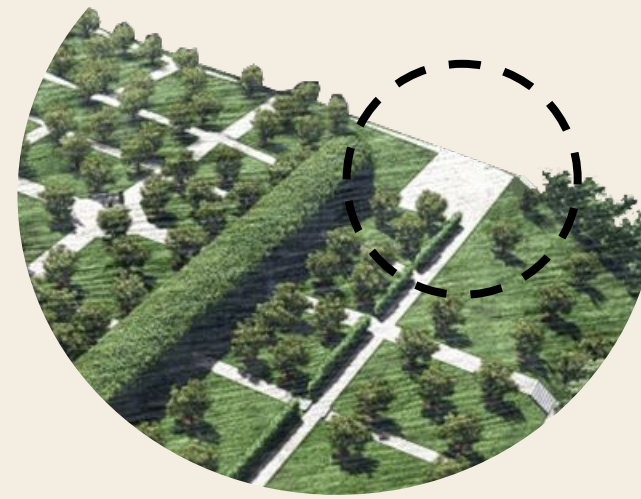
På kartet fra 1858 kan man se en kvadratisk struktur i hagens hovedakse der en byste står i dag. Det er lite kjent hvilket element som stod her før bysten, men det kan muligens ha vært et solur. En annen mulighet er en kvaderstein som var vanlig å bruke i formalhager på 1800-tallet. Disse var ofte plassert i midten av hagen og hadde en oval, rund eller firkantet form laget av naturstein som marmor, sandstein eller granitt (Wikipedia, 2020).

Det var først i 1874 at bysten av Peder Martin Anker den eldre ble satt opp (Eliassen et al., 2010, s. 167). Bysten ble laget av billedhugger Martin Borch. Han var en kjent billedhugger som blant annet var med på å lage en skulptur bestilt av Kong Louis Philippe (siste konge av Frankrike). Borch ble eksempelvis ofte framsnakket av Bjørnstjerne Bjørnson. Bysten ble hugget i marmor (Østfoldmuseene, 2014, 0:10).

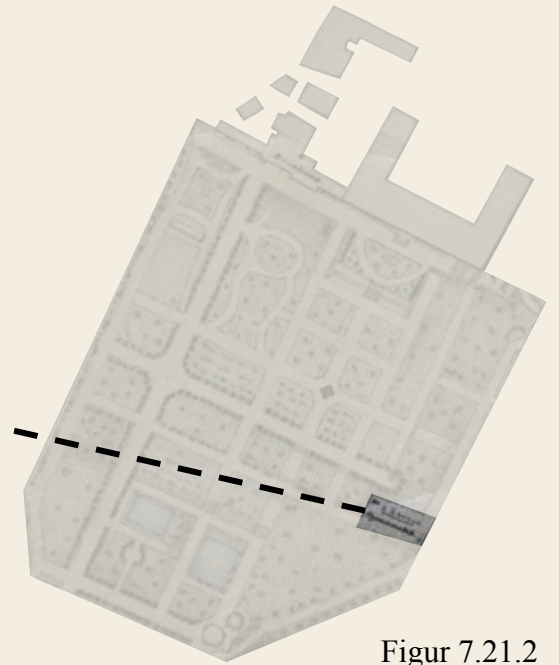
Bysten ble stående i 130 år inntil den ble ødelagt i 2007. Dette førte til at den måtte bli restaurert (Eliassen et al., 2010, s. 167). Figur 7.20.3 viser en 3D-scanning av bysten slik den står i dag.

Figur 7.20.3

Figur 7.21.1

Figur 7.21.2

7.21 Gymnastikkplassen

På et kart fra 1858 blir området øst i formalhagen beskrevet som «Gymnastikk». Dette kan tyde på at område ble brukt til aktiviteter tidlig, og hagen hadde ikke bare en prydfunksjon, men det var også et sted for fysisk utfoldelse.

Det var først i 1889 at Fredrikshald Lawn Tennisklubb skal ha blitt etablert. Da ble det etablert en tennissbane på stedet, litt nord for Gymnastikkplassen. Kilder viser at Peter Martin Anker og hans kusine Borghild var medlemmer i 1892, og anlegget ble også brukt av kvinner. I dag kan man se rester av fundament for treningsapparater, og en ser tydelig spor i terrenget der tennissbanen var anlagt (Østfoldmuseene, 2020 c).

Figur 7.21.3 Fotografiet skal ha vært fra en tenniskamp på Rød Herregård i 1905

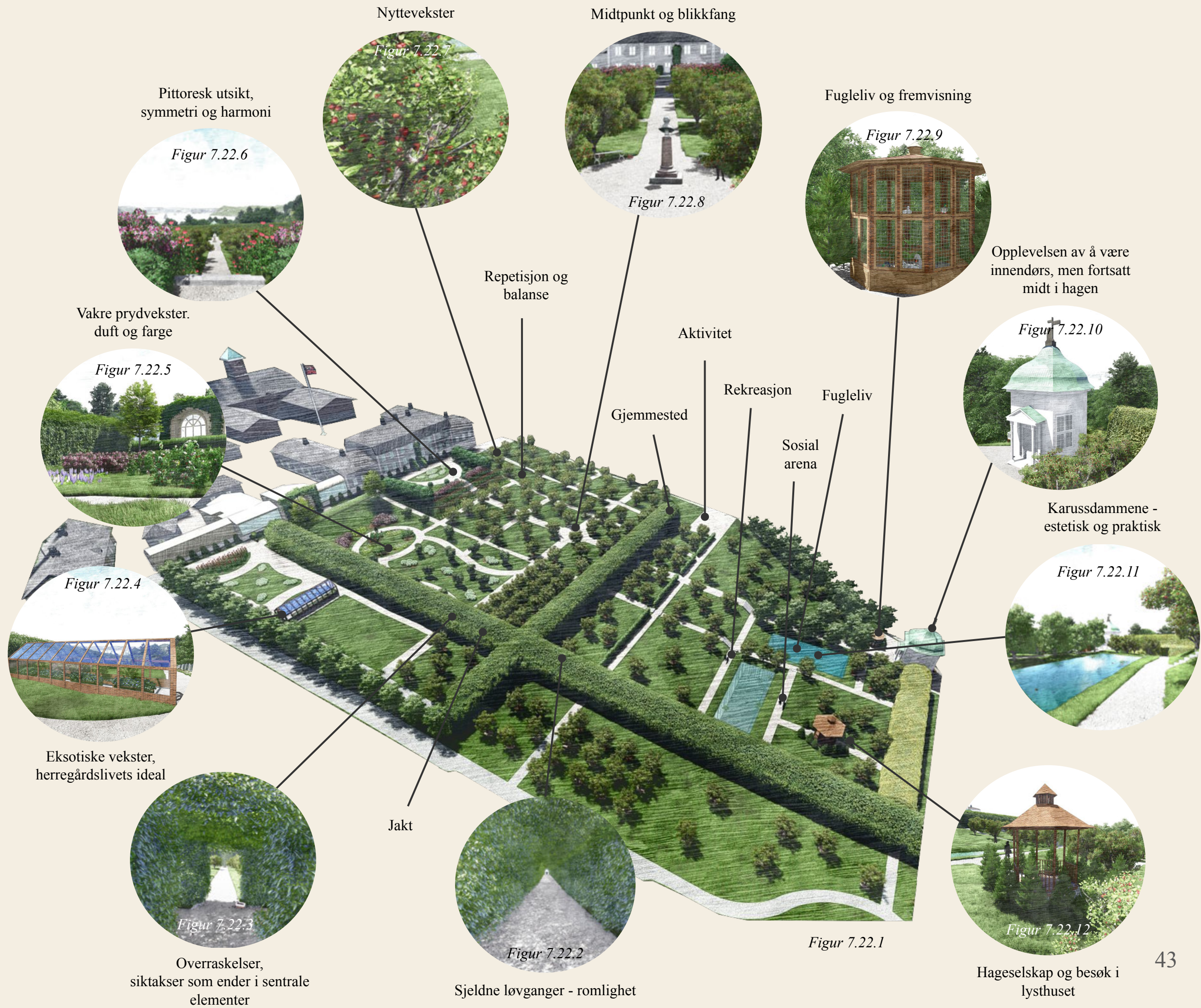
7.22 Oppsummering: Formalhagens opplevelsesverdi

I denne figuren sees noen av de viktigste opplevelsesverdiene formalhagen hadde i perioden 1830-1902.

Rød var en viktig sosial og kulturell arena i Halden. Formalhagen reflekterte sine eiere, og var et sted for selskap, rekreasjon og besøk av sentrale figurer. Hagen inviterte til vandring langs de mange gangstiene, men også aktivitet av høyere intensitet på Gymnastikkplassen.

Formalhagen hadde en storslått utsikt, og siktlinjer innad i hagen vendte fokus mot bysten og lysthus. Løvgangene tilførte hagen lukkede rom, og en unik opplevelsesverdi i et norsk perspektiv.

Naturalhusholdningen var gjeldende, og pryd og nytte gikk hånd i hånd. Bruken av frukttrær var utstrakt, og flere av vekstene var eksotiske. Trærne i faste mønster tilførte hagen orden, gjentakelse og balanse. Prydvekster bidro til et pittoresk uttrykk, og tilførte hagen duft. Karuss og fugl ble holdt i nedre del av hagen, og karussdammene hadde dermed nytteverdi utover den estetiske verdien.

Hageselskap og besøk i lysthus

8 Restaurering

8.1 Metode for restaureringsforslag

Rød Herregård er av kulturell verdi, ved at historie og identitet forankres. Samtidig er anlegget helt unikt fordi det er et av Norges største og best bevarte lystgårdsanlegg. Ved å se på Riksantikvarens veileder om definering av kulturminner (kap. 3), kan det slås fast at anlegget dermed oppfyller flere av kravene til kulturminne-defineringen. Det argumenterer for at anlegget bør prioriteres å restaureres ytterligere. Dette vil kunne bidra til formidling og forståelse av anleggets historie, og dets plass i landskapet og samtiden. En ytterligere restaurering vil øke opplevelsesverdien for besøkende. Eliassen skriver:

“Et viktig aspekt er å forstå hva en have og park skulle formidle av sinnsstemninger og opplevelser i ulike historiske perioder.”
(Eliassen et al., 2010, s. 268)

Målet med restaurerings-forslaget er å styrke anleggets formidling av historie, uten å gå på bekostning av den. Eliassen skriver:

“En tilbakeføring av have og park til ett bestemt tidspunkt er ikke ønskelig, da man samtidig risikerer å fjerne spor fra andre tidsperioder. Utfordringer er gradvis å utvikle haven og parken, samtidig som man beholder eksisterende historiske haveelementer.”
(Eliassen et al., 2010, s. 268 og 269)

En restaurering av hageanlegget bør derfor ta sikte på å gjenskape anlegget over en lengre tidsepoke, og uten at dette går på bekostning av andre sentrale historiske elementer ved hagen. Anlegget vil da kunne formidle en større del av historien til de besøkende.

Riksantikvarens “Veileder for grøntanlegg” nevner flere utfordringer man kan møte på i forvaltningen av kulturminner. Eksempelvis at:

“Forvaltning på svakt kunnskapsgrunnlag kan medføre tap av kulturminneverdier”
(Riksantikvaren, 2020)

En annen utfordring er at området rundt Rød Herregård var en elementær del av anlegget, men det er vanskelig å forhindre fremtidige endringer i dette omkringliggende landskapet. Deler av det opprinnelige anlegget på Rød er for eksempel blitt bebyggt med boliger i dag, noe som er svært vanskelig å få endret på. Det er dermed viktig å gjøre realistiske vurderinger i en plan for restaurering. Veilederen viser til at:

“Før et tiltak i et fredet eller verneverdig grøntanlegg gjennomføres, bør (...)” samtlige involverte ”(...) foreta en felles gjennomgang av anleggets historie inkludert dets kulturhistoriske verdier. Når man utarbeider reguleringsplaner må forholdene rundt verneverdige og fredete anlegg vurderes særskilt.”
(Riksantikvaren, 2020)

Et eksempel på at landskapet rundt er en del av opplevelsen på Rød Herregård er siktlinjene fra hovedhuset og formalhagen. Bergaust beskriver det slik:

“Videre lå Rød vel forankret i et storskala landskap, hvor Fredriksten festning, Sauøya og Brattøya skapte fondmotiv; fjorden ga lange siktlinjer og skogen mot Remmen lukket den inn mot vest. De omkringliggende jorder var en del av komposisjonen, alleen mot byen, Rødsberget og ikke minst Remmendalen, som en del av parkanlegget”
(Bergaust, m.fl. 2021)

Dersom kilder ikke strekker til for å gjennomføre en restaurering, anbefaler vi å utføre en utgravning og se etter spor.

Figur 8.0.1

8.2 Restaureringsforslag

Det historiske rammeverket vi har utforsket i denne oppgaven, må ligge til grunn for en helhetlig gjenskaping av formalhagen fra 1830-1902. *Forslag til restaurering i prioritert rekkefølge:*

Gangveier og gressflater

For at en gjenskaping av formalhagen skal fremstå autentisk, bør hagens opprinnelige proporsjoner gjenskapes. Dette innebærer en gjenskapelse av formalhagens veinett og gressflater.

Sammenliknet med anleggets utforming i første del av Anker-perioden er antallet grusveier blitt svært redusert, og eksisterende grusveier er smalere enn opprinnelig tenkt. Det opprinnelige veinettet er nødvendig for å gjenskape mulighetene for bevegelse i hagen, og lede besøkende til spesifikke steder, som utkikkspunkt og siktlinjer. Et av målene med restaurering av gangveier, er å gjenskape bevegelsesmønstrene man hadde under Anker-perioden. Selve grustypen bør være nærliggende den opprinnelige grusen, men bør tilpasses universell utforming.

Gressfelt-inndelingen er også nødvendig for å gjenskape formalhagens arkitektoniske komposisjon i den første Anker-perioden. Formspråket vil da være mer programmert, systematisk og gjentakende, som er et typisk trekk for formalhager og har vært et fremtredende trekk på Rød.

Terreng

Terrenginngrep vil bidra til å gjenskape hagens komposisjon. Et slikt inngrep er nødvendig for å gjenskape eksempelvis siktlinjer, terrasseringer og nivåer for dammene. Det er et noe begrenset kildegrunnlag for hvordan terrenget i denne perioden har vært, og det må gjøres ytterligere undersøkelser.

Frukttrær

Tradisjonen med frukttrær på Rød strekker seg tilbake mange hundre år, noe som i stor grad også har preget formalhagens uttrykk. For å tilbakeføre hagens helhet fra vår periode er det derfor aktuelt å plante ut et større antall frukttrær i aktuelle mønster etter tolkningsplanen. Dette vil gi en betydelig visuell effekt, og frukttrærne vil også kunne by på opplevelsesverdi for besøkende.

I skriftlige kilder fra besøkende trekkes aprikos og kirsebær frem, blant annet i Wilse sin skildring som indikerer at dette var et viktig opplevelsesmoment i hagen (Wilse, 1791). Det er også kartlagt en tradisjon for eple- og pæretrær på Rød, og disse treartene bør derfor være en del av formalhagen. Frukttrærne appellerer til flere sanser: som smak, noe som øker opplevelsen og forståelsen av anlegget.

Figur 8.2.1 Tilbakeføring av gangveier, gressflater, terreng og frukttrær i øvre del av formalhagen gir en betydelig effekt

I hagen finnes også eldre gråpære- og epletrær. I 1993 ble 18 slike trær plantet av Nordisk genbank. De stammet fra podekvister fra gamle trær i Østfold, blant annet på Rød. Totalt ni forskjellige eplesorter ble benyttet, og en sort uten identifikasjon fikk navnet: Rød (Eliassen et al., 2010, s. 268). Disse trærne gir anlegget en tidsdybde og er av økologisk verdi. Det bør likevel gjøres en vurdering på om noen av trærne må felles i forbindelse med opparbeiding av terreng og de opprinnelige gangstiene.

Løvganger

Hasselgangen og lindetunellen er svært sentrale for hagens uttrykk, og har stor historisk verdi. Det er derfor viktig at disse bevares og skjottes med jevne mellomrom.

Nøttealléen pleide å stå på langs (nord-sør) og på tvers (øst-vest). Dette delte hagen inn i mindre rom, og skapte flere overraskelsesmomenter. Denne opplevelsen bør gjeninnføres. Store deler av formalhagen i første del av Anker-perioden var dekket av alléer og tunneller. Derfor bør vekstformen også skjottes slik.

Området rundt bysten

Dagens midtakse er noe forandret i området rundt bysten. En restaurering av området slik det var når bysten ble satt opp i 1874 anbefales. Å gjenskape regulariteten i dette området vil ikke være svært ressurskrevende, men effektivt.

Lysthus

Det er viktig at lysthuset vedlikeholdes ved behov slik at det ikke forfaller, da dette er et viktig moment langs hagens midtakse. Lysthuset er svært tidstypisk og viser til en spesifikk bruk av hagen siden 1756 (Østfoldmuseene, 2020 d).

Det åpne lysthuset som er blitt avdekket i denne rapporten bør gjenskapes. Det er enda uvisst når dette lysthuset forsvant fra hagen, og det er noe usikkerhet rundt lysthusets utforming. Det vil her være aktuelt å lage en tidstypisk etterlikning, eller utføre arkeologiske undersøkelser for å oppnå ytterligere kunnskap om denne strukturen.

Thujahagen

Området som omtales som Thujahagen er i dag kun en gressflate, og har mistet mye av sitt opprinnelige uttrykk. Gjennom kart- og bildeanalyse er komposisjon og artsutvalget noe utforsket. Dette området bør gjenskapes slik det var i den første Anker-perioden, noe som vil tilføre stor pryddverdi.

Dammer

Dammene på Rød Herregård dras frem blant besøkende i de skriftlige kildene, og er et viktig opplevels- og estetisk element i formalhagen. På midten av 1900-tallet grodde samtlige dammer igjen (Østfoldmuseene, 2020 d). For å gjenskape opplevelsen i denne delen av hagen bør det derfor tas sikte på å gjenskape dammen i vest. Den rektangulære dammen ved lysthuset bør restaureres til sin opprinnelige størrelse, noe som vil gi større visuell effekt. Eksempelvis hvordan himmelen speiles i vannoverflaten.

Gjenintroduksjon av karuss til dammene er aktuelt, da det er tradisjon for dette på Rød, og kan føre til økt dyreliv.

Fjerning av den kantede dammen i øst vil gi et mer riktig inntrykk av 1800-tallshagen, men er samtidig ikke ødeleggende for opplevelsen i dette området, og kan bevares. Om mulig kan formen på denne dammen tilpasses for å få en mer helhetlig stil i dette området.

Annen beplantning

Det bør tas sikte på å velge beplantning med uttrykk og plassering som samsvarer med beplantningen fra første del av Anker-perioden, men bed kan også forenkles for å minske skjøtelsmengden.

Ved restaurering av beplantning vil det være viktig å prioritere arter som har stor effekt på hagens uttrykk. Kunnskap om hvilke arter som ble dyrket i hagen er noe begrenset, men man kan benytte dem man har kjennskap til, som roser, levkøy, georginer, syrin og villvin. Artene som benyttes bør være blant arter som er tidstypiske for de norske formalhagene.

Drivhus

Drivhuset bør gjenskapes ved tidstypisk etterlikning. Drivhus-tradisjonen har vært lang på Rød, og Rosehagen har lenge stått i sammenheng med nettopp drivhus. Å gjenskape dette elementet kan by på opplevelsverdier, og samtidig ha nytteverdi på Rød.

Fuglebur

Strukturen som sannsynligvis er et fuglebur bør også gjenskapes ved tidstypisk etterlikning. Dette buret er knyttet opp mot tradisjonen med fuglehold på Rød, og er også sentral for komposisjonen i nedre del av hagen.

Gjerder

Ett av elementene som har blitt fjernet siden første del av Anker-perioden er smijernsgjerdet, som gikk langs steinmuren i vest. Denne ses fortsatt spor av i dag. Restaurering av gjerdene vil gjenskape en tydeligere avgrensning av hagen, og kan vurderes. Tidligere hadde gjerdene en praktisk funksjon, som sier noe om bruken av formalhagen og samtiden. Imidlertid kan dette føre til at hagen oppleves som mer privat, noe som kan gå på bekostning av at hagen skal brukes som en offentlig park.

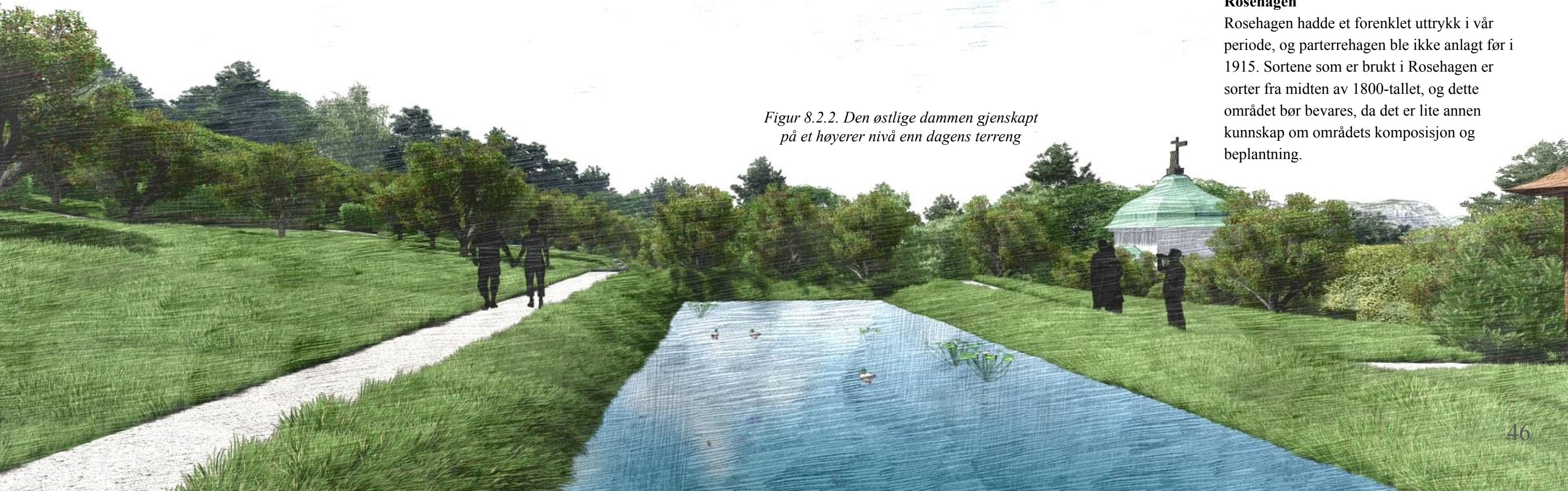
Gymnastikk-plassen

Lystgårdsanlegget var historisk sett ikke bare ment til prydd, men også til nytte. På 1858-kartet var et eget område markert: "gymnastikk". Fotografier fra 1900-tallet viser også til en tennisbane nord for plassen (Østfoldmuseene, 2020 c). Dette kommer ikke tydelig frem i dagens anlegg, da området hovedsakelig består av plen. Det er derfor rom til å skape en plass for aktivitet her i dag. Dette vil både utvide målgruppen formalhagen appellerer til, og vise til historisk bruk.

Det å gjenopprette Gymnastikk-funksjonen på Rød vil invitere til fysisk aktivitet for mennesker i ulike aldersgrupper. Dette vil kunne trekke flere mennesker til Rød Herregård. Da kan man gjøre en vurdering om hvilken type aktivitet som vil være passende i anlegget og samtidig appellere til folket. Tufteparker har eksempelvis hatt stor suksess de siste årene. Eventuelt kan man legge til rette for at skoleklasser skal kunne benytte området til fysisk fostring.

Rosehagen

Rosehagen hadde et forenklet uttrykk i vår periode, og parterrehagen ble ikke anlagt før i 1915. Sortene som er brukt i Rosehagen er sorter fra midten av 1800-tallet, og dette området bør bevares, da det er lite annen kunnskap om området komposisjon og beplantning.

Figur 8.2.2. Den østlige dammen gjenskapt på et høyerer nivå enn dagens terreng

9 Digital formidling

9.1 Digital formidling

“Digitale medier representerer en mulighet til å undersøke nye måter å være publikum på”

(Myrvold, 2020)

Digital formidling er et relativt nytt fokusområde innen museumsformidling, men det digitale engasjementet økte betraktelig under og etter covid-19-pandemien (Meld. St. 23 (2020-2021), s. 65). Det er ulike grunner til at folk oppsøker museum, men ved ved å tilrettelegge for flere innganger og perspektiver skapes relevans og opplevelser for flere. På denne måten kan digitale formidlingsplattformer styrke Røds relevans for nye målgrupper og nå bredere ut i samfunnet. Dermed vil ikke kunnskapen være begrenset til fysiske besøk, men den vil være tilgjengelig for alle;

“Målet er at samfunnet med alle sine individuelle brukarar og behov, i større grad enn før, skal kunne dra nytte av kunnskap i musea, ubunde av tid og stad.”

(Meld. St. 23 (2020-2021), s. 65)

I vår utvikling av digital plattform har vi lagt vekt på opplevelsesverdi, der visuelle og auditive elementer spiller en hovedrolle;

“Det at det visuelle og lyd er de bærende fortellergrepene, gjør at man kan forstå prosessen gjennom sansene (...)”

(Hammervoll, 2022)

Denne tilnærmingen bidrar til å levendegjøre historien, og kan bidra til at publikum i større grad relaterer seg til den. Her får publikum mulighet til å faktisk oppleve det som skjer foran dem, der også den menneskelige historien står sentralt. Gjennom disse mediene har vi også hatt et fokus på å formidle den immaterielle kulturarven fra Rød; de levende tradisjonene som ble overført mellom de som oppholdte seg her.

Et annet mål med plattformen har vært å samle og omgjøre de store mengdene med informasjon, til et forståelig, kortfattet og underholdende medium. Ved at man kan forstå innholdet i plattformen uten forkunnskaper, tilgjengeliggjøres kunnskapen ytterligere, og terskelen blir lav for å kunne ta del i den. Vi har derfor ønsket å minimere mengden tekst, og øke bruken av blant annet lyd og bilder.

Det er selv opp til brukeren av plattformen hvilken type informasjon man ønsker å se nærmere på, og det er dermed opp til publikum å oppdage kunnskapen selv. Dette grepet gir brukeren større frihet til å oppdage formalhagen i egen rekkefølge og tempo, og bidrar til at opplevelsen blir mer personlig. Som en del av dette ønsket vi også å formidle mindre kjente aspekter ved formalhagen, noe som kan bidra til å overraske publikum, og vekke interesse og forundring

Vi har også ønsket at den digitale formidlingen skal kunne supplere opplevelsen for besøkende, og fungere godt i kombinasjon med fysisk besøk på herregården. Dette kan eksempelvis gjøres ved bruk av QR-koder plassert i formalhagen, som gir tilgang til plattformen.

Gjennom disse grepene ønsker vi at den digitale plattformen av formalhagen bidrar til en meningsfull, levende og tilgjengelig museumsopplevelse.

Panorama

Audio og video

Bilder

Tekst

Digital plattform

Figur 9.1

10 Avslutning

10.1 Konklusjon

Problemstilling

Hvordan har formalhagen på Rød Herregård sett ut i perioden 1830-1902, og hvilke verdier hadde hagen i dette tidsrommet?

Utgangspunktet for tolkningen er en kombinasjon av fotografier, historiske kart, malerier, skriftlige kilder, spor i dagens anlegg og kunnskap om hagekunsthistorie i den gitte perioden.

Hagen har sannsynligvis hatt ulike uttrykk i løpet av perioden, men helhetsbildet er en formalhave inndelt i terrasser og gressflater, med regelmessige frukttrær og varierte hageelementer plassert i siktakser. Formalhagen hadde både opplevelses-, pryde- og nytteverdi, og noen viktige elementer var utsikten, siktlinjene, dammene, beplantningen, løvgangene, lysthusene og frukttrærne. Hagen var et sosial arena, og inviterte til vandring, rekreasjon og aktivitet.

Romlighet

Hvordan opplevdes det å gå i formalhagen i den gitte perioden?

For å svare på dette har vi prøvd å gjenskape opplevelsen av å vandre gjennom formalhagen. Den skal ha vært mer programmert og hadde gjennomgående elementer som sperret sikten til andre deler av hagen. Det skapte mindre og mer private rom enn i dag, og når en bevegde seg rundt i hagen ble man møtt av flere overraskelselementer. Hagen kan ha hatt flere løvganger, og ser for oss at disse kanskje også hadde grener som tak i likhet med lindetunellen. Slik skapte man ganger som delte hagen inn i mindre deler sammen med et større stinett.

Dimensjoner

Hvordan var størrelse og plassering på de ulike elementene i formalhagen?

De fysiske sporene i formalhagen, samt de historiske elementene som lysthuset, har gitt holdepunkter for hagens dimensjoner i vår tidsperiode. Området var som sagt større grad programmert og inndelt, med varierte størrelser og romopplevelser. Etter overlay-undersøkelser opp mot dagens situasjon, samsvarte dimensjonene av stiene bedre med oppmålingen av Marius Røhne, sammenliknet med 1858 kartet, som var overdimensjonert.

Arter

Hva var plantesammensetningen?

Gjennom tekster og fotografier har vi kommet frem til enkelte av artene som var brukt. Kildene fra tidsperioden viser mye repetisjon i artsutvalget. Formalhagen hadde et stramt og velstelt uttrykk, med vekt på pryde. Det ble benyttet skjøtselskrevende utforminger, som løvganger, samt eksotiske arter som ga prestisje. Arter som roser, georginer, epletrær, hassel, lind, aprikoser, kirsebær, pærer, syriner og buksbom er noen av artene som sannsynligvis var plantet i formalhagen i denne perioden.

Pryd & Nytte

Hvordan var forholdet mellom pryde- og nytteverdi?

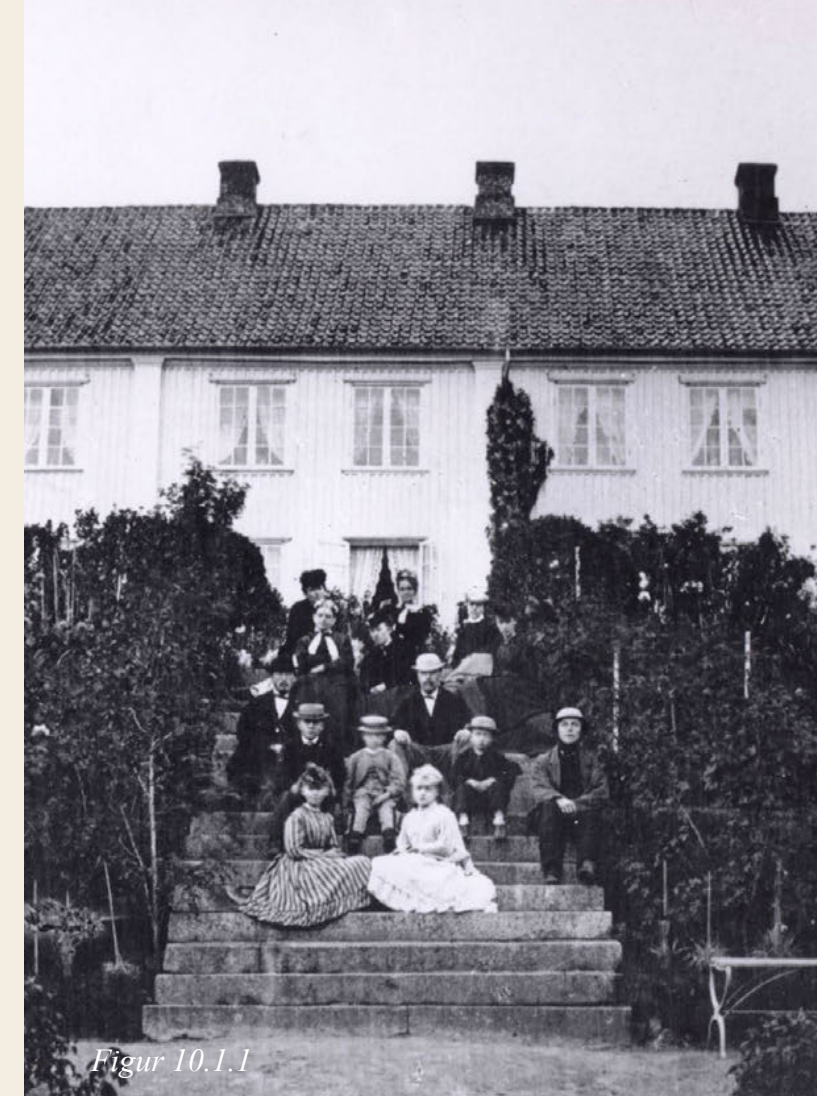
Vi tror at det har vært en stor overlapp mellom pryde- og nytteverdi i formalhagen. Elementer som lysthusene, drivhuset, frukttrærne og karussdammene kan argumenteres å ha både nytte- og prydeverdi.

Plantevalget viser også til både pryde- og nytteverdi. Nyttevekster i hagen var svært viktig i samtiden fordi det bidro til matforsyning innad og utad. Ut i fra fotografier, ser det likevel ut som om øvre del av hagen kan ha en overvekt av pryde med Thujahagen, terraseringsbed og blomsterbed.

Årsak

Hva er årsaken til at hagen så slik ut?

Det er sjeldent kun en faktor som bidro til at hagen ble seende ut slik den gjorde i første del av Anker-perioden. Vi har sett at mye av strukturen til hagen stammet fra de tidligere eierne, og hvordan hagen så ut på 1700-tallet. Hagens utforming lot seg påvirke av hagekunstens stiler og trender, men også hva eierne prefererte, hvilke interesser de hadde og deres smak i hagekunst. Gjennom skriftlige kilder ble det klart at blant annet ut av at Thrine var veldig glad i roser, og mange av eierne drev med jakt. Dette ledet til stor bruk av roser, samt en nøtteallé som førte til nøttesanking og ekornjakt.

Figur 10.1.1

Etter en reise i Rød Herregårds historie har vi funnet mangfoldige spor om hvordan anlegget og livet var under den første Ankerperioden (1830-1902). Uttrykket bar preg av eiernes herskapelige tilværelse. Eksempelvis benyttet de eksotiske vekster og skjøtselskrevende utforminger. Den innholdsrike formalhagen bydde på en rekke ulike momenter som ga pryde-, nytte- og stor opplevelsesverdi. Disse verdiene bør gjenskapes i Røds fremtid, og inngår i den digitale formidlingen av formalhagen.

10.2 Skriftlige kilder

Bruun, M. (2007). <i>Norske hager gjennom tusen år</i> . Andresen & Butenschön
Pedersen, F. O.(2013). <i>Rød Herregård i Halden</i> . Artikkel i Einar Sørensen: Norsk havekunst under europeisk himmel. Spartacus forlag.
Eliassen, S. G., Anker-Rasch, O. & Ulsnæs, T. (2010). <i>Rød Herregård gjennom 300 år</i> . Aschehoug
Essen, M. v. (1997). <i>Hager til lyst og nytte : Hagekunsten gjennom tusen år</i> . Schibsted
Fabricius, J. C. (1779). <i>Reise nach Norwegen</i> . Hamburg
Malthus, T.R.. (1799). <i>Reisedagbok fra Norge 1799</i> . Utg. Cappelen 1968 (oversettelse Thor Bryn)
Schnitler, C. W. (1916). <i>Norske haver i XVIII. og XIX. Aarhundrede</i> . Norsk folkemuseum
Wilse, J. N. (1791) <i>Reise-iagttagelser i nogle af de nordiske Lande : med Hensigt til Folkenes og Landenes Kundskab</i> . København
Østfoldmuseene. (2020 a). <i>Hasselgangen</i> [Plansje]. En hage i endring
Østfoldmuseene. (2020 b). <i>Thujahagen</i> [Plansje]. En hage i endring
Østfoldmuseene. (2020 c). <i>Tennisbanen</i> [Plansje]. En hagen endring
Østfoldmuseene. (2020 d). <i>Paviljongen</i> [Plansje]. En hage endring
Østfoldmuseene. (2020 e). <i>Rosehagen og drivhus</i> [Plansje]. En hage endring

10.3 Nettkilder

Bakke, J. (2021). <i>Det gode liv på landet – lystgårder i Halden</i> . https://www.byggogbevar.no/pusse-opp/inspirasjonsartikler/det-gode-liv-paa-landet (lest 24.11.2022)
Bergaust, T. E, Dietze-Schirdewahn, A. og Fredriksen, B. A. (2021) <i>Reguleringsplan for Fredrikshald brygge – Tyska Høringsuttalelse Institutt for landskapsarkitektur, ILA</i> . https://tyska.bokstedet.no/uttalelse/institutt_for_landskapsarkitektur.pdf (lest 19.11.2022)
Bergaust, T. E. m. fl. (2021). <i>Reguleringsplan for Fredrikshald brygge – Tyska Høringsuttalelse Institutt for landskapsarkitektur, ILA</i> . https://tyska.bokstedet.no/uttalelse/fmfh_reguleringsplan_tyska_28.01.21.pdf
Brenna, A. (2013). <i>Christopher Borch</i> . Store Norske Leksikon. https://nkl.snl.no/Christopher_Borch (lest 22.11.2022)
Bruun, M. (2020). <i>Løvgang</i> . Store Norske Leksikon. https://snl.no/l%C3%B8vgang (lest 22.11.2022)
Bruun, M. (2020, 25. februar). <i>Løvgang</i> . I Store Norske Leksikon. https://snl.no/l%C3%B8vgang (lest 22.11.2022)
Carlsson, Y. og Onsager, K. (2005). <i>Trekk ved historien i bykommunene i Østfold og Buskerud</i> . Norsk institutt for by- og regionsforskning. https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/2368/2005-130.pdf?sequence=1 (lest 23.11.2022)
Dietze-Schirdewahn, A., Fredriksen, B. A., Irgens, A. K. (2017). <i>På jakt etter fortiden</i> . https://arkitektur-n.no/artikler/pa-jakt-etter-fortiden (lest 20.11.22)
Hammervoll, I. et al. (2022). <i>Hvorfor digital formidling?</i> https://museumsnytt.no/hvorfor-digital-formidling/ (lest 23.11.2022)
Hesthagen, T. og Walseng, B. (2016) <i>Jacob Nikolai Wilses dambruksanlegg for oppdrett av karuss på Spydeberg prestegård</i> . https://www.spydebergprestegaard.com/Damhaven/ewExternalFiles/NINA%20Rapport%20Plan%20for%20gjenskaping%20av%20Wilses%20dambruksanlegg%20fra%201770%20a%CC%8Ara.pdf (lest 24.11.2022)
Khaki. (2013). <i>Khaki referansejobber</i> . [Brosjyre] Issuu. https://issuu.com/khakikom/docs/khaki-referansejobber-2013 (lest 22.11.2022)
Lokalhistoriewiki, NLI. (2022a). <i>Rød Herregård</i> . https://lokalhistoriewiki.no/wiki/R%C3%B8d_herreg%C3%A5rd (lest 22.11.2022)
Lokalhistoriewiki, NLI. (2022b). <i>Lystgård</i> . https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Lystg%C3%A5rd (lest 22.11.2022)
Myrvold, C. B. (2020). <i>Digitale medier representerer en mulighet til å undersøke nye måter å være publikum på</i> . https://www.kulturtanken.no/aktuelt/2020/digitale-medier-representerer-en-mulighet-til-a-undersoke-nye-mater-a-vaere-publikum-pa/ (lest 23.11.2022)
Riksantikvaren. (2013). <i>Veileder for verdisetting og verdivekting av kulturminner</i> . https://www.riksantikvaren.no/wp-content/uploads/2020/02/Veileder_verdisetting.pdf (lest 24.11.2022)
Riksantikvaren (2020). <i>Veileder for grøntanlegg</i> . https://www.riksantikvaren.no/veileder/grontanlegg/#section2 (lest 22.11.2022)
Riksantikvaren. (2021). <i>Ordliste med ordforklaringer</i> . https://www.riksantikvaren.no/ordlister-med-ordforklaringer-bokmal/ (lest 22.11.2022)
Sanden, J., Austigard B., Haraldsen, S., Langnes, M., Lien, H., Sanden, J., Thingvold, T.(2010) <i>Romsdalsmuseet Årbok 2010</i> . EKH.no https://books.google.no/books?id=-z7qBQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=no&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (lest 22.11.2022)
Spydeberg Prestegård (2022). <i>En hage til pryd og nytte</i> . https://spydebergprestegaard.com/join-us/wilses-formalhage.html (lest 23.11.2022)
St.meld. nr. 23. (2020-2021). <i>Musea i samfunnet - tillit, ting og tid</i> . Det kongelege kulturdepartement. https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-23-20202021/id2840027/?ch=3 (lest 22.11.2022)
Statsforvalteren. (1996). <i>Verdifulle kulturlandskap i Østfold del 2</i> . https://www.statsforvalteren.no/siteassets/fm-oslo-og-viken/miljo-og-klima/rapporter/miljoernavdelingen-i-ostfolds-rapportserie-1985-2018/1996_09b-verdifulle-kulturlandskap-i-ostfold-del-2.pdf (lest 24.11.2022)
The Official Website of Berlin (2022). <i>Sanssouci Palace</i> . https://www.berlin.de/en/attractions-and-sights/3561636-3104052-sanssouci.en.html (lest 24.11.2022)
Thorsnæs, G. (11. juli 2022). <i>Halden</i> . Store norske leksikon. https://snl.no/Halden (lest 22.11.2022)
Torgersen, E. (2009). <i>Banebrytende vannliljeforsøk</i> . NRK. https://www.nrk.no/osloogviken/banebrytende-vannliljeforsok-1.6897756 (lest 22.11.2022)
Wohnen (2016). <i>Formaler Garten</i> . Wohnen.de wo Du zuHause bist. https://web.archive.org/web/20160916103008/http://magazin.wohnen.de/Formaler-Garten.html (lest 22.11.2022)

Kulturminnesøk (2022) *RØD HERREGÅRD, museum, Herregård-lystgård* https://www.kulturminnesok.no/kart/?q=r%C3%B8d%20herreg%C3%A5rd&am-county=&lokenk=location&am-lok=&am-lokdating=&am-lokconservation=&am-enk=&am-enkdating=&am-enkconservation=&bm-county=&cp=1&bounds=59.12442745144891,11.36634349822998,59.11883863450254,11.367416341935938&zoom=17&id=fc702426-54e9-11eb-818d-005056bf3d73

10.4 Figurliste

Kapittel 1

Figur 1.0.1 Lorentzen, C. A. (1790) [Maleri]. Statens museum for kunst, København

Figur 1.1.2 Egen illustrasjon basert på Google Earth.
<https://earth.google.com/web/search/%c3%b8stfold/@59.1075791,11.35353644,5.62960593a,39842.85549529d,35y,-0h,0t,0r/data=CigiJgo kCQOzN8JPIE1AEa-cTV8PjE1AGUoSIXre6SZAIQqbhPm-syZA> (hentet 20.11.2022)

Figur 1.1.3 Egen illustrasjon basert på Google Earth.
https://earth.google.com/web/search/halden/@59.1264623,11.40392095,13.44420321a,11352.12399235d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCYEO-_8MkE1AEULYX4OAJ01AGQLdKGMtviZAIId6QojAduyZA (hentet 20.11.2022)

Figur 1.2.1 Egen illustrasjon basert på Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Kapittel 3

Figur 3.0.1 Petersen, V. K. (2019). *Rød Herregård onsdag 26. juni 2019* [Fotografi].
<https://vkp3.wordpress.com/2019/06/28/rod-herregard-onsdag-26-juni-2019/>

Figur 3.1.1 Riksantikvaren. (hentet 20.11.2022) *Riksantikvaren`s logo* [Logo]. <https://www.riksantikvaren.no/>

Figur 3.2.1 Ukjent fotograf (2019). *Rød Herregård* [Fotografi]. Digitaltmuseum.
<https://digitaltmuseum.no/021018315145/maleri-antageligvis-fra-1600-tallet-med-motiv-fra-rod-herregard-i-halden>

Kapittel 4

Figur 4.0.1 Coning, J. (1699) *Halden* [Maleri]. Digitalt museum. <https://digitaltmuseum.no/021045477461/halden-maleri>

Figur 4.3.1 Ukjent fotograf (1870) *Familien i trappen på Rød Herregård*. [Fotografi]. Halden historiske samlinger

Figur 4.3.2 Ukjent fotograf (1900-1920) *Nansen og Anker på jakt*. [Fotografi]. Nasjonalbiblioteket
<https://garystockbridge617.getarchive.net/media/no-nb-blds-a-7b024-388abf>

Figur 4.4.1 Rød Herregård (Hentet 30.11.2022). *Rød Herregård i dag* [Fotografi]. Østfoldmuseene <https://ostfoldmuseene.no/rod>

Figur 4.5.1. Ukjent fotograf (1766-1852). *Carsten Nielsen Tank* [Maleri]. O.Væring
https://ovaering.no/image/16034/carsten-nielsen-tank-1766-1832?cat_id=&page=30&search=yes

Figur 4.5.2. Ukjent fotograf (1727-1801). *Niels Carstensen Tank* [Maleri]. O.Væring
<https://ovaering.no/bilde/16033/niels-carstensen-tank-1727-1801?search=yes>

Figur 4.5.3. Ukjent fotograf (1740-1778). *Tank, Sophie Cathrine* [Maleri]. O.Væring
<https://ovaering.no/bilde/16032/sophie-cathrine-tank-1740-1778-fodt-leuch?lang=en>

Figur 4.5.4. Ukjent fotograf (2011). *Statsråd Carsten Tank, til Rød herregård* [Maleri]. Jo Eric von Koss, Geni
<https://www.geni.com/people/Carsten-Tank-til-R%C3%B8d-herreg%C3%A5rd/6000000014303079209>

Figur 4.5.5. Fredriksen, B. A. (2022). *Rød herregård- historien og menneskene*. Canvas, s.22
<https://nmbu.instructure.com/courses/8559/files/folder/2022%20Forelesninger?preview=1648565>

Figur 4.5.6. Ukjent fotograf h (2014). *Petronelle Didrikke Cathrine Tank* [Maleri]. Geni
<https://www.geni.com/people/Petronelle-Didrikke-Cathrine-Tank/6000000001360687776>

Figur 4.5.7.Fredriksen, B. A. (2022). *Rød herregård- historien og menneskene*. Canvas, s.22
<https://nmbu.instructure.com/courses/8559/files/folder/2022%20Forelesninger?preview=1648565> (hentet 25.11.2022)

Figur 4.5.8. Fredriksen, B. A. (2022). *Rød herregård- historien og menneskene*. Canvas, s.27
<https://nmbu.instructure.com/courses/8559/files/folder/2022%20Forelesninger?preview=1648565> (hentet 25.11.2022)

Figur 4.5.9. Ross, C. M. (1892) *Portrett av Nini Roll Anker* [Maleri]. Oslo Museum
https://no.wikipedia.org/wiki/Nini_Roll_Anker#/media/Fil:Portrett_av_Nini_Roll_Anker_OB.00598.jpg (hentet 25.11.2022)

Figur 4.5.10. Gihbsson, C. (1891) *Portrett av Borghild Anker* [Maleri]. Digitaltmuseum
<https://digitaltmuseum.no/021016302903/portrett-av-borghild-anker>

Figur 4.6.1 Figur 3.3 Ukjent fotograf (2019). *Rød Herregård* [Fotografi]. Digitaltmuseum
<https://digitaltmuseum.no/021018315145/maleri-antageligvis-fra-1600-tallet-med-motiv-fra-rod-herregard-i-halden>

Figur 4.6.2 Coning, J. (1699) *Halden* [Maleri]. URL: <https://digitaltmuseum.no/021045477461/halden-maleri>

Figur 4.6.3 Haas, J.J.G (1792-1796) *Rød herregård ved Halden* [Grafikk] Drammens Museum, digitalt museum
<https://digitaltmuseum.no/0210411401446/rod-herregard-ved-halden-grafikk>

Figur 4.6.4 Lorentzen, C. A. (1790). *Maleri av Rød* [Maleri]. Statens museum for kunst. Canvas

Figur 4.6.5 Grosch, H. A. (1810). *Maleri av Rød* [Maleri]. Canvas

Figur 4.6.6 Grosch, H. A- (1810). *Rød herregård ved Halden* [Skisse]. Digitaltmuseum
<https://digitaltmuseum.no/011041105738/rod-herregard-ved-halden-tegning>

Figur 4.6.7 Grosch, H. A.(1810) *Rød herregård ved Halden* [Skisse]. Digitaltmuseum
<https://digitaltmuseum.no/011041105716/rod-herregard-ved-halden-tegning>

Figur 4.6.8 Fearnley, T. (1829). *Av Fredrikshald* [Maleri]. Canvas

Figur 4.7.1 Scheel, Krogh, Oppen (1760) *Kart over Østfold* [Kart]. Kartverket
https://kartverket.no/historiske/2/2459_amt2_smaalenenes-amt-58-oest_1760_jpg100dpi.jpg

Figur 4.7.2 Hoff (1777) *Kart over Østfold* [Kart]. Kartverket
https://kartverket.no/historiske/2/2488_amt2_smaalenenes-amt-75-vest_1777_jpg100dpi.jpg

Figur 4.7.3 Tambs, H. F. (1799) *Kart over Friderichsteens fæstning* [Kart]. Kartverket
https://kartverket.no/historiske/2/2515_amt2_smaalenenes-amt-98-soer_1799_jpg100dpi.jpg

Figur 4.7.4 Ukjent fotograf (ca.1800) *Tegning av Røds Tangen* [Kart]. Kartverket
https://kartverket.no/historiske/2/2517_amt2_smaalenenes-amt-99-2_1800_jpg300dpi.jpg

Figur 4.7.5 Garben (1824) *Situations kaart over Terrainet om Fæstningen Frederikssteen* [Kart]. Kartverket
https://kartverket.no/historiske/2/2238_amt2_smaalenenes-amt-120_1824_jpg100dpi.jpg

Figur 4.7.6 Sinding, C. (1840) *Kart over Fredrjkshalds Bye og Omegn* [Kart]. Kartverket
https://kartverket.no/historiske/2/2331_amt2_smaalenenes-amt-170_1840_jpg100dpi.jpg

Figur 4.7.7 Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 4.7.8 Røhne, M. (1916) *Oppmåling av Rød* [Kart]. Fra boken Schnitler, C. W. (1916). *Norske Haver i XVIII. og XIX. Aarhundrede*. Norsk folkemuseum

Figur 4.7.9 Fredriksen, B. A. (2022). *Rød herregård- historien og menneskene*. Canvas, s.30
<https://nmbu.instructure.com/courses/8559/files/folder/2022%20Forelesninger?preview=1648565>

Figur 4.7.10 Bruun, M. (1961) *Kart over Rødsparken* [Kart]. NMBU Arkiv for norsk landskapsarkitektur

Figur 4.7.11 Kristiansen, V. K. (2019) *Registreringskart Rød* [Kart].

Figur 4.8.1 Schnitler, C. W. (1916). *Norske Haver i XVIII. og XIX. Aarhundrede*. Norsk folkemuseum s. 91

Figur 4.8.2 Fredriksen, B. A. (2022). *Rød herregård- historien og menneskene*. Canvas, s.30
<https://nmbu.instructure.com/courses/8559/files/folder/2022%20Forelesninger?preview=1648565>

Figur 4.10.1 Ukjent fotograf (1870) *Familien i trappen på Rød Herregård*. [Fotografi]. Halden historiske samlinger

Figur 4.10.2 Ukjent fotograf (Før 1870). Hagesalongen og Klempt før 1870 [Fotografi]. Canvas

Figur 4.10.3 Ukjent fotograf (1890) *Truls Stenmark som klipper gresset ved hagesalongen*. [Fotografi]. Østfoldmuseene.
<https://www.facebook.com/photo/?fbid=3530029200358523&set=pcb.3530049720356471>

Kapittel 5

Figur 5.0.1 Haas, J.J.G (1792-1796) *Rød herregård ved Halden* [Grafikk] Drammens Museum, digitalt museum <https://digitaltmuseum.no/0210411401446/rod-herregard-ved-halden-grafikk>

Figur 5.1.1 Spydeberg prestegård (Hentet 25.11.2022) *Velkommen til spydeberg prestegård!* [Fotografi]. <https://spydebergprestegaard.com/>

Figur 5.1.2 Google earth. (hentet 25.11.2022). [Kart] https://earth.google.com/web/search/presteg%c3%a5rd+n%c3%a6r+Spydeberg/@59.59075569,11.07733029,118.14316252a,237.20548531d,35y,11.90933764h,0t,0r/data=CoUBGlsSVQoIMHg0NjQzZTJlZGM5YzZkMTRmOjB4MmYxNGQ0YjRjZDljN2U0MxIRMpRupstNQCEC7-TTYycmQCoacHJlc3RlZ8OlcmQgbsOmciBTcHlkZWJlcmcYASABliYKJAnySDY_o9NQBGOtTWggY9NQBloHCnVMr8mQCGwKmluA7smQA

Figur 5.1.3 Staudt, W. (2007) *Potsdam Schloss Sanssouci* [Fotografi] <https://www.flickr.com/photos/wolfgangstaudt/755764531/in/photostream/lightbox/> CC BY 2.0

Figur 5.1.4 Addicks, J. H. (2008). Wikipedia https://en.wikipedia.org/wiki/Chinese_House_%28Potsdam%29#/media/File:Chinesisches_Teehaus_Potsdam_IMG_3489.jpg

Kapittel 6

Figur 6.1.2 Ukjent fotograf (1890) *Truls Stenmark som klipper gresset ved hagesalongen*. [Fotografi]. Østfoldmuseene. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=3530029200358523&set=pcb.3530049720356471>

Figur 6.1.3 Ukjent fotograf (Før 1870). Hagesalongen og Klempt før 1870 [Fotografi]. Canvas

Figur 6.1.4 Ukjent fotograf (1870) *Familien i trappen på Rød Herregård*. [Fotografi]. Halden historiske samlinger. Canvas

Figur 4.6.5 Engelstad, E., S. (1949). *Rød Herregård, Berg, Halden, Østfold* [Fotografi]. Digitalt museum. <https://digitaltmuseum.no/011013380511/rod-herregard-berg-halden-ostfold-fra-storgardsundersokelsene-ved-dr-philos>

Figur 6.1.6 Schnitler, C. W. (1915). *Dam og lysthus 1915 Schnitler* [Fotografi]. Canvas

Figur 6.1.7 Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 6.1.8 Schnitler, C. W. (1910). *Rød herregård* [Fotografi]. Riksantikvaren. [https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-\(CC-BY\)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0372.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3DR%25C3%25B8d%2520herreg%25C3%25A5rd](https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-(CC-BY)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0372.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3DR%25C3%25B8d%2520herreg%25C3%25A5rd)

Figur 6.1.9 Schnitler, C. W. (1910). *Rød herregård* [Fotografi]. Riksantikvaren. [https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-\(CC-BY\)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0370.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3DR%25C3%25B8d%2520herreg%25C3%25A5rd](https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-(CC-BY)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0370.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3DR%25C3%25B8d%2520herreg%25C3%25A5rd)

Kapittel 7

Figur 7.0.1 Schnitler, C. W. (1915). *Dam og lysthus 1915 Schnitler* [Fotografi]. Canvas

Figur 7.1.3 Egen illustrasjon basert på Google Earth. https://earth.google.com/web/search/halden/@59.1264623,11.40392095,13.44420321a,11352.12399235d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCYEO-_8MkE1AEULYX40Aj01AGQLdKGMtviZAId6QojAduyZA

Figur 7.3.6 Egen illustrasjon basert på Google Earth. https://earth.google.com/web/search/halden/@59.1264623,11.40392095,13.44420321a,11352.12399235d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCYEO-_8MkE1AEULYX40Aj01AGQLdKGMtviZAId6QojAduyZA

Figur 7.4.1 Egen illustrasjon basert på Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 7.4.2 Egen illustrasjon basert på Google Earth. https://earth.google.com/web/search/halden/@59.1264623,11.40392095,13.44420321a,11352.12399235d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCYEO-_8MkE1AEULYX40Aj01AGQLdKGMtviZAId6QojAduyZA

Figur 7.5.2 Egen illustrasjon basert på Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 7.5.3 Schnitler, C. W. (1916). *Norske haver i XVIII. og XIX. Aarhundrede*, Norsk folkemuseum. s. 89

Figur 7.5.4 Schnitler, C. W. (1916). *Norske haver i XVIII. og XIX. Aarhundrede*, Norsk folkemuseum. s. 92

Figur 7.5.5 Schnitler, C. W. (1916). *Norske haver i XVIII. og XIX. Aarhundrede*, Norsk folkemuseum. s. 94

Figur 7.5.6 Schnitler, C. W. (1910). *Rød herregård* [Fotografi]. Riksantikvaren. [https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-\(CC-BY\)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0370.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3DR%25C3%25B8d%2520herreg%25C3%25A5rd](https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-(CC-BY)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0370.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3DR%25C3%25B8d%2520herreg%25C3%25A5rd)

Figur 7.5.7 Wilse, A. B. (1919). *Lysthus Wilse 1919* [Fotografi]. Canvas

Figur 7.5.8 Schnitler, C. W. (1910). *Rød herregård* [Fotografi]. Riksantikvaren. [https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-\(CC-BY\)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0370.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3DR%25C3%25B8d%2520herreg%25C3%25A5rd](https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-(CC-BY)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0370.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3DR%25C3%25B8d%2520herreg%25C3%25A5rd)

Figur 7.5.9 Schnitler, C. W. (1910). *Rød herregård* [Fotografi]. Riksantikvaren. [https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-\(CC-BY\)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0372.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3DR%25C3%25B8d%2520herreg%25C3%25A5rd](https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-(CC-BY)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0372.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3DR%25C3%25B8d%2520herreg%25C3%25A5rd)

Figur 7.6.1 Sinding, C. (1840) *Kart over Fredrikshalds Bye og Omegn* [Kart]. Kartverket, https://kartverket.no/historiske/2/2331_amt2_smaalenenes-amt-170_1840_jpg100dpi.jpg

Figur 7.6.2 Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 7.6.3 Röhne, M. (1916) *Oppmåling av Rød* [Kart]. Fra boken Schnitler, C. W. (1916). *Norske Haver i XVIII. og XIX. Aarhundrede*. Norsk folkemuseum

Figur 7.7.1 Essen, M. v. (1997). *Hager til lyst og nytte : Hagekunsten gjennom tusen år*. [Bok] Schibsted, s. 243-245

Figur 7.8.1 Ukjent fotograf (1870) *Familien i trappen på Rød Herregård*. [Fotografi]. Halden historiske samlinger

Figur 7.8.2 Ukjent fotograf (Før 1870). Hagesalongen og Klempt før 1870 [Fotografi]. Canvas

Figur 7.8.3 Ukjent fotograf (1890) *Truls Stenmark som klipper gresset ved hagesalongen*. [Fotografi]. Østfoldmuseene. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=3530029200358523&set=pcb.3530049720356471>

Figur 7.8.4 Sollem, G. L. (1903) *Fredrikshald georginer* [Fotografi] Rød herregårds samling, Canvas

Figur 7.8.5 Ukjent fotograf (1903). *Postkort fra rød herregård som viser Thujahagen*. [Postkort]. Haldens historiske samlinger, Canvas

Figur 7.8.6 Sollem, G. L. (Etter 1903). *Rød Herregård drivhus, hagesalong og hovedhus* [Fotografi]. Rød herregårds samling.

Figur 7.8.7 Ukjent fotograf (1903) *midtakse 1903* [Fotografi] Rød herregårds samling, Canvas

Figur 7.8.8 Sem, E. (1925) *Rød Herregård hovedfasade* [Postkort] Haldens historiske samlinger

Figur 7.8.10 Fra “Gyldendals store nordiske flora” av B. Mossberg og L. Stenberg, 2018, Gyldendal Norsk Forlag AS, s.465

Figur 7.8.11 Mr Plant (2022). *Levkøy 38 cm*. [Illustrasjon]. Vakre vene. <https://www.vakrevene.no/products/levkoy-38-cm>

Figur 7.8.12 Fra “Gyldendals store nordiske flora” av B. Mossberg og L. Stenberg, 2018, Gyldendal Norsk Forlag AS, s.805

Figur 7.8.13 Sint-Omaars, K. v. (1564-1565). *Buxus sempervirens* [Maleri]. Årringen Årsskrift nr. 20/21, Arboretet og de botaniske hager, Universitetsmuséet i Bergen, s. 70. <https://docplayer.me/104820176-Arringen-arsskrift-nr-20-21-arboretet-og-de-botaniske-hager-universitetsmuseet-i-bergen.html>

Figur 7.8.14 Fra “Gyldendals store nordiske flora” av B. Mossberg og L. Stenberg, 2018, Gyldendal Norsk Forlag AS, s.418

Figur 7.8.15 Redoute, P. J. (1827). *Lilium candidum* [Maleri]. Botany, Fine art America. <https://fineartamerica.com/featured/madonna-lily-illustration-1827-r1-botany.html>

Figur 7.8.16 Harper, L. (2022) *Virginia creeper Parthenocissus quinquefolia* [Illustrasjon]. Lizzie Harper, Natural History Illustration for books, magazines & packaging <https://lizzieharper.co.uk/image/virginia-creeper-parthenocissus-quinquefolia/>

Figur 7.8.17 Ukjent fotograf (1890) *Truls Stenmark som klipper gresset ved hagesalongen*. [Fotografi]. Østfoldmuseene. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=3530029200358523&set=pcb.3530049720356471>

Figur 7.8.18 Ukjent fotograf (Før 1870). Hagesalongen og Klempt før 1870 [Fotografi]. Canvas

Figur 7.8.19 Ukjent fotograf (Før 1870). Hagesalongen og Klempt før 1870 [Fotografi]. Canvas

Figur 7.8.20 Sollem, G. L. (1903) *Fredrikshald georginer* [Fotografi] Canvas

Figur 7.8.21 Sollem, G. L. (Etter 1903). *Rød Herregård drivhus, hagesalong og hovedhus* [Fotografi]. Rød herregårds samlinger. Canvas

Figur 7.8.22 Ukjent fotograf (1870) *Familien i trappen på Rød Herregård*. [Fotografi]. Halden historiske samlinger. Canvas

Figur 7.8.23 Ukjent fotograf (1870) *Familien i trappen på Rød Herregård*. [Fotografi]. Halden historiske samlinger. Canvas

Figur 7.8.24 Ukjent fotograf (1890) *Truls Stenmark som klipper gresset ved hagesalongen*. [Fotografi]. Østfoldmuseene. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=3530029200358523&set=pcb.3530049720356471>

Figur 7.8.25 Ukjent fotograf (2016) *Gruppebilde fra Rød herregård* [Fotografi]. Museene i Akershus. <https://digitaltmuseum.no/021016272164/gruppebilde-fra-rod-herregard-nederst-til-venstre-kai-moller-til-hoyre>

Figur 7.8.26 Ukjent fotograf (1870) *Familien i trappen på Rød Herregård*. [Fotografi]. Halden historiske samlinger. Canvas

Figur 7.9.2 Redoute, P. J. (1827). *Syringa Vulgaris* [Maleri]. Botany, Fine art America. <https://fineartamerica.com/featured/lilac-illustration-1827-r1-botany.html>

Figur 7.9.3 Sint-Omaars, K. v. (1564-1565). *Buxus sempervirens* [Maleri]. Årringen Årsskrift nr. 20/21, Arboretet og de botaniske hager, Universitetsmuséet i Bergen, s. 70 <https://docplayer.me/104820176-Arringen-arsskrift-nr-20-21-arboretet-og-de-botaniske-hager-universitetsmuseet-i-bergen.html>

Figur 7.9.4 Hogg, R. (1862) *Cherries: Belle Agathe* [Maleri]. Fine rare prints <https://www.finerareprints.com/belle-agathe-cherry-20001>

Figur 7.9.5 Ukjent fotograf (hentet 29.11.2022). *Vintage flower illustration* [Illustrasjon]. Rawpixel, Free Vector https://www.freepik.com/free-vector/vintage-flower-illustration_3046705.htm#query=apricot%20drawing&position=0&from_view=keyword

Figur 7.9.6 Ukjent fotograf (hentet 29.11.2022). *Botanical Illustration Lotus* [Illustrasjon]. Nicepng https://www.nicepng.com/ourpic/u2q8y3e6w7w7y3y3_water-lily-png-transparent-images-botanical-illustration-lotus/

Figur 7.9.7 Quagga Media (hentet 29.11.2022). *Norway spruce, European spruce Picea abies* [Illustrasjon]. Alamy Stock Photo <https://www.alamy.com/norway-spruce-european-spruce-picea-abies-botany-book-image341055596.html>

Figur 7.10.2 Schnitler, C. W. (1915). *Dam og lysthus 1915 Schnitler* [Fotografi]. Canvas

Figur 7.10.4 Pedersen, F. O.(2013). Rød Herregård i Halden. Artikkel i Einar Sørensen: Norsk havekunst under europeisk himmel. Spartacus forlag. s.285

Figur 7.10.6 Schnitler, C.W. (1910-1920) *Hasselgangen på rød herregård* [Fotografi] Riksantikvaren [https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-\(CC-BY\)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0364.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3Dr%25C3%25B8d](https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-(CC-BY)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0364.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3Dr%25C3%25B8d)

Figur 7.10.8 Egen illustrasjon basert på Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 7.11.1 Larsen, C. E. (1920-1940). *Interiør fra utstilling av frukt i en stor sal* [Fotografi]. Digitalmuseum <https://digitaltmuseum.no/011015151721/interior-fra-utstilling-av-frukt-i-en-stor-sal-plakat-pa-veggen-kollektiv>

Figur 7.12.2 Egen illustrasjon basert på Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 7.13.2 Ukjent fotograf (Etter 1903) *Smijernsgjerde på Rød herregård* [Fotografi] Riksantikvaren: [https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-\(CC-BY\)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0066.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3Dr%25C3%25B8d](https://kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/archives/5022-Foto-fri-bruk-(CC-BY)/RA1/RA1/Topnummer/T010_01/T010_01_0066.tif.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5022-Foto-fri-bruk-%28CC-BY%29%2F%3Fq%3Dr%25C3%25B8d)

Figur 7.14.2 Egen illustrasjon basert på Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 7.14.3 Ukjent fotograf (1890) *Truls Stenmark som klipper gresset ved hagesalongen*. [Fotografi]. Østfoldmuseene. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=3530029200358523&set=pcb.3530049720356471>

Figur 7.15.2 Egen illustrasjon basert på Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 7.15.4 Ukjent fotograf (Før 1870). Hagesalongen og Klempt før 1870 [Fotografi]. Canvas

Figur 7.15.5 Ukjent fotograf (1903). *Postkort fra rød herregård som viser Thujahagen*. [Postkort]. Haldens historiske samlinger, Canvas

Figur 7.15.6 Sollem, G.L. (Etter 1903). *Rød Herregård drivhus, hagesalong og hovedhus* [Fotografi]. Rød herregårds samlinger.

Figur 7.15.7 Ukjent fotograf (1915-1925). *Thujahagen på starten av 1900-tallet* [Fotografi]. Rød herregårds samlinger.

Figur 7.15.8 Ukjent fotograf (ca. 1930). *Flyfoto av Rød herregård*. [Fotografi]. Haldens historiske samlinger

Figur 7.15.9 Ukjent fotograf (Etter 1945). *Flyfoto av rød herregård* [Fotografi]. Rød herregårds samlinger.

Figur 7.16.2 Egen illustrasjon basert på Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 7.16.4 Ortofoto basert på Finn kart (2015). <https://kart.finn.no/>

Figur 7.16.5 Olderøien, E. (1993). *Karuss (Carassius carassius)* [Fotografi]. NINA rapport 1293 s.10

Figur 7.16.6 Schnitler, C. W. (1915). *Dam og lysthus 1915 Schnitler* [Fotografi]. Canvas

Figur 7.17.2 Egen illustrasjon basert på Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 7.17.4 Wilse, A. B. (1919). *Lysthus Wilse 1919* [Fotografi]. Canvas

Figur 7.17.6-7 Eliassen et al (2010). *Innsiden av lysthuset* [Fotografi]. Rød Herregård gjennom 300 år, s. 55

Figur 7.18.2 Egen illustrasjon basert på Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 7.18.5 Haas, G. (1970). *Grafisk trykk av Georg Haas etter Lorentzen* [Maleri]. De Ankerske Samlinger. Canvas

Figur 7.18.6 Grosch, H. A.(1810) *Rød herregård ved Halden* [Skisse]. Digitaltmuseum <https://digitaltmuseum.no/011041105716/rod-herregard-ved-halden-tegning>

Figur 7.18.7 Essen, M. V. (1997). *Hager til lyst og nytte : Hagekunsten gjennom tusen år*. Schibsted s. 102

Figur 7.18.8 Reinsfelt, A. L. (1994) *Wergelands lysthus i den engelske hagen på Norsk Folkemuseum* [Fotografi] Norsk folkemuseum. <https://norskfolkemuseum.no/lysthus-fra-damstredet-1>

Figur 7.18.9 Essen, M. V. (1997). *Hager til lyst og nytte : Hagekunsten gjennom tusen år*. Schibsted s.227

Figur 7.19.2 Egen illustrasjon basert på Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 7.19.5 Mesa Studios (hentet 29.11.2022). *Mallard duck* [Illustrasjon]. Society 6. https://society6.com/product/mallard-duck-scientific-illustration-art-print_print

Figur 7.19.6 Gong, T. (hentet 29.11.2022). *Swan goose* [Illustrasjon]. Shine. <https://www.shine.cn/news/in-focus/2012111465/>

Figur 7.19.7 Watson, K. (2007). *Swan antique german print* [Illustrasjon]. The Graphics Fairy. <https://thegraphicsfairy.com/best-free-swan-image/>

Figur 7.20.2 Egen illustrasjon basert på Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 7.21.2 Egen illustrasjon basert på Grimsgaard (1858-1859). *Røds Have* [Kart]. C stiftelsen, De Ankerske Samling, Halden. Canvas

Figur 7.21.3 Hentet fra: Østfoldmuseet plansje, Tennisbanen, dato 07.10.2022, Halden

Kapittel 8

Figur 8.0.1 Lorentzen, C. A. (1790). *Maleri av Rød* [Maleri]. Statens museum for kunst. Canvas

Kapittel 10

Figur 10.0.1 Ukjent fotograf (1870) *Familien i trappen på Rød Herregård*. [Fotografi]. Halden historiske samlinger. Canvas